

Treći dio

*Dejstva brigade
u Lici, Dalmaciji i Bosni*

Matićevci u četvrtoj ofanzivi

RADE REPAC

Poslije napada na Gračac januara 1943. godine bataljon »Stojan Matić« nekoliko dana ostao je na odmoru u Mazinu, a 21. januara krenuo u pravcu Krbave. Marševali smo u koloni i stigli u selo Mekinjar i tu ostali na nešto dužem zastanku. Sjećam se da su nas na nekoliko mjesta sačekale grupe naroda i omladine i sa oduševljenjem nas ispratili. Borci su bili veseli, pjesma se čula po svim četama. »Matićevci« su bili poznati u ovim selima. Pamtio je narod borbe koje smo vodili na Podlapači i oko Udbine. Tu iznad ovoga sela, prije nekoliko mjeseci, pred komandantom Grupe ličkih partizanskih odreda i drugim rukovodiocima Like, vršena je smotra bataljona i polaganje zakletve. Tada nam je saopšteno da je naš bataljon proglašen udarnim. Odatle smo tada krenuli u napad na ustaško uporište u Podlapači.

Poslije predaha produžavamo dalje i u toku noći stižemo u selo Trnavac. Dočekuju nas odbornici i omladina i raspoređuju po kućama. Mislili smo da će to biti željno očekivani odmor, ali ubrzo su u Stab bataljona pozvani komandiri i politički komesari četa, gdje su nas komandant Dragan Rakić i politički komesar Jovo Bogdanović upoznali sa situacijom i izdali naređenje za pokret.

Od Trnavca do Ljubova kretali smo većim dijelom po teško prolaznom i besputnom zemljištu. Vrijeme te noći je bilo pretežno oblačno i hladno, ali u početku dosta snošljivo za kretanje. Krećemo se sporo u koloni po jedan po nekoj zapuštenoj stazi. Prva četa je na čelu bataljona i sa njom se kreće komandant bataljona i služi kao vodič, jer jedino on poznaje ovaj teren. Do ceste Koznaj - Čanak spuštamo se niz neke strme padine, a od ceste nas je očekivalo još surovije planinsko zemljište, pokriveno snijegom koji se tu odranije zadržao.

Pri vrhu ove planine dat je kraći odmor i već je počelo da svanjava. Borci su odmah posjedali na snijeg, neki se naslonili na savijene grane drveća i odmah zaspali. Tako je zaspao i komandant bataljona, Dragan, leđima se naslonivši na jedno drvo. Dugo putovanje cio protekli dan i u ovu dugu januarsku noć ostavili su tragove na svakom borecu i stariješini. Nije smetao ni snijeg ni hladnoća da se u jednom trenutku utone u duboki san. Vrijeme se naglo pogoršalo, počela je da pada jaka kiša sa snijegom, koja nam je nemilosrdno ledila skromnu odeću. U selu Kuzanovači smo se kratko zadržali, samo dok su nam spremali nešto za jelo. Odmah zatim stupili smo u borbu sa Talijanima, koji su nastupali na relativno širokom frontu u zahvatu puta Široka kula - Bunić.

Talijani su već bili izbili iza sela Serdari, jer su im se do dolaska bataljona »Stojan Matić« suprotstavile naše slabe snage. Očigledno da je u tome podbacila naša obaveštajna služba, jer je bataljonu bilo znatno bliže Ljubovo iz Mekinjara i tako bi se izbegao naporan put do Trnavca i noćno vrznanje po bespuću.

Bataljon je zaposjeo položaj ispred sela Serdari spriječavajući Talijanima prodor cestom za Bunić. Lijevo od nas prema brdu Tešanovac nalazio se bataljon »Ognjen Priča«, gdje je napadala ustaška bojna. Četa teritorijalnog koreničkog bataljona, koju smo mi zamijenili, pomjerila se ulijevo prema bataljonu »Ognjeg Priča«, a položaj u zahvatu ceste preuzela je 1. četa bataljona »Stojan Matić«. Desno od ove nalazila se naša 2. četa.

Od ovih položaja pa unazad sve do Cvetnog vrha bataljon je deset dana, sve do 2. februara, vodio upornu odbranu sa čestim napadima i protivnapadima. Naš bataljon napadao je talijanski puk. Najžešće borbe su vođene za Čardak i položaje oko sela Rakići. Po danu smo se branili a Talijani napadali, a po noći smo vršili juriše na njihove utvrđene položaje i trpili velike gubitke, pa smo odustali od ove taktike, suprotstavljajući se Talijanima razrednim streljačkim strojem i držeći u blizini rezerve za kontranapade. Tako smo izbjegli velike gubitke od guste artiljerijske i minobacačke vatre.

Tih dana smo imali dosta gubitaka. Sjećam se da je u jednoj borbi izginulo cijelo mitraljesko odeljenje koje je bilo pridodato 1. četi, a iz ove čete poginuo je borac Jojica Popović. Teško su ranjeni Jovica Biljetina i Dane Dotlić i oba su kasnije umrli od zadobijenih rana. Teško je ranjen Mitan Popović, tako da je postao nesposoban i nije se mogao više vratiti u jedinicu. I druge čete su imale gubitaka. Potresna je priča ranjenog borca Miče Rašete, koji je takođe ranjen na Ljubovu i upućen sa ranjenicima Centralne bolnice Vrhovnog štaba do Neretve i Sutjeske, i pošto se oporavio od zadobijenih rana, ponovo je stupio u jedinicu i nastavio da se bori. U jednom noćnom napadu teško su ranjene drugarice Saja Sašić i Milka Pokrajac, dok je Pera KJašnja poginula.

Za sve vrijeme borbe na Ljubovu skoro svakodnevno je padala hladna kiša i snijeg, i nije bilo ni trenutka odmora. Da bi ipak malo odahnuli, borci su za vrijeme zatišja, dok jedan ili više boraca osmatra neprijatelja, ostajali na položaju i malo odremali. Kad su prilike dozvoljavale, tokom noći bi se po četama izdvojio jedan dio boraca i uputio u neki zaklon (uvalu) iza položaja, tu bi se razmjestili po grupama, raščistili snijeg, naložili vatru, pripremili prostirku od granja i tu uz vatru malo odspavali. Događalo se da se umornom borcu koji se primakao vatri i čvrsto zaspao zapali odjelo, ranac ili kapa. Tako bi se borci ipak malo odmorili, osušili odjeću, primili hranu i pripremili se za slijedeći dan. Jaka zima, iscrpljenost, glad, slaba odjeća i sve druge nedaće nisu mogli pokolebati naše borce, koji su bili rješeni da istraju u borbi do kraja. Samo visoka svijest i snažna volja boraca nadjačale su sve nedaće koje su nas pratile. Ni u jednoj četi nije bilo malodušnosti i kolebanja

Poslije deset dana teških danonoćnih borbi bataljon se iskupio na Crnom vrhu. Osmatrali smo kako gore sela oko Udbine, nad Korenič-

kim i Krbavskim poljem spustio se plavičast dim od sagorjelih seljačkih domova. To su bili tragovi neprijateljske snage i nemoći, koji je smatrao da će uništavajući materijalnu bazu partizanskih jedinica oslabiti njihovu snagu. Bio je to težak psihološki udarac na svakog borca, jer su mu se nametale misli o tome šta se sve dešava u njegovom kraju i da li će iz toga pakla izaći njegova porodica. Ovom prilikom se pokazalao koliko vrijedi pravovremena i objektivna informacija. Pred okupljeni bataljon je istupio politički komesar bataljona objašnjavajući borcima stvarno slanje, ističući da nije prvi niti će biti posljednji put da okupator pokuša da na ovaj način uništi partizanski pokret, da je dotadašnja praksa pokazala da smo svaki put izašli jači i jedinstveniji. Još dok je bataljon bio na okupu i slušao izlaganje komesara, motorizovani odred Talijana probio se iz pravca Korenice, odbacivši dijelove bataljona »Ognjen Priča« i čim su stigli do sela, počeli su da pale prve kuće u Krbavici. Stab bataljona »Stojan Matić« organizovao je brz protivnapad i ubacio u borbu odred 3. i 1. čete i sve naoružane borce koji su se zatekli u Krbavici. Talijani su bili iznenađeni našom brzom intervencijom i naglo se počeli povlačiti. Paniku među njima izazvao je naš mali minobacač iz koga su ispaljene samo tri granate.

Poslije ove borbe Talijani su krenuli jakim snagama od Bunića u pravcu Korenice, ali su dočekani snažnom vatrom sa položaja naše 1. čete i skrenuli su pokret u pravcu Debelog Brda. Tako su naišli na zasedu bataljona »Ognjen Priča« i pretrpjeli velike gubitke a zatim prodrli u Debelo Brdo i zapalili selo. Uveče toga dana naš bataljon napustio je položaj kod Krbavice i krenuo da napadne Talijane u Debelom Brdu, ali su oni već napustili to selo. Očekivalo se da će krenuti u napad na Bijele Potoke, gdje se nalazila naša bolnica, tehnička radionica, skladišta i dr. Do napada nije došlo jer su se povukli prema Korenici i Udbini. Tako naš bataljon stiže u Frkašić. Tu smo ostali dva ili tri dana na odmoru i bili smešteni po kućama i poslije dvadeset dana teških borbi dobro se odmorili. U Frkašiću se tada nalazio Stab Seste divizije, koji nam je, cijeneći uspehe što su ih bataljon »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« imali u prethodnim borbama priredio doček. Ostupajući korak po korak pred neprijateljem, mi nijesmo znali niti umjeli cijeniti šta znače ti sati i dani za neprijatelja, koji je po satima isplanirao dokle stići, gdje se spojiti sa svojim i njemačkim kolonama da bi se uništile i opkolile partizanske snage. Našim uspjehom na Ljubovu ostali su nedostignuti Bijeli Potoci, a da se s tim računalo, mnogi naši ranjenici koji su upućeni sa Centralnom bolnicom, da su ostali ovdje, bili bi spašeni.

Po noći, najverovatnije 15. februara krenuli smo preko Pećani i Jošana za Visuć, gdje smo dočekali zoru i po dubokom snijegu krenuli preko Plješevice za Dnopolje. U Dnopolju smo ostali jednu noć, a već slijedećeg dana smo krenuli da napadnemo Talijane na Krku. U prolazu kroz Plješevicu nailazili smo na grupe naroda koji je napustio svoje kuće i sklonio se u planinu. Ovdje su pravili bajte od grana i ložili vatre da bi se zaštitili od zime. Bilo je to potresno za sve nas kada smo vidjeli gdje se nalazi taj prestrašeni i zabrinuti narod, naročito nejaka djeca.

Na Kuku smo zatekli još neugašeno zgarište seoskih kuća koje su Talijani popalili i povukli se prema Visući. Nastavili smo pokret cestom pristižući samo talijanske zaštitne dijelove, od kojih je zaplijenjeno nešto oružja. Sa položaja iznad Bruvna prebacili smo se u Srednju Goru i već sutradan 1. četa je dobila zadatak da po veoma snažnoj mećavi ponovo krene na Ljubovo, gdje je trebalo da napadnemo Talijane koji su se povlačili od Bunića prema Širokoj Kuli. Sa nama je krenuo i Stevo Opsenica, koji se u to vrijeme nalazio i Srednjoj Gori. Kad smo stigli na Ljubovo, Talijana tamo više nije bilo - povukli su se prije našeg dolaska. I tako smo tu na Ljubovu poslije mjesec dana teških borbi i dugih marševa, surove zime i raznih drugih nedaća završili borbe u četvrtoj ofanzivi.

Jednom prilikom po završetku ofanzive komandant naše brigade, Miloš Uzelac, obišao je naš bataljon i pohvalio borce. Rekao je: »Najveći naš uspjeh je u tome što smo fašistima pokazali da smo nepobedivi. A vi, »Matićevci«, možete biti ponosni na ono sve što ste pokazali u ovim borbama. U vašim redovima nije bilo kukavica, ni kolebanja, niste imali nijednog dezertera. Neka vam to služi na čast«.

Bataljon »Ognjen Priča« u četvrtoj ofanzivi

RADE RATKOVIC

Poslje neuspjeha na Gračacu i pogibije komandanta Staniše Opsenice, u jutro 21. januara 1943. godine, bataljon »Ognjen Priča« kreće iz Klapavica i Cerovca za Ljubovo da zatvori pravac Široka Kula - Bunić. Istog dana je krenuo i neprijatelj od Gospića i posjeo položaje u Podovima 6-8 kilometara istočno od Široke Kule.

Neprijateljska grupacija na ovom pravcu sastojala se od 2. pješadijskog puka italijanske divizije »Re« (bez jednog bataljona) i 34. ustaške bojne, znači oko 2000-3000 vojnika naoružanih sa četiri topa, četiri teška minobacača, 14 lakih minobacača, 5 tenkova i pješadijskim naoružanjem sa velikim brojem automatskog oružja. Ovu grupaciju neprijatelj naziva »Pedarzani« prema imenu komandanta puka.

Bataljonu »Ognjen Priča« bile su pridodate: četa teških mitraljeza (6 mitraljeza) i četa 3. bataljona Ličkog partizanskog odreda, koja se tada zatekla na Ljubovu. Štab bataljona su sačinjavali: komandant Rade Ratković, politički komesar Petar Balać Žika i zamjenik komesara Ilija Milošević. Nedostajali su: zamjenik komandanta, operativni i obavještajni oficir.

Juriš na Tepšanovac

U neprijateljskom rasporedu najistureniji položaj je Tepšanovac istočno od ceste Široka Kula - Bunić koji su zauzele ustaše potisnuvši slabe snage četa iz sastava Ličkog partizanskog odreda. Tokom 22. januara povremeno je bila aktivna neprijateljska artiljerija, dok je pješadija mirovala. Štab bataljona donosi odluku da noću napadne i zauzme Tepšanovac, a da istovremeno pripucava na položaje koje drže Italijani. Na Tepšanovac je napadala 1. četa sa komandirom Danom Ugarkovićem i komesarom Nikom Čuićem. Četa je ojačana malim minobacačem kojim smo raspolagali. Napad je odlično pripremljen, neprijateljski položaji izvideni i proučeni. Računali smo sa iznenađenjem, što nam je i uspjelo. U prvom naletu četa je uspjela da neprijatelja zbaci sa položaja i on se u neredu povukao. Paniku kod neprijatelja izazvala je prva naša mina koja je pogodila vatru oko koje su se ustaše grijale. Plijen u ovoj akciji bio je dragocjen: 10 neotvorenih sanduka municije i preko 100 komada nove čebadi sa jugoslovenskom trobojkom. Ovo je i jedno i drugo imalo velikog uticaja na daljnje borbe našeg bataljona u čet-

vrtoj ofanzivi, posebno municija. Nju smo u tri navrata davali i bataljonu »Stojan Matić«, koji je branio položaje zapadno od komunikacije. Kao Sto smo i očekivali, neprijatelj je 23. januara ujutro jakim snagama napao našu četu na Tepšenovcu. Znajući da nećemo moći zadržati ovaj položaj, četi je naređeno da neprijatelju nanese što teže gubitke i da se povuče u pravcu Male Lisine i Korita. U borbi za Tepšanovac ustaše su imale 5 mrtvih i 17 ranjenih. Tako je bataljon »Ognjen Priča« svoj prvi kontakt sa neprijateljem na Ljubovu okrunio velikim uspjehom, koliko se sjećam, bez vlastitih gubitaka.

Ujutro 24. januara na Ljubovo je stigao i bataljon »Stojan Matić«. Uzmičući korak po korak pred daleko nadmoćnijim neprijateljem, poslije 12 dana uspješnih borbi na Ljubovu, bataljoni »Ognjeg Priča« i »Stojan Matić« povlače se u pozadinu neprijatelja dejstvujući prema konkretnim uslovima.

Zatvaranje ovog važnog pravca neprijateljevog nastupanja i zadržavanja punih 12 dana poremetilo je čitave njegove planove i dalo sasvim drugi tok operacijama na teritoriji Like. Nije došlo do planiranog spoja talijanskih i njemačkih snaga i presjecanja partizanske teritorije. Ostali su slobodni Bjeli Potoci i stvoreni uslovi da se zaštiti stanovništvo u zbjegove i neka sela od paljevine.

Kažnjavanje palikuća

Oko podne 8. februara osmotrili smo sa položaja da neprijatelj pali sve odreda u Buniću i u Salamuniću. Toga dana popalio je Poljanu, udaljenu od Buniće jedan sat hoda, gdje su živjele dvije porodice Ratković, dvije Mirić i dvije Kovačević. Tako smo mi Bunićani i Šalamunićani, kojih je bilo dosta u bataljonu »Ognjen Priča« gledali kako nam gore kuće. Sjećam se kako je tada uzviknuo Sava Vranić »Ajme, i moju kuću zapališe«. Tješili smo ga da ćemo izgraditi druge kuće kada likvidiramo palikuće. Ne samo Sava nego i drugi su se izjašnjavali na razne načine kako će te palikuće tući još žešće nego na Ljubovu ako im se za to pruži prilika. Tu priliku nisu dugo čekali. Prije noći dobili smo naređenje od Štaba Druge ličke brigade da sa cijelim bataljonom krenemo za neprijateljem, da ga pratimo i napadnemo, a ako nam ne uspije u pokretu, da ga presretnemo i tučemo na Ploćanskom klanu.

Odmah smo uputili 1. četu za neprijateljem da, pored glavnog zadatka, u selima spriječava paljevinu i da gasi što se može ugasiti od zapaljenih kuća. Ova četa je uspjela ugasiti oko 20 kuća u Salamuniću. Znajući da će u nekom selu neprijatelj zanočiti, sa ostale dvije čete smo krenuh iz Krbavice i u zoru 9. februara stigli u Laudanov gaj kod škole u Salamuniću. Tu smo zatekli 1. četu koja je iz zapaljene škole izvlačila stolariju i namještaj. Prva četa nije raspolagala podacima dokle je neprijatelj stigao, zato smo odmah uputili dvije patrole u izviđanje. Malo poslije svanuća čuli smo pucnjavu iz pravca Pišaća i tako je uspostavljen kontakt sa neprijateljem.

U još do kraja nejasnoj situaciji trebalo je brzo reagirati. Stab bataljona je sa jednom četom posjeo zidine zapaljenih kuća (iz kojih je još

dimilo), ogradne zidine i šanac između Laudanovog gaja i Lušćića, jednu i drugu stranu ceste kojom se neprijatelj kretao. Jedna četa je upućena da posjedne vrh iznad sela, dok je jedna četa isturena kao obezbjeđenje prema Svračkovom Selu.

Nismo dugo čekali da se neprijatelj pojavi ispred naših položaja. Kretao se zgusnutim kolonama cestom i zapadno od nje preko njiva. Bio je siguran da nema snaga na terenu koji je prije nekoliko sati napustio. U čelnim kolonama kretala su tovarna grla, što govori da nije očekivao bilo kakvo iznenađenje. Pušten je na blisko odstojanje, a zatim je otvorena unakrsna vatra. Neprijateljske kolone su prosto pokošene zajedno sa tovarnim grlima. Preživjeli pojedinci su pokušali da nadu zaklon iza debelih hrastova ili u jarcima, ali ni oni nisu umakli zasluženju kazni i odluci boraca da te palikuće još jače tuku. Neprijatelj je ovim našim napadom toliko iznenađen i ošamućen da njegova pješadija nije ništa poduzela prema našoj zasjedi. Čak se ni artiljerija nije oglasila. Tek poslije dvadesetak minuta na čelo kolone su stigla tri tenka. Oni su se usmjerili na naš vod u Laudanovom gaju, koji se zbog toga nije ni uspio prebaciti preko ceste i doći u sastav bataljona već je odstupio kroz Laudanov gaj i preko Brda Dragaševog za Krbavicu.

Štab bataljona je izvršio novi raspored snaga zaposjedajući uzdužne kose i postavljajući se bočno duž pravca neprijateljskog kretanja, dok je jedna četa obezbjeđivala položaje sa pravca Svračkova Sela.

Neprijatelj je pokušao da produži pokret prema Buniću, ali ga je ometala vatra sa naših dominantnih položaja. S obzirom na to da smo pješadiju preciznom vatrom prikovali uz zemlju, i tenkovi su ostali nepokretni. Bili su to mali tenkovi tipa »ansaldo« bez elektropokretača, kojima se hladan motor mogao paliti samo izvana, a mi smo i tenkove držali pod vatrom. Dan je bio izuzetno hladan pa smo posadu na mitraljezima često mijenjali, a i druge borce smo zamjenjivali na položajima. Slobodni borci su iza položaja ložili vatru i grijali se. Kako li su se tek osjećali neprijateljski vojnici prikovani za zemlju čitavog dana?!

Neprijatelj je sve vrijeme tukao naše položaje artiljerijom i minobacačima. Mi smo se koristili dobrim zaklonima koje nudi ovaj teren, mitraljezima mijenjaj položaje i razrijedili streljački stroj prolazeći tako bez gubitaka. Sjećam se da smo oko podne poslali iscrpan izvještaj Štabu Druge ličke brigade o svemu što se dešavalo toga dana: da smo prvim plutonom ubili preko 60 neprijateljskih vojnika, da vjerujemo da ih je više od toliko ranjeno, da su na našoj strani samo tri lakše ranjena, da smo sigurni da neprijatelj do noći neće moći da produži za Bunić, a kad se smrači, nećemo moći da ga u tome spriječimo. Nakon čitanja izvještaja u Štabu brigade, pričao je kurir, jedan je drug zagrlio i poljubio kurira, jer su oni računali da smo prema žestini vatre opkoljeni i da se borimo u okruženju. Kasnije su drugovi iz Štaba brigade pričali da su se tješili time da komandant bataljona neće dozvoliti da ga neprijatelj opkoli u rodnom selu.

U sumrak umalo da nije došlo do sukoba naše čete koja je držala položaje prema Svračkovom Selu i čete bataljona »Stojan Matić«. Komandir ove čete nam je ispričao da se čitav njegov bataljon nalazio cijeli dan na Ratkovića poljani i da se i on čudi kako Štab njegova

bataljona nije ništa preduzeo ranije slušajući sve vrijeme kako se vodi borba, nego eto su tek sad poslali njegovu četvu da izvidi šta se zbiva. Očigledno da je veza i koordinacija borbenih dejstava bila slaba.

Kako se i očekivalo, padom noći neprijatelj je produžio za Bunić. Mi smo prikupili čete i produžili do Krljčevica, gdje smo založili vatre kako bi se ogrijali i odmorili pod vedrim nebom. Politički komesar Žika i ja smo otišli na Kovačevića poljanu, gdje smo našli Stab bataljona »Stojan Matić« sa kojima je bio i Stevan Opsenica. Prekorili smo ih zbog slabe koordinacije, jer da su nam se pridružili u borbi protiv neprijatelja, mogli smo mu nanijeti mnogo veće gubitke. Štabovi bataljona procjenili su dalje namjere neprijatelja da bi usmjerili raspored i zadatke bataljona u narednim danima. Usaglasili smo mišljenja da će neprijatelj najverovatnije krenuti za Korenicu, za Debelo Brdo ili čak u ponovni napad na Krbavicu, te da se treba postaviti da ga tučemo bilo na kojem od ovih pravaca. Nakon te procjene donijeta je odluka da bataljon »Stojan Matić« s jednom četom pripucava i uznemirava neprijatelja sjeverno od Bunića, a ostale čete postavi tako da što prije posjednu položaje zavisno od pokreta neprijatelja. Sličan zadatak je dobio i bataljon »Ognjen Priča«.

U toku noći između 9. i 10. februara bataljon »Ognjen Priča« prebacio se preko polja na Brdo Dragaševo, gdje smo zaposjeli položaje u samom zaseoku, u zidinama popaljenih kuća i ogradnih zidova. Cijeli bataljon (bez jednog voda) našao se na vrlo ograničenom prostoru. Te noći za Stab bataljona kao i za sve ostale starješine četa nije bilo odmora. Svakom borcu odredili smo mjesto i uputili ga kako da se maskira da ga neprijatelj ne bi uočio i izložio artiljerijskoj vatri. U ovom su nam mnogo pomogli i braća Stevo i Jovan Hinić rođeni u ovom selu. Stab bataljona je znao da se na ovom položaju ne može duže zadržati ako neprijatelj krene za Debelo Brdo, pogotovo kada smo tokom noći doznali da se jačim snagama povratio u Korenicu, odakle je za kratko vrijeme mogao da pruži pomoć svojim napadnutim jedinicama. Zato smo sve učinili da neprijatelju iznenada nanесemo što veće gubitke i da se povučemo sa što manje vlastitih gubitaka. Sa ovakvom odlukom je upoznat svaki borac, i to je bilo presudno u pogledu psihičke pripreme boraca i starješina. Jedino smo strahovao da neko ne otvori vatru prije nego padne komanda.

Osvanulo je jutro 10. februara. Neprijateljska kolona krenula je iz Bunića cestom preko Korenice i Debelom Brdu. Čim se neprijatelj pojavio, osmotrili smo ga sa naših položaja. Očekivali smo jače dejstvo bataljona »Stojan Matić« sa položaja od Kneževića zaseoka, ali umjesto toga oglasila se samo pojedinačna puščana vatra sa udaljene Pišaćuše. Neprijatelj nije pridavao značaj ovoj vatri, već se dalje kretao u postrojenom poretku sa plitkom ali jakom prethodnicom jačine 500-600 pješaka. Talijanska komanda nije izvukla nikakvu pouku iz borbe vođene dan ranije u Salamuniću, te se i ova prethodnica kretala u zgusnutim kolonama. Kad je čelo kolone dostiglo raskršnicu puteva Bunić - Korenica i Bunić - Debelo Brdo, krenuli su prema Debelom Brdu. Tada se oglasila puščana vatra bataljona »Stojan Matić«, opet sa većeg odstojanja. Međutim, prema dogovoru, ovaj bataljon je trebalo da zauzme do-

minantnije položaje i efikasnije tuče neprijatelja, ali je i ova vatra imala značaj utoliko što je skretala pažnju neprijatelja na tu stranu i pomogla da mi u zasjedi ostanemo neotkriveni. Tako se našim položajima približavalo čelo neprijateljske grupacije sa još više zgusnutim redovima, preko njiva brisanim prostorom. Niko od nas do tada nije imao prilike da vidi toliku masu neprijateljskih snaga na tako malom prostoru. Između zaselaka Brdo Dragaševo i Globakovo Brdo našlo se 2000-3000 neprijateljskih vojnika sa 5 tenkova, sa topovima, minobacačima, kamionima, zaprežnim kolima i tovarnim grlima. Kod nas je nastalo iščekivanje i strepnja da li će nekom borcu popustiti živci i samo jednim pucnjem upropastiti cijelu našu zamisao. Strepnja je trajala sve dok se neprijatelj nije približio našim položajima na 100-200 metara, a onda je na komandu komandanta bataljona odjeknula uraganska vatra iz 20 automatskih oružja i oko 200 pušaka. Nismo štedjeli municiju, jer je još trajala ona što je zarobljena na Tepšanovcu. U ovoj situaciji niko od naših boraca nije mogao da promaši cilj. Kad smo pokosili prethodnicu, vatru smo prenijeli na glavninu, koja je isto tako bila blizu naših položaja. Neprijateljska pješadija je bila toliko iznenađena i ošamućena da uopšte nije pokušala da djeluje prema našim položajima, već su pojedinci tražili spasa bježeći prema Crkvini. Čak ni neprijateljski minobacači, a osobito topovi, nisu reagovali tako brzo kako smo očekivali. Poslije izvršenog zadatka mi smo se prema ranije utvrđenom planu sasvim mirno povukli u pravcu Debelog Brda kroz Krivu dragu i preko Kovačica za Mrsinj. Ovaj duži put smo odabrali da izbjegnemo neprijateljsku vatru, a i da sakrijemo naše daljnje namjere. Bataljon je, vodio Jovo Hinić kao dobar poznavalac terena.

Bataljon »Ognjen Priča« ne samo što je 9. i 10. februara u borbama nanio neprijatelju vrlo velike gubitke i time ga dostojno kaznio za sva zvjerstva što ih je činio nad nedužnim stanovništvom nego ga je, zajedno sa bataljonom »Stojan Matić«, u borbama na Ljubovu i u rejonu Kravskog polja zadržao preko 15 dana, čime su bili sasvim poremećeni njegovi planovi na cijelom operativnom području.

Iz neprijateljskih dokumenata se vidi da je grupacija »Pederzani« 8. februara krenula iz Bunića na zadatak da raščisti Jagodnju, Breštane i Srednju Goru. U međuvremenu je dobila drugo naređenje da napadne naše snage koje su ugrožavale desni bok divizije »Princ Eugen« na sjevernim padinama Plješevice i usporili joj napredovanje. To je bio upravo onaj zadatak koji je utvrđen planom sadejstva njemačkih i talijanskih snaga - susret u Kulen-Vakufu, koji je ne samo vremenski pomjeren nego dejstvom bataljona »Ognjen Priča« i »Stojan Matić« sasvim onemogućen.

Grupacija »Pederzani«, dospjevši tek 11. februara pred noć u Bjelopolje, zbog pretrpljenih gubitaka prethodna dva dana više se nije usudila da krene prema Frkašiću i dalje u Plješevicu, gdje su je očekivale naše snage, već toga i sljedećeg dana ide u »čišćenje« Plješevice prema Delića Stanovima i prema Skipini, gdje je znala da nema naših snaga. Prema ovome nije neskromno ako se kaže da su bataljoni »Ognjen Priča« i »Stojan Matić« u zatvaranju pravca Široka Kula - Bunić rješavali zadatak operativnog značaja.

Rupe na Đurinom šinjelu

MILAN KRAJNOVIC

Četvrta ofenziva je počela. Bataljon »Mića Radaković« forsiranim maršom je došao iz Bruvna u Končarev Kraj da onemogućiti Italijanima, ustašama i četnicima da preko Cudinog klanca pređu za Prijeboj, Bihać i uključe se u glavnu operaciju na području Bosanske krajine. Nemamo precizne podatke koliko ih zajedno ima ali znamo da su u pitanju jače snage italijanske divizije »RE«, Ustaška lovačka bojna i četnici iz Gacke doline i Vrhovine. Nas, uostalom, njihovo brojno stanje nije mnogo ni interesovalo. Njihov najjači adut je artiljerija, a u Kapeli je snijeg bio visok oko metra, tako da dvije trećine granata u snijegu ne eksplodiraju, a i one koje eksplodiraju nemaju ono dejstvo koje bi nas zabrinjavalo. Neeksplodirane granate smo nazvali ćoravim ili ćorcima i zabavljah se brojeći ih, dovikujući Italijanima koliko ćoraka imaju. Sve je to bilo praćeno vriskom, dozivanjem, pjesmom i kojekakvim doskočicama. Posljednja tri dana kreću u napad i ujutro i oko podne pa čak i pred večer. Održali smo im nekoliko dobrih lekcija a oni su nam, kada ih poteramo nazad, ostavljali ponešto za uspomenu. Raspoloženje boraca u bataljonu je bilo nevjerovatno dobro, kao da to nije rat a Cudin klanac kao da nije front nego neka vesela pozornica. Gubitaka nismo imali a temperatura koja se kretala od -15 do -10 bez vjetera uz naoblaku bila je za nas sasvim podnošljiva, jer je blagovremeno vršena smjena boraca na položajima koji su osmatrali kretanje neprijatelja i pucali kada je za to bilo razloga. Svi ostali su bili u toplim kućama u Končarevom Kraju i izlazili napolje radi smjene ili kada neprijatelj krene u napad.

Osvanuo je 26. januar. Jake snage Italijana krenule su u napad cestom iz Gornjeg Babinog Potoka na Cudin klanac a ustaše, zaobilazeći kotu Visibaba, zaobišli su naše desno krilo, i preko Crnog vrha došli nam kroz šumu iza leđa. Negdje pred večer su nas pokrenuli sa svih naših položaja. Ceta koja je bila na našem desnom krilu, zaobiđena sa leđa od ustaša, morala se na brzinu povući na usjek kojim ide put za Plitvički Ljeskovac, da bi se našla u mrtvom uglu i povukla zaobilazno u Končarev Kraj. Jedan vod se našao na rubu rijetke šikare iznad puta na desnoj obali Bjele rijeke na strani prema selu. Na suprotnoj strani usjeka cijelim terenom Crnog vrha dominira jedan ogradak na koji su ustaše postavile teški mitraljez. Naprosto našli su nam se bukvalno iznad glave. Između nas i najbližih kuća nema više od 100 metara, ali je teren ravan i čist kao dlan. Srećom bez mnogo snijega koji je ovdje

vjetar odnio. Ustaše su otvorile lako paklenu vatru da nemožeš da se makneš. Sva sreća što su visoko iznad nas pa je efikasnost vatre slaba iako smo vrlo blizu jedni drugima, a jedni do drugih ne možemo. Neko prenese poruku da se povlačimo rubom šikare i zaobilazno oko 300 m dodemo u Končarev Kraj. Poče pojedinačno i sasvim mirno kretanje u tome pravcu.

Pored mene se našao Đuro Lončar. Ustaše su nas uočile i kako smo im valjda bili na pogodnom mjestu osuli su na nas tako jaku vatru da su meci bukvalno dizali sniježnu prašinu oko nas. Đuro se oglasi i kaže mi: »Krajine, hajde da ovuda preko ovih njiva pretrčimo do kuća. Vidiš da imaju pik na nas«. Kažem mu da je lud. »idemo okolo, za pola sata ćemo se izvući a brzo će i mrak pa nema potrebe za reskir«. Đuro me pogleda i reče: »Eh. ko da se vuče pola sata okolo kad ja mogu za pola minuta biti na sigurnom. Zar ne vidiš da imaju ćorava mitraljezca? Da sam ja na njegovom mjestu a on ovdje, ja bi njega umlatio kamenom«. Ja se nasmijah i rekoh mu u šali da ustaša vjerovatno nije čuvao koze u Klapavcima kao on pa slabo barata kamenjem. Đuro privuče pušku sebi i reče: »Gledaj sad...«, skoći i uhvati trk preko onih njiva prema prvim kućama. Ustaše otvoriše uragansku paljbu iz mitraljeza i pušaka, uz buku i galamu. Pored mene je u blizini bilo još boraca 1. čete. Svima nam je stao dah. Đuro je trčao kao da ima krila, oko njega se od metaka dizala sniježna prašina a šinjel mu lepršao kao da za sobom vuče šatorsko krilo. Zamakao je iza prve zgrade. Mi smo nastavili kretanje okolo i bez problema došli u selo. Pozvao sam Đuru da dode u Štab. Došao je u pratnji nekoliko drugova, mislim da su bili Čeca i Grbić koji, su držali raspoloženje na visini u svakoj situaciji. Upirali su prstom na njegov šinjel kao da je u pitanju značajan trofej i uz smijeh dovikivali: »Sedamnaest rupa, a Đuro čitav«! Prebrojismo rupe i mi, zaista ih je bilo 17. Obećah mu da će biti na dnevnom redu partijske i skojevske organizacije, ali za to nije bilo vremena. Ofanziva je bila preća. Zaboravimo izbušeni šinjel a sjećanje ostade. Kad sam ga god u toku rata i poslije rata srio sjetio sam se njegovog šinjela. Negdje oko 1960. sretah ga u Senti kao višeg oficira graničnih jedinica. Proveli smo zajedno jedno prijatno veče i pored ostalog sjetili se izbušenog šinjela.

Slučajni susreti

S/4VO *SARAC*

U februaru 1943. u toku četvrte neprijateljske ofanzive, sa položaja 3. čete, iz rejona Jasenova Korita, južno od Homoljca, primjetili smo kroz sumaglicu četnike kako se kreću od Homoljca ka Krbavici i položaju naše 2. čete. Naši položaji bili su duboko u šumi i sa njih se nije mogao vidjeti četnički pokret, a mi nismo imali vremena da obavjestimo 2. čet. Predložio sam Ivanu Grahovcu, komandantu bataljona »Mićo Radaković« da krenem sa jednim vodom od 17 boraca i napadnem četnike bočno kada oni napadnu 2. čet. Kada smo stigli blizu mjesta gdje bi četnici po našoj procjeni trebalo da nam izlože bok, razvili smo se u strijelce i oprezno nastupali kroz šumu. U tom času na koti iznad nas prolomio se prasak bombi i puščana vatra. Vjerovali smo da je 2. četa sa svojim hrabrim komandirskom Jocom Sadžakom odbila četnike. Zbog toga smo odlučili da izađemo na kotu i utvrdimo što se tamo desilo. Išli smo u koloni jedan po jedan, zbog dubokog snijega. Kada sam na čelu kolone izašao na plato ispod topografske ivice, sreo sam se očima sa četnicima. Iznenadenje je bilo obustrano. Još uvijek u koloni, počeli smo se izmicati, okrenuli licem četnicima. Ni četnici nisu ništa preduzimali, samo su vikali: »Ne bojte se, ko je Srbin neka se preda!« Kada smo se našli pod topografskom ivicom, viknuo sam »Bombe!« Ponovo je odjeknulo u šumi. Otpočela je borba. Bila je žestoka i kratka. Ubrzo smo čuli zvuk vojničke trube i osjetili sve rjeđu četničku vatru. Četnici su odstupili, a mi smo izašli na plato.

U jesen 1943. nalazio sam se na dužnosti komesara Komande mjesta Otočac. Jednog dana sam na nekom zboru u selu Glavace sreo svog poznanika Lazu Mileusnića. On mi je prijedložio da na putu za Otočac navratim do njega. Pristao sam. Lazo, moj kurir Mićo i ja krenuli smo u selo Tukljace. Usput smo stigli tridesetgodšnjeg čovjeka. Lazo nas je upoznao i rekao da je to njegov stričević, Mile Mileusnić Mornar. U Lazinu kuću su došle i neke komšije. Razgovarali smo i pijuckali rakiju. Neki su iznosili svoje porodične probleme zbog kojih nisu otišli u partizane. Mornar me neprekidno promatrao i smješkao se. Pitao sam ga što mu je smiješno. On je zavrtio glavom i rekao: »Mislim da se nas dvojica poznajemo. Ja sam sa Momčilom Novkovićem bio mornarički podoficir u Šibeniku«. Rekao sam mu da nikada nisam bio u Šibeniku. Kada se Mornar malo više zagrijao šljivovicom i okuražio, rekao je: »Nećeš se ljutiti ako ti kažem odakle te poznajem? Sreli smo se na nez-

godnom mjestu, ali što možemo, takva je naša sudbina. Bilo je to 6. februara 1943. na koti zapadno od sela Krbavice«. Nelagodno sam se osjećao, utoliko više što se spuštao mrak, ali se nisam dao zbuniti.

»Griješiš«, odgovorio sam mu smješkajući se, »to je bio moj brat, ličimo kao zečevi, ja sam tada bio na Zuleševici«. »Ma ti si bio, Savo, ti, sreli smo se iza bukve«.

Neki od prisutnih su se nasmijali. A ja sam energično i dosta grubo reagovao. »Bio sam, a gdje si ti bio, sram te bilo?! Jeo si italijansku paštu i ratovao protiv sopstvenog naroda«.

Kada sam se malo smirio, zamolio sam Mornara da mi ispriča kakav su imali plan. Odgovorio je da su ga četnici mobilisali i postavili za komandanta bataljona. Bio je neubjedljiv, jer mobilisanom se ne povjeravaju takve dužnosti. Ispričao je da je imao zadatak da zauzme selo Baljkušu i Vujinove Glave, stidljivo priznajući da je to bilo sinhronizovano sa ustaško-italijanskim napadom na istočni dio sela Krbavice. Našu 2. četu su iznenadili i prepadom zbacili sa kote. Cilj je bio zajedničkom akcijom likvidirati Stab Druge brigade i zauzeti selo Krbavicu.

Našu pojavu na koti na kojoj se nalazio njegov štab u prvi mah su shvatili kao da smo došli da se predamo, a kada smo bacili bombe, zaključio je da smo bombaško odjeljenje koje ima za zadatak da ih veže za kotu dok ih naše jače snage ne opkole. Zato je donio odluku o povlačenju. Kada je doznao da nas je bilo samo 18 i da smo naivno i bez plana izašli na kotu, kiselo se osmjehnuo, ali taj smijeh nije ponizio ni mene ni mog Miću. Naprotiv, bili smo ponosni.

Mornar je otišao u partizane, ali nije dugo »prao grijehove«. Ponovo je prešao četnicima i poginuo kao komandant četničkog bataljona.

Učinak minobacačke granate

RADE RATKOVIC

U vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive bataljon »Ognjen Priča« zaposjeo je položaje duž kose iznad sela Salamunića napadajući neprijatelja koji se kretao cestom prema Buniću. S obzirom na to da su Talijani potisli bataljone »Stojan Matić« i »Ognjen Priča« sa položaja na Ljubovu, neprijatelj je počeo paliti sela Narod se nalazio u zbjegovima, a seoske djevojke su se nalazile uz partizane kao nosioci ranjenika, donosioci hrane na položaje i kuriri za vezu sa zbjegovima, itd.

Kako je tada vladala jaka zima, u dolinama i uvalama u pozadini položaja ložile su se vatre i oko njih okupljali omladinke i borci iz rezervnih jedinica. Neprijatelj je, bilo nasumce, ili uočavajući dim, gađao iz pravca Laudonova gaja artiljerijom i minobacačkom vatrom. Oko jedne takve vatre okupilo se desetak omladinki, među koje je prasnula zalutala minobacačka granata. Vazdušni pritisak izazvan eksplozijom potkupio je suknju i košulju jedne od tih omladinki i ona je za trenutak ostala potpuno gola čak do iznad pojasa. Prosto ošamućena okrenula se meni i upitala da li je vidim. Njene drugarice oko vatre nijesu mogle izdržati smijeh. Upitao sam drugaricu da li je ranjena, ali za nju to kao da je bilo najmanje važno. Važnije bi joj bilo da sam rekao da je nije sam vidio. Začudo ostala je nepovrijeđena, a ja sam mučnu situaciju prekinuo prihvatajući i dodajući joj éebe sa jugoslovenskom trobojkom koje smo prije nekoliko dana zarobili od ustaša.

Pjesma naša nezamjenljiva

BOZO ŠASIĆ

Sve što bi se moglo napisati ili reći o značaju i ulozi pjesama u NOR-u i revoluciji bilo bi samo blijeda slika onoga što se sa pjesmom i uz pjesmu stvarno događalo. Pjevalo se u svim prilikama - na maršu, na odmoru, u pauzama između dvije bitke, na boravku u selima, prilikom prenošenja ranjenika, na sahranama poginulih drugova, pa čak i na borbenim položajima.

Pjesma nas je nosila i krila nam davala. Ona nas je bodrila i podsticala na najveća pregnuća. Uz pjesmu smo bili manje gladni i manje umorni, uz nju smo lakše podnosili patnje i natčovječanske napore koje je revolucija iziskivala. Pjesmom smo prkosili neprijatelju i veličali našu borbu i sebe kao učesnike, u njoj. S njom smo širili bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, otvarali perspektive borbe i učvršćivali uvjerenje u trijumf naše revolucije. Pjesmom smo razvijali ponos, hrabrost i izdržljivost boraca i starješina. Na taj način pjesma je postala integralni dio našeg življenja, naš način prkosa i borbe protiv neprijatelja i nezamjenjiv činilac pobjede nad njim. U trenucima najtežih iskušenja, kada smo, izmučeni glađu i iscrpljujućim marševima i borbama, već bili na izmaku snage, u pjesmi smo nalazili oduška i lijeka.

Jedan od trajnih i veoma efikasnih oblika saradnje između partizanskih jedinica i omladine i naroda na oslobođenoj teritoriji bila je upravo pjesma. Zajedno smo igrali i pjevali, zajedno slavili pobjede i pripremali se za nove podvige. Pjevalo se po selima, pjevalo se u partizanskim jedinicama, na sve strane se razlijevala pjesma.

Svakom ličkom gorštaku i danas se ozari lice i zaigra srce kad čuje stihove:

- Lako majko, puna si bregova,
još punija sivih sokolova.
- Sto porodi Lika i Krbava,
to ne plaši košulja krvava.
- Kordun, Bosna, Banija i Lika,
to je druže čvršće od čelika.
- Kad je bila borba kod Drvara,
Sesta lička spasila maršala.

Svaki od nas je izgubio u revoluciji po koje drago biće, bilo od člana porodice, ili bliskog prijatelja i druga. Sto bi bilo od nas da smo se prepustili suzama i jadikovanju, da smo očajavali i bespomoćno širili ruke? Samo je pjesma mogla da odagna lugu i ublaži bol.

I sam sam se lično, u dva navrata, uvjerio u snagu i blagotvorno dejstvo pjesme. U aprilu 1943. godine bili smo na kraćem odmoru u selu Ostrvici, općina Gospić. Od oca sam dobio pismo da mi je majka umrla od tifusa. Sjeo sam na jedan zid - dok su ostali drugovi iz moje jedinice igrali kolo i pjevali - rukama sam poklopio lice i pokušavao da nekako zaustavim suze koje su nezadrživo navirale na oči. Neko od drugova je primjetio da mi se nešto dogodilo, pa mi je prišao da me o tome pita. Kad sam mu rekao da mi je umrla majka, izrazio mi je saučešće i počeo da me tješi: »Sto možemo moj Božo, vidiš da i mi mlađi umiremo svakog dana, ali moramo nekako i tu vražju smrt pobijediti«. Odmah zatim je izgovorio stihove: »Suzama se boj ne bije, već se vrela krvca lije«, uzeo me za ruku i odveo u kolo.

Tako su tuga i bol za umrlom majkom morali da ustuknu pred još jačim osjećanjem - sviješću o tome da nije vrijeme za plač i jadicke već za optimizam i vjeru u pobjedu, koja nije smjela da nam izmakne.

U šestoj neprijateljskoj ofanzivi, u decembru 1943. godine, bio sam teško ranjen na Sujicama kod Kupresa. Pošto nismo uspjeli da zadržimo neprijatelja i spriječimo njegov dalji prodor prema Kupresu, morali smo se povući i skloniti ranjenike. Mene su nosili moji drugovi i komšije Rade Tišma, Proko Počuča, Milan Vignjević i Đuro Sašić. Zima je bila toliko jaka da su nam se četvorica drugova smrznala na položaju. Na nosilima to se još teže podnosilo.

Odjednom se ispod mene zaorila pjesma: Oj, majko Liko, puna si bregova, još punija sivih sokolova... « Pjesmu je poveo Rade Tišma Raco, jedan od najboljih pjevača u bataljonu »Stojan Matić«. Odmah sam osjetio olakšanje. Manje me je boljelo i manje mi je bilo hladno. Čak sam i ja, iako sa pola snage, mrmljao riječi dobro mi poznate i drage pjesme. Dobro sam znao da su i drugovi koji me nose gladni, premoreni, i do kraja iscrpljeni, jer smo čitavu noć vodili tešku borbu protiv Nijemaca. Međutim, samo su pjesmom mogli da borde i sebe i mene.

Posebnu pažnju zaslužuje činjenica da su naše borbene i revolucionarne pjesme stvarane vrlo brzo, gotovo u trenutku. Tek što se nešto važno dogodi, već je i opjevano, kao da je neko unaprijed režirao sve to. Primjera za to ima napretek. Kad je u oktobru 1941. godine Marko Orešković ubijen četničkom rukom, odmah iza toga je nastala pjesma: »Drug je Marko hrvatskog roda, al je majka srpskog naroda«. Ova pjesma je na najbolji način izražavala i simbolizovala bitne vrijednosti naše revolucije - bratstvo i jedinstvo, jer su Srbi i Hrvati, a to jednako važi i za sve druge narode i narodnosti Jugoslavije, bili jedni drugima i više nego majka, pošto su samo ujedinjeni i zbratimljeni mogli da odole iskušenjima koja su im bila često ratom nametnuta. Te poruke se nikada ne smiju zaboraviti. Po odlasku Seste ličke divizije na dugi marš preko Bosne ka Srbiji i Beogradu, na njeno mjesto u Liku su došle jedinice 26. dalmatinske divizije. I to je odmah praćeno pjesmom: »Dvaest šesta, jabuko i grožđe, čuvaj Liku dokle Sesta dođe«.

Mara i Božo Rapajić

PETAR N. HINIC

Porodica Sime Rapajića naseljena je pre rata u selu Hajdukovo kod Subotice. Bilo ih je pet sinova i dvije kćeri. Simo je umro prije rata, a 1941. godine sva porodica je istjerana od mađarskih fašista i vratila se Luku u selo Krbavica-Glave. U partizanima su bili: Ilija, Tošo, Boško, Dane i Mara, a mlada sestra Anđa bila je rukovodilac SKOJ-a na terenu. Peti brat Mičo bio je u zarobljeništvu.

Božo je rođen 1920. godine, primljen je u SKOJ odmah 1941. godine na terenu. Koncem decembra iste godine odlazi u Omladinsku četvu koja je formirana u selu Debelo Brdo. Ističe se u borbama oko blokade Korenice u februaru i martu 1942, a zatim u razbijanju četničkog puča u gračačkom srezu.

Omladinska četa početkom maja 1942. ulazi u sastav Udarnog bataljona kao njegova 3. četa, Božo postaje komandir voda. Od tada njegov borbeni put je vezan za borbeno dejstva ovog bataljona: u Dalmaciji oko Plavna, zatim u Kosinju, pa na Kordunu. Posebno se istakao u napadu na Gračac. Tada je iz kamenjara neposredno iznad kuća sa nekoliko boraca i sa dva puškomitraljeza čitav dan vodio žestoku borbu sa Italijanima i četnicima - koji su nekoliko puta kidisali da zauzmu taj dominantni položaj - i time je znatno olakšao izvlačenje dijelova 4. bataljona koji su bili opkoljeni u nekoliko kuća

Božo je često uzimao puškomitraljez i njime kosio neprijatelja. To je učinio i poslednji put februara 1943. na Kamensku, u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. Neprijatelj je osmotrio odakle tuče naš puškomitraljez, osuo ubitačnu vatru na to mjesto i Božo je smrtno pogođen. Vod se morao povući, ali borci nisu ostavili svog hrabrog komandira. Sahranjen je u svojoj rodnoj Krbavici.

Mara Rapajić rođena je 1919. godine. Kao aktivna omladinka primljena je u SKOJ na terenu 1941. Formiranjem ženske čete u selu Trnavac odlazi u njen sastav, gdje završava obuku, a zatim odlazi za bolničarku u bataljon »Ognjen Priča«. Ubrzo je povučena u Stab Druge ličke brigade za kuvaricu. Sa Marom je za sve to vreme bila njena nerazdvojna drugarica Ljuba Nikole Hinić, rođena 1921. godine u Debelom Brdu. Bile su to primjerne djevojke. Obje su primljene u Partiju 1943. godine. U aprilu 1944. Stab brigade ih upućuje na šifrantski kurs u Drvar. Za te divne devojke, nerazdvojne drugarice, 25. maj 1944. godine,

bio je koban. Hitler je htio život Tita. Pod udarom fašista našao se i šifrantski kurs pri Vrhovnom štabu. U prvom naletu desanta Ljuba je bila teško ranjena. Mara je imala neku šansu da se spase, ali nije htjela da napusti ranjenu drugaricu. Borila se dok je mogla, upravo dok obje nisu poginule i zagrljene otišle u smrt.

Ostali članovi porodice Sime Rapajića koji su preživjeli rat vratili su se na svoj posjed u Hajdukovo kod Subotice. Božu i Maru nikad ne mogu prežaliti i zaboraviti. Surovi rat i od njih je uzeo svoj danak.

Jedna iz plejade hrabrih*

Sj4V0 SARAC

Vjetar je razagnao mutne i kišom bremenite oblake. Tamna proljetna noć 1943. godine je neočekivano postala vidna. Nadomak Široke Kule, u selo Čukovac, stigli smo nešto prije pola noći. Izašao je i pun mjesec, pa je vidljivost postala još veća. Kao da nas je noć, naš prirodni saveznik, izdala i prešla na stranu protivnika, olakšavši mu osmatranje i osluškivanje. Vrijeme je, činilo nam se, odmicalo brže nego obično. Do dana je ostalo nešto više od jednog sata, a prolazi u žičanoj prepreci od više redova, još nisu bili napravljeni. Bez uspjeha se Bosnić s bombašima pomjerao u stranu i činio krajnje napore da izvrši dobijeni zadatak. Ustaška vatra po otkrivenoj bombaškoj grupi bivala je sve jača i preciznija. Napokon, obasuta ručnim bombama, grupa se morala povući. Obaviješten je Stab bataljona »Mićo Radaković« o situaciji i nemogućnosti da prodremo u Široku Kulu. Ali, usprkos tome stiglo je novo naređenje da žicu presiječemo na drugom mjestu - nešto istočnije. Stab je za ovakvu odluku imao razloga, jer se napad naših jedinica s pravca sela Klenovca nešto uspješnije razvijao.

Neki od pripadnika bombaške grupe (već isprobani bombaši) izrazili su sumnju u uspjeh ovog poduhvata. Sa njihovim se mišljenjem, treba priznati, slagala i komanda 3. čete. Ali, naređenje je naređenje. Dvoumljenje i odugovlačenje prekinula je bombaš Soka Priča: »Znate li, drugovi, što smo obećali? Nema za nas nemoguće«.

Energičan stav ove hrabre djevojke postidio je i bombaše i komandu čete. Grupa je u istom sastavu krenula na zadatak. Puzeći privlačila se žici preko brisanog prostora, koji su ustaše držale pod preciznom mitraljeskom vatrom. Nije bilo ni vremena ni mogućnosti da se izbjegne kritično mjesto, jer je neprijatelj već tada podjednako branio sve prilaze žičanoj ogradi. Tek što su se bombaši pojavili iza masivne zidane zgrade, obasuti su paklenom vatrom. Ubrao čusmo prigušen tup jauk, koji obučno ispuštaju ranjenici u borbi pri težem ranjavanju. I ustaše su to čule pa su za trenutak smanjile pucnjavu, zamijenivši je pogrdnim i banalnim riječima. Sve nas je to nekako uvrijedilo. Bez razmišljanja sam potrčao mjestu odakle je dopirao jauk. Iza zgrade sretog grupu koja se povlačila. Nosila je ranjene: dvojicu drugova i Soku. Soka je bila teže ranjena u glavu. Sklonili smo ih iza zgrade. Soki se ponovo oteo jauk. Tada joj pridoh bliže i tiho, ali strogo, rekoh: »Strpi se!« Razumjela

Iz zbornika Sesta proleterska divizija.

je i začutala. Osjećalo se to po njezinom grčevitom stezanju zuba i teškom disanju. Disciplinovano. kao i uvijek, junački je podnosila bolove i više nije pustila glasa.

Na hladnoj zemlji pred nama je ležalo polumrtvo tijelo naše Soke, hrabrog ratnika i vrijedne djevojke. Zažalio sam što sam tako oštro postupio. Ne znam kakva bi me druga situacija prisilila da na nju viknem, jer ona to nikad nije zaslužila, niti je bilo ko imao razloga i snage da povisuje glas u razgovoru s njom. No, sticaj okolnosti je takav. U želji da ispravim grešku, prišao sam joj bliže i mjesto izvinjenja pomilovao njeno blijedo lice.

Vrijeme je odmicalo, noć je postepeno ustupala mjesto danu. Stiglo je i naređenje da se povučemo. Praćeni ustaškom vatrom oprezno smo se izvlačili i nosili ranjenike. Usput razmišljam o sudbini djevojke s Vrpila. Odrasla je u siromašnoj seljačkoj porodici koju su pritiskivale sve nedaće siromašnog ličkog sela. Već u ranoj mladosti počinje da privređuje i daje svoj udio - čuva stoku i obavlja lakše seljačke poslove. S uzrastom su joj rasle i obaveze, pa ipak je, usprkos svih teškoća, živjela spokojno i bezbrižno jer za bolji život nije znala, niti ga je vidjela kod drugih seljačkih djevojaka. Brižljivo je spremala djevojačko ruho, maštala o udaji, svadbenom činu i voljenom dragom.

Mnogo je puta kćerka soluskog dobrovoljca slušala priče i doživljaje starih ratnika, ali, čini joj se, nikada i ni od koga nije čula da je sa svog ognjišta proganjano mirno civilno stanovništvo, da su ubijani nevini i kažnjavani nedužni. S tugom se sjećala svojih vršnjaka iz susjednih sela (plitvičke općine) koje su s roditeljima ustaške vlasti otjerale negdje u Bosnu. Pri pomisli da je čeka ista sudbina prožimala ju je jeza, obuzimao užas i nespokoj. Bezazlena djevojka, kao i mnogi drugi, nije mogla shvatiti zbog čega se sve to čini. Proklinjala je zlu sudbinu, klela ustaše i onoga ko je počeo rat. Bezvoljno je obavljala seljačke poslove, pa i one koje su u normalnim uslovima obavljali muškarci, jer su joj se otac i brat krili u šumi. Krišom im je odnosila hranu i u zbijegu slušala potresne vijesti. Kući bi se vraćala još utučenija i zabrinutija, svjesna opasnosti koja joj prijeti od razuzdanih ustaških zlikovaca. Te zvijeri u ljudskom obliku bili su gospodari života i smrti. Oni su, prema svom raspoloženju mogli s njom učiniti što su htjeli, pa i ono što bi se za nju bilo teže od smrti. Pri pomisli na to stidljivo je zavidjela muškarcima jer ipak je njima bilo lakše. Oni su mogli i u hajduke da pođu, ah žensko - kuda je ono pristalo? Sto bi se reklo za djevoku koja bi sama noćila u šumi, kao što je to činila većina muškaraca. Intimno je žalila što pripada slabijem polu.

Vrijeme je neprimjetno činilo svoje. Mirna i nježna seoska djevojka privikavala se i prilagođavala nastaloj situaciji, a poslije dizanja ustanka nešto se kod nje mijenjalo: bojažljivost je ustupala mjesto samopouzdanju, bolećivost - gordosti. Ustanak podržava svim svojim bićem, ali iskreno žali što nije muško da se s puškom u ruci sveti za sve učinjene zločine i poniženja. Poslije godinu dana priželjkivanja su joj postala stvarnost - formirana je Prva ženska omladinska četa u koju među prvim djevojkama stupa i Soka.

U našem se bataljonu borila više od šest mjeseci. Doživljaja je mnogo i ne mogu se lako zaboraviti. Prisjećam se dana kada je došla u četu. Bljedunjava i nježna, mirna i povučena nije obećavala mnogo, a najmanje da će biti junak. Njena pojava izazivala je kod nepovjerljivih podozrenje. »Đavola će ova ratovati. Mirna je kao jagnje. Nije ta u stanju ni pile zaklati«, gotovo je sažaljivo primijetio komandir zvani Čapajev.

I zaista, ako bi se cijenilo po njenom spoljašnom izgledu, moglo bi se doći do pogrešnog zaključka, jer njena pojava nije odgovarala snazi njenog duha i volje, u što su se brzo uvjerali i Čapajev i drugi. Kada se prvi put javila u Bosnićevu bombašku grupu, Bosnić je sumnjivo pogledao novog dobrovoljca, ali se uzdržao, nije dao nikakvu primjedbu. Poslije izvedene akcije ispričao nam je Sokin podvig očigledno zadovoljan što prilikom njenog javljanja nije rekao nešto zbog čega bi se kasnije stidio. I druge lijepe osobine krasile su Soku. Nenametljiva i povučena, ah predusretljiva i marljiva, brzo je osvojila simpatije čete i bataljona. Soka je koristila i najmanji zastoj na maršu da ušije drugu dugme i prišije dotrajalu zakrpu, a na odmoru i košulju opere. »Ova spretno barata i bombom i iglom. Hrabra je, ali joj igla nekako ljepše stoji nego puška. Da je kod mene, ne bi mi majci išla u borbu. Samo bi nas perkala i krpila da smo bar koliko-toliko uljudni kad kroz selo prolazimo«, govorio je sasvim ozbiljno Čapajev, posmatrajući je kako spretno krpi i ušiva.

Sjećanja i misli se rađaju, brzo, nesređeno. Razmišljam o njenoj odvažnosti i hrabrom držanju u borbi na Lovincu, Gračacu, Čudinom klancu i zamornim marševima u četvrtoj ofanzivi. Mnogo je detalja. Ne dospijevam, praćen ustaškim mecima, da ih se svih prisjetim i uspomena osvježim. Soka nam je usput umrla na rukama, a da to nismo ni osjetili.

Tužni povratak banijskih izbjeglica

MILAN KRAJNOVIC

Februar je na izmaku. Već pun mjesec dana poslije napada na Gračac, bataljon »Mićo Radaković« nalazi se na području Male Kapele. Uglavnom smo celu četvrtu ofanzivu operisali na Čudinu klancu, Končarevom Kraju, Uvalici, Plitvičkom Ljeskovcu, Prijeboju, Čujića Krčevini, Sijanovom klancu, Homoljcu, Pogledalu, oko Trnavca, Vujnovih Glava i si. Januarski i februarski dani 1943. godine bili su praćeni obilnim snježnim padavinama, visokim snježnim pokrivačem, naročito u pošumljenim djelovima, i niskim temperaturama od -10 do -15°C. To su, istina, teški uslovi za borbene aktivnosti, ali za nas mlade, dobro naoružane, relativno site i okružene pažnjom i ljubavlju naroda ovoga kraja, sve je bilo lako podnošljivo. Hladne zimske noći smo pretežno provodili pod toplim krovom, okruženi pažnjom, njegovom i povjerenjem omladine, žena, djece i staraca ovih sela. Upravo to je grijalo jače od svake vatre, te se nije moglo ni smjelo izneveriti. Ti odnosi kao da smo mi svi njihovi najrođeniji podsticali su nas da vršimo neka poređenja. Razmišljali smo i razgovarali o tim nesrećnim italijanskim vojnicima koji su došli iz toplih krajeva da bi bez cilja ginuli i smrzzavali se u ovim surovom zimom pritisnutim krajevima, okruženi i praćeni mržnjom i prezirom naroda koji su bezdušno gazili, ubijali, uništavajući sve što stignu.

Negdje oko 20. februara naš bataljon je upućen sa Homoljca na Vujnove Glave iznad Krbavice da se odmori, da se odjeća i obuća okrpe, rublje opere a sve zajedno da se otrijebe od vašaka koje su se za vrijeme ofanzive i stalnih pokreta strahovito razmnožile. Od tifusa smo se plašili više nego od Italijana, ustaša i četnika zajedno. Srećom, na ovom području kuda smo se mi kretali u to vrijeme tifusa nije bilo. Tek što smo počeli da se sređujemo i organizujemo partizansku burad za parenje odjeće radi uništavanja vašiju, stiže naređenje da odmah krenemo preko Plitvičkih jezera ka Sertić-Poljani radi obezbedjenja izbjeglica sa Banije koje su se iz Bosanske krajine preko Like vraćale kući. Do tada mi nismo ništa znali o tragediji toga naroda koji se povlačio pred ofanzivom i prešao u Bosnu. Nama su Banovci ostali u lijepom sjećanju iz vremena kada smo učestvovali u napadu na Dvor na Uni. Iako smo tada bili daleko od Like, mi smo se među Banovcima osjećali kao kod svoje rođene kuće. Sta se u međuvremenu dogodilo, to mi nismo znali.

Stigavši u Sertić-Poljanu i selo Plitvice gledali smo tragediju tih ljudi, preživljavali je zajedno sa njima, ne vjerujući da je istina ono što vidimo. Da trauma bude veća, naređeno nam je da sem obezbjeđujemo njihovog prolaza ne smijemo pružati nikakvu pomoć ili se mješati sa izbjeglicama. Tifus, taj nevidljivi neprijatelj ispriječio se između nas i tih divnih, nama u sjećanju dragih ljudi. Pomoć su mogle pružati samo sanitetske ekipe koje su bile organizovane na njihovom putu kroz Liku.

Širokom i ugaženom prtinom kojom su prije desetak dana tutnjali tenkovi, kamioni i topovi kretala se kolona ljudskih skeleta kojoj se nije znao ni početak ni kraj. Suznih očiju, sa sjetom u duši posmatrali smo te ljude, ne vjerujući svojim očima. U toj koloni su vjerovatno mnoga nama draga i poznata lica sa kojima smo se prije dva i po mjeseca zajedno radovali našim uspjesima i tugovah zbog neuspjeha na Dvoru. Pokušali smo da bar neko lice prepoznamo. Uzalud, to nije bilo moguće. Ličili su na mrtvace koje je neka teška bolest izobličila, da ih ni rođena majka ne bi mogla prepoznati. Zima, glad, umor i tifus učinili su svoje. Razvučena kolona je sporo odmicala. Kretali su se bez riječi, tu i tamo čuo se poneki promukao i iznemogao dječiji plač. Prva misao koja mi je pala na pamet bila je da li se sada toga časa i moja majka ili možda sestra, koja se uoči ofanzive našla na kursu u Bihaću i krenula tim istim putem, možda kreće u nekoj sličnoj koloni.

Već četvrti ili peti dan nalazimo se na tom terenu. Prvi su dani mjeseca marta. Vrijeme je zimsko, ali snošljivo. Temperatura se kreće oko nule ili koji stepen niže, ali nema vjetra, nema novih padavina, tu i lamo se pojavi sunce pa opet zađe za oblake. Snijeg se još ne topi tako da je kretanje te tužne kolone koliko-toliko olakšano. Zbog teškoća u smještaju na Sertić-Poljani jednu četvrtinu smo prebacili u selo Jezerce. Dogovorio sam se da u toj, mislim 1. četi, održimo partijski i skojevski sastanak. Silazeći niz padinu od sela Plitvice ka mostu ispod koga otiče voda iz jezera Kozjak, zatičem jednu mlađu ženu i starca kako razgovaraju. Starac neodređenih godina, lijepe kao snijeg bijele guste kose, sjeo je u snijeg pored prtine, smjestio se kao u udobnu stolicu, naslonio leđima na snijeg koga je tu bilo više od metra i odmara se. Zena ga naziva djedom i moli da idu dalje. On joj kaže da ona ide a on će, ako bude mogao, polako doći, a ako ne bude mogao, da ne želi da nju veže za svoju starost. Sa mnom je vodnik iz 1. čete Jovo Priča. Nagovaramo starca da krene. On nas moli da nju. reče snaju, nagovorimo da ide a on se i tako naživeo. Ostao je pri svome. Vraćam se pred večer istim putem. Starac je sjedio na onom mestu gdje smo ga ostavili. Bio je mrtav. Naslonjen na snijeg kao u naslonjaču djelovao je kao da spava. Lijepa kosa, bijela kao snijeg na kome je sjedio bila je bez šubare, koja je bila pored njega. Očigledno je da je nekada morao biti izuzetno lijep čovjek. Na snijegu oko njega razmiljele su se bijele vaške sa tamnom pjegom na sredini. Mrtvo tijelo ni njih nije privlačilo. Nisu daleko stigle, najdalje pola metra, i tu su se smrznule. Kolona je išla dalje. Na starca se niko nije osvrtao. Njegova topla šubara nikome nije trebala.

Saznajemo da je nedaleko od Sertić-Poljane, u dubini Male Kapele, u Saborskom, poslije ofanzive ostala neka ustaška jedinica koja je prvih dana pobila jednu grupu izbjeglica upravo na ovom terenu. Sa jednom kordunaškom jedinicom krećemo kroz Kapelu da ih napadnemo i očistimo od bande ovo, inače naše neprikosnoveno područje. Pobjegli su bez borbe. Kordunaši nastavljaju traganje za njima. Vraćamo se na naš teren rano prije podne. Povorka koja se sada kreće u malim grupama sve je reda. U jednoj grupi kreće se žena koja jednom rukom drži uzicu i vodi kravu a drugom drži ruku djevojčice, koja može da ima 6-7 godina. Preko leđa krave prebačene su bisage u kojima se na levoj strani nalazi nešto krpa, ćebadi i tome slično a na suprotnoj strani iz nekih krpa od haljine viri u stranu nagnuta musava dječija glava. Krava je ličila na kostur, čije kosti drži na okupu da se ne raspu suva naborana koža. Uvelo vime neprirodno je visilo kao da je nečim bilo istegnuto i lako deformisano ostalo da visi. Krava je koračala polagano utrtom stazom kao i njeni saputnici. Osim škripe snijega iz grupe se čuo neki tužni promukao glas sličan iznemoglom dječijem plaču. Imali smo utisak da to ipak nije dječiji plač, ali nam nije bilo jasno koji živi stvor tako tiho otegnuto cvili. Ugledavši dječiju glavu koja je virila iz bisaga postade nam jasno odakle glas dolazi i šta je u pitanju. Bili smo preneraženi i šokirani. Na momenat smo stali kao ukopani. Izmenjali smo poglede svjesni svoje nemoći da bilo šta učinimo. U nama se nešto bunilo i lomilo. Zar to malo bespomoćno i nedužno stvorenje mora na tako surov način da se oprašta od ljudi i života. Grupa je polako odmicala dok smo mi stajali u mjestu. Pošli smo bez riječi u suprotnom pravcu prema selu Plitvice a u podsvjesti nam je još uvek odzvanjalo ono cvilenje koje dušu razara. Poslije nekoliko minuta, ni danas ne znam zašto, vratili smo se nazad na mjesto gdje smo ugledali spomenuti prizor. Nedaleko odatle iz snijega pored staze čuo se nešto jači, isprekidani ali sada jasno dječiji plač. Dijete iz bisaga ležalo je u snijegu umotano u one iste krpe u kojim smo ga pre nekoliko minuta vidjeli. Kao bez duše, bez riječi sam potrčao za onom grupom i zaustavio ih. Drugovi koji su bili sa mnom uzeli su dijete iz snijega i donijeli ga do majke. Ona nas je pogledala pogledom iz kojeg se nije mogao vidjeti ni prijekor ni zahvalnost. Stavila je dijete u bisage i bez riječi krenula dalje. Neko od mojih drugova je u džepu imao parče proje i dao ga onom drugom djetetu, okrenuli smo se i ponovo pošli svojim putem.

Dugo poslije toga smo ćutali. Niko nije ni riječi prozborio. Naše misli su ko zna kuda lutale. Svima nam je pred očima bila majka koja je ostavila svoje nemoćno dijete da umre u snijegu. Šta je to što je slomilo dušu majke i njenu sposobnost, razum i instinkt da se bori za život svoga potomstva. Šta se to slomilo u njoj, šta se to slomilo u čovjeku. Poslije duge i mučne tišine spontano smo počeli razgovor. Ne sjećam se više riječi ni njihovog redoslijeda, ali se dobro sjećam našeg razmišljanja i pokušaja da tražimo odgovor na naša glasno neizrečena pitanja. Ta žena koja je za mjesec i po dana preživjela sve strahote ljute zime provedene bez krova nad glavom u krajiškim i ličkim bespućima,

gonjena vatrom topova i aviona, izmorena od puta, gladi i zime, i svega zla koje se u ofanzivi sručilo na nju i njenu nejač, kada se našla na domaku svoga doma i svoje Banije, do koje će mirno stići najduže za 4-5 dana, posustala je. Otkazalo je ono što je za nju bilo svetinja i u koje je sa razlogom vjerovala. Koračamo teško se oslobađajući utiska koji je na nas ostavio prvi susret sa kolonom i zvuči isprekidanog cviljenja što je podsećalo na dječiji plač. Ta tužna i potresna muzika kolone za svega nekoliko minuta poremetila je našu ravnotežu, uzdrmala snagu i stabilnost ratnika. Kako li je tek majci koja je pored svih nevolja što je preživjela, u momentu opuštanja, danim a možda i nedjeljama slušala tu razarajuću melodiju koja razara dušu, izaziva najbolnije grčeve srca koje nikakva bolest ili strah ne mogu izazvati.

Ovaj mali dio sjećanja na patnje naroda Banije u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi neka bude moj prilog zahvalnosti tim dobrim, napaćenim a iznad svega humanim i u nevolji hrabrim ljudima.

Ostali su na vječnoj straži

MIRKO MEDIC

Poslije poraza u četvrtoj ofanzivi Talijani se povlače iz Like, a Sesta divizija, prelazeći u ofanzivu, jedno za drugim oslobađa sva neprijateljska uporišta, koja su branile ustaške i domobranske snage sem Gospića.

Bataljon »Stojan Matić« noću između 13. i 14. marta 1943. godine prešao je prugu između Metka i Lovinca i posjeo položaj na Bogunici, spriječavajući intervenciju neprijatelja iz Gospića u pravcu Lovinca koji su napadale jedinice naše divizije. Bogunica je kamenita uzdužna kosa između pruge i ceste u neposrednoj blizini Metka, koji su u saradnji sa ustašama držali četnici. Po izbijanju na kosu borci su pristupili izboru položaja i kakvom-takvom utvrđivanju, što nije bilo lako na kamenitom ličkom kršu.

Puškomitraljezac Milan Kmeta i njegov pomoćnik Jovo Medić tražili su pogodan zaklon za puškomitraljez vodeći više računa o otvorenom prostoru ispred sebe, a manje o pravcu eventualnog povlačenja ili zaklonu od neprijateljske vatre. Iako im je komandir voda skrenuo pažnju da su se suviše nisko spustili niz padinu kose i da će se u slučaju povlačenja naći u opasnosti, Krneta je odgovorio: »Dok smo mi ovdje nema povlačenja«.

U toku dana uslijedilo je nekoliko ustaških juriša uz jaku podršku minobacačke vatre. Razvila se žestoka borba i naše jedinice su nekoliko puta uzastopno odbijale brojno mnogo nadmoćnije ustaške juriše. Glavna prepreka za njih je bio Krnetin puškomitraljez, kojim je kao u svim ranijim borbama precizno gađao nanoseći neprijatelju gubitke i prisiljavajući ga na odstupanje. Poslije nekoliko neuspjelih uzastopnih napada, ustašama stižu pojačanja u ljudstvu i naoružanju, te uz podršku artiljerije, tenkova i oklopnog voza, prisiljavaju snage našeg bataljona na povlačenje. Iznad kose, od eksplozija granata i mina, podigla se prava dimna zavjesa, koja je ograničavala vidik i praćenje borbe. Krneta i Medić našli su se u životnoj opasnosti, ali su nastavljali da sipaju vatru po neprijatelju. Njihov puškomitraljez se oglašavao kraktim rafalima sve dok nijesu bili direktno pogodeni artiljerijskom granatom. Svjesno su reskirali svoj život da bi spriječili neprijatelja da ovlada kosom.

Poslije pogibije Krnete i Medića neprijatelj je uspio da ovlada Bogunicom. Posljednji vojnik koji se povukao sa kose bio je desetar Nikola Bežir, koji je prethodno ručnim bombama ubio nekoliko ustaških zločinaca.

Milan Krneta i Jovo Medić bili su nerazdvojni drugovi od prvog dana ustanka i do pogibije se nijesu razdvajali. Oni su svojom hrabrošću, inicijativom i upornošću u svim borbama doprinosili uspjesima. Njihovi drugovi su se osjećali pored njih sigurniji, jer su vjerovali da neprijatelj može proći samo preko njih mrtvih. Njih je vezivalo prisno drugarstvo iz najranijeg djetinjstva, zajedno su čuvali stoku, zajedno polazili osnovnu školu, zajedno otišli u partizane i, eto. zajedno poginuli u istom zaklonu i od iste granate.

Smrću Krnete i Medića u četi je nastala tuga i praznina koju nije bilo lako popuniti. Bili su vesele prirode, sa spontanim smislom za šalu. Krneta je bio odličan pjevač. Oni su unosili vedrinu i veselje u jedinicu bilo na maršu, ili bivakovanju. Njihovim prisustvom borci su i u najtežim trenucima zaboravljali na rane, umor, glad i druge nevolje koje su pratile partizane. Poginuli su herojski 18. marta 1943. godine i na mjestu pogibije ostali na vječnoj straži.

U koloni ranjenika

MICO RAŠETA

U toku četvrte ofanzive januara 1943. godine ranjen sam kao puškomitraljezac na položaju Ljubovo od Talijana. Već u prvom dodiru sa Talijanima na Ljubovu ranjen je veći broj boraca. Iz tog pakla izvukli su nas drugovi, pružili prvu pomoć a zatim evakuisali prema Buniću. U koloni u kojoj smo se dalje kretali Kravskim poljem bilo je nekoliko zaprega - saonica. Kolonu su otkrili neprijateljski avioni, nastala je panika, ali smo se prikupili i stigli do zaseoka Kosanovića Gaj. Sa kraćim ili dužim zadržavanjem po selima, što je zavisilo od neprekidnih borbi, koje su se vodile tokom četvrte neprijateljske ofanzive i vrlo kritične situacije kada smo onako nepokretni i bespomoćni zavisili od hrabrosti i snalažljivosti uglavnom seoske omladine, koja nas je svuda dočekivala i njegovala, nastavili smo kretanje, prešli smo reku Unu po vedrom i vrlo hladnom danu i stigli na Stjenjane. Iznad nas su nekoliko puta nadlijetali talijanski avioni.

Na Stjenjanima nas prihvataju ljudi sa zapregama. Gladni, umorni i smrznuti krećemo dalje u selo Boboljuske i smještamo se u školu, zapravo u izgorjele zidine bez vrata i prozora. Ni vatre nije bilo. Zadržali smo se ovdje dva do tri dana a čuvali su nas omladinci i omladinke sa nekoliko pušaka U ovom selu slučajno sam ostao živ. Preko noći nas je napao trup (neprijateljska pokretna jedinica koja je na oslobođenoj teritoriji napadala štabove, bolnice, organe vlasti itd.). Onako golog i bosog omladinci su me izbacili kroz prozor u žbun i zatrpali snijegom. Preležao sam tu cio dan bez hrane i odjeće, sve dok pred noć nijesu naišla dva omladinca, prihvatili me, napravili primitivna nosila i odnijeli u selo Bastase. Uz put su mi rekli da je u toku toga dana poginulo nekoliko ranjenika i bolničkog osoblja. Saonicama su me preko Drvara prebacili do Mokronoga, odakle se dalje prebacujem na konju bez sedla i samara uključujući se u formiranu kolonu Centralne bolnice. Nastavljamo put prema istoku praćeni vejavicom i mrazem. Padam s konja, ostajem pored prtine i kolone, koja nastavlja kretanje. Uspio sam da skinem sa konja čebe, konj je produžio, a ja sam ostao u snijegu ne očekujući ni od koga pomoć, jer se svako brinuo o sebi. Kolona je već podaleko odmakla, a ja pokušavam da je slijedim. Onako umotan u čebe polako sam kretao prema Rorama. Noć se sve brže primiće a mene je izdala snaga: osećam da dalje ne mogu. Plašim se noći i donosim odluku da skrenem sa prtine koja je ostala iza kolone. Primjetio sam

čovjeka i stado ovaca na tonni. Prišao sam zidu ograde iza koje su se pojavila dva ovčara. Domaćin viknu na pse i priđe mi. Zamolio sam ga za pomoć, ali je to prihvatio sa velikom rezervom u tako nemirnim vremenima, jer se ne zna ko pripada kojoj i čijoj vojsci. Pristao je da mi pomogne samo dok traje noć. jer je želio da me se što prije riješi. U kući me je dočekala stara žena, skinula zavoje, dobro me utoplila, previla rane, natopila ih domaćim lojem. Dok me je ona previjala i pripremala večeru domaćin je spremio sanke, prostro sjenom, umotao me u kožun i čebe i pokrio sijenom. Okrepljena i utopljena vozio me je prema selu Rorama. Čiča mi je uz put priznao da me nije smio zadržati kod sebe zbog četnika i pročetničkih elemenata U Rore smo stigli u svanuće, gdje sam se priključio Centralnoj bolnici. Tu sam sreo i nekoliko poznanika iz Donjeg Lapca, među njima i bolničarku Seju Popović Babinu. Ona mi je pregledala rane, koje su već krenule nabolje. Krenuli smo dalje prema Glamoču na ramenima zarobljenih Talijana. U selu Hasanbegova kod Glamoča ostali smo 3-4 dana i tu prvi put susrećemo bolesnike tufusare. Oni koji nisu bili oboljeli od tifusa prebacuju se kamionom do Livna. Tu su nas smjestili u neke prazne prostorije zastrte slamom. Među ranjenicima prepoznajem Stevu Obradovića, sina Nine Obradovića, ali Stevo umire već naredne noći. U tim prostorijama ostajemo desetak dana. Za to vrijeme već su pristizale izbjeglice sa Banije i Korduna. Livno je bilo prepuno ranjenika i izbjeglica. Jedne noći pokretni ranjenici, kojima sam se pridružio, nastavljaju put prema Duvnu. U selima oko Duvna dočekala nas je snažna vijavica. Bili smo polubosi, u čarapama, bez tople odjeće, umotani jedino u čebad. Iz kolone u kojoj smo se kretali jedan po jedan drugi pada i ostaje na prtini, pojavljuje se i tifus te, što od hladnoće, što od tifusa, umire na desetina drugova. Seljaci usputnih sela nerado su nas primali u kuće, pa smo se sklanjali u staje za stoku. Borba za spasavanje golog života trajala je 10-15 dana. Kada je stiglo naređenje za pokret, većina nas je bila iscrpljena glađu i bolešću. Napola mrtvi kretali smo se dalje prema Prozoru. Preko dana napadali su nas njemački avioni, a onako iscrpljeni nismo uspjeli da se sklanjamo, pa smo trpili velike gubitke. Iz kolone je izbačeno preko polovine drugova. Ovaj marš mogao je izdržati samo mali broj drugova, među kojima sam bio i ja.

U Prozor smo stigli već narednog dana, poslije njegovog oslobođenja, tu smo prenoćili, dobili hranu, potpuno novu odjeću i obuću. Zarobljenim autobusom su nas prebacili u blizinu Jablanice na Neretvi. Prelaz preko reke Neretve čekali smo dva dana. Noću su lakši ranjenici prešli preko srušenog mosta na padine Prenja, gde nas je dočekao snijeg visine preko jednog metra. Morali smo se probijati pravim tunelima kroz sniježne nanose da bismo omogućili kretanje, jer zastoja nije smjelo biti. Na Prenju smo pretrpjeli nove velike žrtve od neprijateljskih aviona, koji su po lijepom vremenu uspješno tukli nezaštićene kolone usmjerene na uske planinske prolaze (staze) u pravcu Kalinovika. I mene stiže tifus, koji relativno lako preboljevam u pokretu. Od Kalinovika do rijeke Drine dočekala nas je oslobođena teritorija poslije

poznatog četničkog poraza, što je ujedno i bio kraj četvrte neprijateljske ofanzive. Naše jedinice oslobađaju Čajniče, i zarobljavaju veliku količinu hrane i odjeće. I vrijeme se stabilizovalo. Stiglo je proleće. Preboljeo sam tifus i otišao u operativnu jedinicu. Odmarali smo se u Sandžaku oko mjesec dana, sve dok nije počela peta ofanziva. Upoređujući golgote koje sam pretrpeo u koloni ranjenika od Ljubova do Sandžaka, peta ofanziva za mene je bila mnogo lakša. Imao sam sreću da nisam bio ranjen.

Sa preživjelim borcima sa Banije i Korduna produžio sam prema Kladnju na Petrovo Polje u okolini Jajca. Jedinica je sa vrlo malim brojem preživjelih boraca otišla na Baniju, a ja sam se preko Oštrelja, Drvara i Martin-Broda prebacio u Donji Lapac, moj rodni kraj i došao koncem avgusta 1943. u moju matičnu jedinicu Šestu ličku diviziju.

Od Drvara do Livanjskog polja

ILIJA TEPAVAC

Februar 1943

Krajem 1942. godine najveća slobodna teritorija obuhvatala je Liku, Gorski kotar, Kordun, Baniju i dio Dalmacije i Bosanske krajine, koja je prozvana Bihaćka republika. Pored ostalih tu je bio razmješten i veliki broj sanitetskih ustanova u kojima su liječeni ranjenici i bolesnici. Ja sam se našao početkom januara 1943. godine u jednoj od tih bolnica poslije ranjavanja 25. decembra, prilikom napada na Lovinac. Neposredno poslije ranjavanja upućen sam na liječenje u glavnu bolnicu u Bosanski Petrovac. Put zaprežnim kolima od Lovinca do Bosanskog Petrovca, u zimskim uslovima, ostao mi je u neizbrisivom sećanju, prije svega zbog zalaganja i požrtvovanja narodnooslobodilačkih odbora i omladine u selu Ploča, Visuć, Donji Lapac i Vrtoče. Pripreme za operaciju su trajale nekoliko dana i nikada neću zaboraviti kako je nastupila bolničarka Boja, koju su zvali babica. Jedno jutro upala je u sobu sa posudom u ruci i obrativši mi se gotovo službeno: »Druže komesare (bio sam komesar čete), donijela sam ovu rakiju da je u jednom dušku popiješ pošto si na redu za operaciju«. Iznenadio sam se. jer do tada nikada nisam upotrebljavao nikakav alkohol. Ona je gotovo zapovjednički ponovila: »To ćeš popiti da te malo ošamuti da lakše izdržiš bolove«. Uzeo sam posudu sa rakijom i popio, ne baš u jednom pokušaju, i poslije nekoliko minuta počeo je da se vrti soba oko mene. Odnijeli su me na operaciju. Jednog trenutka sam osjetio jak bol i ničeg drugog se ne sjećam, kao da sam bio pod punom narkozom. Tek poslije operacije sam shvatio da je rakija davana težim ranjenicima pred operaciju u nedostatku drugih sredstava za ublažavanje bolova.

Poslije operacije iz Petrovca sam premešten na dalje liječenje u novoizgrađenu partizansku bolnicu u šumi iznad Dobrosela kod Gornjeg Lapca, gdje sam ostao do 21. januara 1943.

Bolnica u Dobroselu sa centralnom apotekom, na mene i na druge ranjenike ostavila je snažan utisak po komforu i opremljenosti za tadašnje ratne uslove. To je bio pravi mali sanatorijum. Na čelu bolnice bio je upravnik doktor Boris Šljahuicki i njegov zamjenik, zatim su tu bili iskusni bolničari Dušan Beslač i Boja Tišma sa petnaest do dvadeset djevojaka, mladih od dvadeset godina, koje su poslije kratkog bolničar-

skog kursa rasporedene u bolnicu. One su sa velikim požrtvovanjem, pažnjom i nežnošću negovale ranjenike. I danas se sjećam entuzijazma i požrtvovanja: Bose Tizić i Saje Polovina iz Dobrosela, Jele Ilić iz Mazina, Zorke Damjanović iz Kunovca i Mare Radenović iz Ajderovca. I ostalo osoblje ove bolnice od upravnika do bolničke straže bilo je spremno u svakoj situaciji da deli dobro i zlo sa ranjenicima.

U to vrijeme na teritoriji Like glavna bolnica bila je u Bijelim Potocima na Kamenskom, a ostale u Korenici, Rudanovcu, Mazinu, Frkašiću, Ponoru, Birovači, Martin-Brodu, Dobroselu i Lapačkim Doljanima. Upravnik bolnice u Bijelim Potocima bila je doktor Slava Očko-Cetković. Sa njom je radio doktor Franc, čijeg se prezimena ne sjećam.

Neposredno pred početak četvrte neprijateljske ofanzive u pomenutim bolnicama bio je smješten veliki broj ranjenika i bolesnika. Oni su se našli u opasnosti zbog iznenadnog nastupanja neprijatelja na slobodnu teritoriju. Koliko se sjećam, na području Bosanske krajine u to vrijeme bilo je u bolnicama smješteno oko 2.500 ranjenika i bolesnika, a na teritoriji Hrvatske od 1.000-1.200. Neprijatelj je relativno brzo napredovao intenzivno bombardujući iz vazduha. Pored ranjenika, ispred neprijatelja povlačilo se i civilno stanovništvo sa Banije i Korduna. Teški zimski uslovi bez dovoljno hrane i pojava epidemije pegavog tifusa iz dana u dan su otežavali položaj ranjenika. Prvi put sam shvatio koliko su složeni zadaci sanitetske službe i njenih pripadnika, koje su često zdravi borci potejenjivali.

Bilo je mnogo kolebanja oko toga šta je u datoj situaciji bolje uraditi: da li ranjenike i dalje evakuisati ispred neprijatelja, ili bar one teže razmeštati po okolnim šumama dok neprijateljska ofanziva prođe. Odlučeno je da se teži ranjenici evakuišu dalje u dubinu slobodne teritorije. Za prvu etapu određen je pravac evakuacije preko Prekaje, Crnog vrha i Rora do Glamočkog polja, a druga etapa od Glamočkog do Livanjskog polja (Prozor, Neretva). Prvi ešloni teških ranjenika krenuli su iz Drvara između 6. i 8. februara. U toj tužnoj koloni koju su pratile nedaće najteže stanje bilo je kod izbjeglica, civilnog stanovništva koje se stihijski kretalo u istom pravcu u kojem su evakuisani ranjenici. Na putu su ostajala iznemogla djeca, žene i starci. Najbolnije je bilo posmatrati kada izbezumljene majke ostavljaju jedno po jedno dete, kada djeca ostaju bez majki, oboljeli od tifusa razvlače ostatke uginule stoke i gutaju snijeg da bi koliko toliko utolili glad i žeđ.

Kada je ešlon težih ranjenika poslije nekoliko dana stigao u Glamočko polje, utvrđeno je da već na ovom putu nije izdržao jedan broj ranjenika. Još i danas se sjećam nekih od tih drugova: Branka Hinića iz Kozjana, Peje Kuge iz Kruga, Nikole Kosanovića iz Visuća, Nikole Kosoca iz Mutilića, Jove Mišćevića i Jandre Sunajka iz Komičkog Poljica. Poznato mi je da se jedini od pomenutih drugova živ vratio Jandre Sunajko. Ostali se vode kao nestali u koloni ranjenika preko Bosne u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. U Glamočkom polju bio je mali predah, narod je dijelio posljednju koru hljeba i šolju mlijeka sa ranjenicima. Najveći teret podnosila je omladina, a prije svega djevojke koje su po zimi i bespuću nosile ranjenike oskudno obučene i obuvane. Mnoge od

njih su imale ožuljana ramena od nosila. One su svojom vedrinom i mladalačkim elanom hrabrile ranjenike i ulivale optimizam i vjeru u pobjedu. Bilo je mnogo slučajeva da su teški ranjenici, sagledavajući beznačajno stanje i položaj u kome se nalaze, govorili: »Bolje da prekratim muke nego da padnem živ u ruke neprijatelja«.

Kada su prvi ešeloni ranjenika stigli u Livanjsko polje, ranjenici su raspoređeni po selima. Tu nas je dočekala nešto toplija klima, bolje snabdjevanje životnim namirnicama, sanitetskim materijalom, a za teške ranjenike poslije dužeg vremena bilo je cigareta, keksa i nekih drugih retkih artikala. Međutim, domaćini su nas prihvaćali sa manje topline od one sa kojom smo dočekivani u okolini Drvara i Glamočkog polja. Sa velikom radošću i nadom primili smo vijest da je oslobođen Prozor, što je značilo ostvarenje puta preko Neretve. U isto vrijeme stigla je vijest da se **Sesta** i Osmi divizion sa još nekim jedinicama uspješno obračunavaju sa neprijateljskim snagama na teritoriji Like i Korduna. Pored ovih prijatnih vijesti, bili smo obavješteni da se situacija na frontu ispred nas i dalje komplikuje. Tih dana se kolona od preko 4.000 ranjenika i bolesnika sa delimičnim prekidima i manjim zaostajanjima protezala od Mliništa do Livanjskog polja.

Zbog širenja epidemije tifusa i sve veće koncentracije ranjenika, donijeta je odluka da se na pogodan način sugerira svim lakšim i pokretnim ranjenicima da mogu napustiti bolnicu i priključivati se matičnim ili drugim partizanskim jedinicama. Uz konsultaciju sa štabom ešelona i nekim drugovima odlučio sam da napustim bolnicu na sopstvenu odgovornost. Kod mene je preovladala neodoljiva želja da što prije stignem do svoje brigade ili do slobodne teritorije Like. Uz mnogo teškoća za 7 dana sam stigao iz sela Jakljići u Livanjskom polju do Velikog Cvjetnića na rijeci Uni, gdje me je grupa omladinaca i omladinki prebacila preko reke na ličku stranu. Prihvatila me je grupa boraca Treće ličke brigade.

Kad sam jedno predveče ulazio u neko bosansko selo (na žalost, ne sjećam se koje), susreo me je jedan seljak i rekao da se u selu nalaze četnici. Predložio je da me zatrpaju pod preostalo granje koje su u toku zime obrstile kože i ovce. Pristao sam i tako skriven ostao dvije noći i jedan dan. Kad sam već posumnjao da je seljak zaboravio na mene, ili da se nešto drugo dešava, on je stigao raspoložen i mesto pozdrava rekao je: »Tek su sad otišli«.

Po dolasku na slobodnu teritoriju Like, u meni se pomiješala velika radost i tuga. Radost što je četvrta neprijateljska ofanziva za nepun mjesec dana potpuno razbijena i što nijednu bolnicu ili ambulantu i zbjege u kojima je bio sklonjen narod Like neprijatelj nije otkrio. Tuga zbog popaljenih sela, sa čijih se neugašenih zgarišta još uvijek osjećao neprijatan zadah paljevine. Posebno mi je teško palo saznanje da je veliki broj mojih drugova i saboraca položio živote u tom velikom okršaju.

Neprijatelj je za nešto više od mjesec dana trajanja ofanzive zapalio preko 10.000 kuća, gospodarskih objekata i inventara za rad na teritoriji Like i opljačkao veliki dio stočnog fonda i druge pokretne imovine, zbog čega su se narodnooslobodilački odbori zajedno sa narodom našli

u teškoj situaciji u rano proljeće 1943. godine. Pored toga, epidemija tifusa koja se naglo širila predstavljala je poseban problem. Preko 2.500 stanovnika umrlo je od tifusa na području Lapca, Udbine i Korenice po selima kuda su se vraćale izbjeglice sa Korduna i Banije.

Uprkos svim tim teškoćama čitav narod, prije svega omladina, nošeni zadovoljstvom zbog velike pobjede, organizovano i bez čekanja su pristupili podizanju bajti i koliba na zgarištima popaljenih kuća. Pristupilo se obnovi ambulanti i bolnica, prihvatanju ranjenika i bolesnika, organizovanom spriječavanju epidemije tifusa. Za mene je bilo veliko zadovoljstvo kada sam se uvjerio da neprijatelj ni ovoga puta nije uspio da proдре do centra slobodne teritorije Like na Kamensko i Bijele Potoke, gdje se nalazila glavna partizanska bolnica sa ranjenicima. Kamo sreće da smo i ja i stotine drugih ranjenika ostali na Bijelim Potocima za mnoge od njih ne bi ostali nepoznati grobovi i prosute kosti po bosanskim i crnogorskim bespućima

Na ponovo oslobođenoj teritoriji vrilo je kao u košnici, sa još više optimizma se vjerovalo da je naša konačna pobjeda sigurna, da nikakav teror neprijatelja ne može slomiti pokret tako hrabrog i organizovanog naroda.

Na kraju, poslije svih opasnosti koje sam prebrodio na putu povratka u Liku stigao me je pegavi tifus. Kao tifusar bio sam najprije smešten u bolnicu Krbavica, a kasnije kod kuće u Visuću, a poslije tri nedelje ponovo se vratio na liječenje u partizansku bolnicu Dobroselo. Bio sam više nego srećan kada sam se ponovo susreo sa kolektivom ove bolnice u kojoj sam pored liječenja vršio dužnost komesara.

Kroz velebitska bespuća

JOVO BOGDANOVIĆ

Bilo je to krajem aprila 1943. Oko devet sati izjutra stigli smo u podnožje Velebita nedaleko od zaseoka Mali kraj koji pripada Divoselu, selu od preko 250 domaćinstava, u kojem nije ostala nijedna cijela kuća. Mali kraj je svega nekoliko kilometara udaljen od Gospića, pa su ustaše često provaljivale ovamo i u zločinačkom bijesu palili male bajte, koje su seljaci ponovo podizali poslije svake paljevine. Svuda su strčile gole zidine i nagoijelo drveće. Tek tu i tamo pokoja kolibica, čiji su stanovnici stalno na oprezu da ih ustaše ne iznenade. Svi odrasli muškarci sposobni za vojsku već su u partizanskim jedinicama, ali Divoselo nije ostalo bez odbrane. Položaj prema Gospiću, sa jednim mitraljezom i nekoliko pušaka, drže starci i pioniri. Oni su ko zna koliko puta odbijali ustaške napade. A ako bi pritisak bio toliko jak da mu Divoseljani nijesu uspjeli odoljeti, za ledima im je stajao strmi i šumoviti Velebit, a ustašama bi preostalo da svoj bijes iskale na kolibicama.

Vrijeme je bilo lijepo i toplo. Smjestili smo se u šumi po proplancima. U podnožju je šuma već ozelenjela, dok su se gore pri vrhu pojavljivale tek pokoja razlistala bukva. Na vrhu Visočice su se bljeskale gomile debelih slojeva snijega koji je prkosio ojačalom proljetnjem suncu.

Borci su se razmilili po šumi i na sve strane je žuborilo od veseloga razgovora i glasnog smjeha. Oko druga Tečića, poznatog šaljivdžije iz 1. čete bataljona »Stojan Matić«, koji je upravo žicom vezao odvaljeni đon cipele, okupila se grupa boraca i on im je objašnjavao prednosti partizanske obuće:

- Ako je vrijeme kišovito ne pružaju baš veliku udobnost, ali im je dobra strana što voda, kako god lako uđe, tako i izađe. Ali u ljeto prava su uživancija; zrak oko njih struji i noge su stalno izložene prijatnoj svježini. Ove moje cipele nosim još od Peijasice, ostavio mi ih je pokojni Đovani, bog da mu dušu prosti. Moram ovo malo pritegnuti dok smo ovako slobodni, jer sve mi se čini da ćemo noćas negdje ustašama u goste, a ne bi bio red da obuven idem a iza mene se bos trag poznaje

Iako smo tek stigli i ništa nije javljeno o daljim namjerama, borci su naslućivali da se priprema neki važan zadatak, ne samo bataljona nego čak i brigade. Nije trebalo dugo ni nagađati, jer je ubrzo stiglo naređenje da se sve opravke na odjeći i obući završe do 17 sati, a tada je ostalo da se samo nagađa pravac.

Sa vodičima uz planinu

Pristigli su i vodiči iz Divosela. Bili su to razvijeni i snažni starci, koje smo ipak sumnjičavo posmatrali imajući loše iskustvo sa vodičima gotovo svuda gdje smo se koristili njihovim uslugama. Pošli smo uskom kozjom stazom uz strmi masiv Velebita. Pri odmorima smo se okretali i posmatrali prostrano Ličko polje okruženo poznatim selima sa zidinama spaljenih kuća osvijetljenih kosim zracima sunca.

Bližila se noć u koju smo prosto ponirali, a ubrzo naše prisustvo u gustoj tami odavalo je ujednačeno šuštanje suvog lišća, pucketanje granja, zveket porcija u torbama ili neki potmuli udar o kundak puške. Pentranje po uvalama i gudurama, pogotovo noću, strašno zamara. Zato se kolonom brzo pronosila komanda za zastanak i borci su trenutno polijegali kao ispreturane klade, dok se komanda za pokret morala i nekoliko puta ponavljati. Pred zoru smo slušali žestoku pušcanu i mitraljesku paljbu. Po objašnjenju vodiča to je bilo na Brušanima. Tada je Treća brigada naše divizije zauzela ovo utvrđeno ustaško uporište desetak kilometara udaljeno od Gospića.

Na polaznom položaju

Osvanuli smo u dubokoj uvali kroz koju je proticao bistri potočić. Iznad nas se nazirala cesta Gospić - Karlobag koju su obezbeđivale ustaške jedinice raspoređene na kamenitim čukama što su nadvisivale cestu na tom pravcu. Zadatak bataljona »Stojan Matić« bio je da protjera ustaše, zauzme te položaje i tako osigura ostale naše snage od neprijatelja iz pravca Kariobaga, gdje su se pored ustaških snaga, na Oštarijama nalazile i talijanske.

Teren je bio strm i isprespjecan, te smo se sporo i teško približavali neprijateljskim položajima, naročito poslije dugog i napornog noćnog marša. Najzad je vrh čuke obavio dim ručnih bombi pomiješan sa prašinom. Uz jednog mrtvog i trojicu zarobljenih ustaša, naši su zauzeli ovaj ključni položaj, ali na desnom krilu na položaju 1. čete neprijatelj se uporno branio koristeći skoro nepristupačne kamenjare. Obruč i oko njih se sve više stezao. I pored sve upornosti, nijesu uspjeli da se održe ni na ovom položaju. Četvorica ustaša su legli na upaljene ručne bombe i mi smo zatekli njihove unakažene leševe. Iza onih koji su uspjeli pobjeći ostalo je čebad, šinjeli, municija i ostala oprema.

Ovim našim naletom razbijeni su neprijateljski položaji i njihova aktivnost svela se na povremeno neorganizovano pripucavanje.

Vrzmajući se gotovo čitav dan i noć po neprohodnim gudurama, sjetili smo se jednog starca iz Raduča koji nam je rekao da u Velebitu ima 9999 što većih što manjih vrhova. Vjerovatno niko nije brojio vrhove Velebita, ali je starac ovim simboličnim brojem želeo pokazati veličinu Velebita. Poslije ovog našeg velebitskog putešestvija, da smo se sreli sa starcem, složili bismo se da se njegovom broju doda još jedna devetka.

Neplanirani napad na Oštarije

»Jašući ustašama na leđima« stigli smo nadomak Oštarija. Ovo malo naselje na prevoju Velebita - na pola puta između Gospića i Karlobaga - bilo je pretvoreno u tvrđavu. Zidane kuće grupisane pored ceste bile su ograđene bodljikavom žicom, a prozori zazidani. Mjesto su još ranije utvrdili Talijani. Posjekli su i šumu na puškomet udaljenu od naselja. Oštarije je prema planu Štaba brigade trebalo napasti slijedećeg dana, jer je bilo potrebno grupisati jače snage. Međutim, goneći u Stopu uspaničene ustaše sa položaja na Takalicama, vodnik Stevo Karan iz 3. čete sa svojim vodom uspio je da zauzme Oštarije! Dok su stigle ostale jedinice bataljona Karan je već »uspostavio red« u mjestu. Prikupljali smo plijen i sređivali prve utiske, ali je najednom zažviždala granata iz pravca bijega ustaša Naime, ustaše koje su bježale ispred jedinica našeg bataljona povukle su i posadu iz utvrđenih Oštarija i oni su pobjegli bez ispaljenog metka sve do položaja koji su držali Talijani kao spolnu odbranu Karlobaga. Talijani su zadržali upaničene saveznike, pomogli im da se srede, a zatim njihov kontranapad podržali artiljerijom i tenkovima. Sa još neprikupljenim snagama bataljona nijesmo uspjeli da zaustavimo ovaj snažan kontranapad udruženih neprijateljskih snaga, pa smo se pod teškim uslovima morali povlačiti. Najteže nam je bilo što smo morali ostaviti municiju u kojoj smo oskuđevali. Grupa boraca koja je upala u mjesto bogato se snabdijela, trpajući municiju i u zavezane rukave odjeće. Na velike količine šećera i drugih artikala nijesu se ni osvrтали.

Desetar Jovo Tišma ponio je čitav sanduk municije. On se sa svojom desetinom povlačio posljednji brisanim prostorom. Ustaše su na njega usredotočile vatru iz nekoliko oružja. Zasipala ga je prašina i zemlja koja je vrcala ispod puščanih i mitraljeskih zrna, ali nije ispuštao sanduk. Osuđivali smo njegovu nesmotrenost, jer ljudski život je bio vrijedniji od sanduka municije, pogotovo što je Jovo bio dobar drug i hrabar borac. U tim trenucima mogli smo mu pomoći samo štiteći ga vatrom. Kada je on najzad ostavio sanduk i počeo se povlačiti puzeći, laknulo nam je, jer je do tada mogao desetinu puta biti pogođen. Ali to je bio njegov manevar da bi zavarao ustaše - ubrzo se povratio i prihvatio ponovno sanduk. Potrebno mu je bilo samo desetak minuta do mrtvog ugla. Stao nam je dah posmatrajući tih nekoliko kritičnih sekundi. Uspio je i ostao nepovrijeđen. Da li je to sreća, ili nešto drugo? Na Jovinom šinjelu je čak ostalo nekoliko rupa od puščanih metaka. Dotraćali smo do njega koreći ga jednoglasno zbog takve nespretnosti.

- Sada vi pričajte šta hoćete, ali ćete se sutra drugojačije osjećati kada popunite fišeklije, mirno nam je odgovorio.

Pri povlačenju poginula su nam trojica drugova a među ranjenim je bio i komandant bataljona Ilija Palija.

Okupili smo se oko naloženih vatara u šumi nadomak mjesta. Sjutradan smo zajedno sa 4. bataljonom za manje od pola sata zauzeli Oštarije. Ustaše su u toku noći dovukle još više municije, pa je plijen bio bogatiji. Sa ovog položaja smjenio nas je 4. bataljon, koji je poslije dva dana savladao Talijane i zarobio od njih lopove - one kojima su potpomogli ustaški kontranapad.

Zasjeda

na cesti Gospić - Karlobag

RADE REPAC

U aprilu 1943. godine bataljon »Stojan Matić« nalazio se u selu Ostrvica i povremeno je izvodio akcije na željezničkoj pruzi i oko Široke Kule i Gospića. U to vrijeme 1. četa ovog bataljona prebacila se iz Ostrvice u Divoselo, a zatim sjevernim padinama Velebita izbila na cestu Gospić - Karlobag. Ovo je bila jedina komunikacija koja je služila za snabdijevanje ustaškoj jedinici u Gospiću. Sa četom je pošao i komandant bataljona, Ilija Palija, sa jednim odjeljenjem minera.

Čim smo stigli četa je raspoređena u zasjedu nedaleko od sela Brušani sa zadatkom da sačeka neprijateljsku jedinicu za koju se znalo da dolazi iz Brušana i obezbjeđuje komunikaciju prema Karlobagu. Zasjedu smo postavili na obje strane puta na najpogodnijem položaju, sa kojeg smo imali dobar pregled. U isto vrijeme komandant bataljona, Palija, sa grupom minera i odjeljenjem boraca iz naše čete, uputio se cestom prema Oštarijama da bi postavili nagazne mine i ujedno poslužili četi u zasjedi za obezbjeđenje iz pravca Oštarija.

Bio je lijep dan i tek što je svanulo. Primjetili smo da od Brušana prema našim položajima kreće neprijateljska kolona od oko 30 vojnika. Kretali su se bez ikakvog obezbjeđenja. Naš plan je bio da ih pustimo da se što više približe našem položaju, napadnemo ih iznenadnom vatrom i izvršimo juriš.

Naš puškomitraljezac Branko Bubalo i njegov pomoćnik Mile Repac zauzeli su zaklon pored ceste. Oni su imali zadatak da prvi otvore vatru iz puškomitraljeza, a to je bio znak za juriš cijele čete. Neprijateljska kolona se sporo kretala, nisu nas primjetili niti su očekivali da bismo ih tu mogli napasti. Kad su se približili na svega pedesetak metara, zaštektao je Brankov puškomitraljez. Od prvog rafala palo je nekoliko neprijateljskih vojnika. Bili su potpuno iznenađeni i nisu mogli pružiti nikakav otpor. Samo nekoliko posljednjih počelo je u bekstvu otvarati vatru iz pušaka. Tada su se naši borci sa lijeve strane sručili prema cesti i u trku otvarali vatru na one što bježe. Na brzinu smo pokupili plijen i sa zarobljenicima se pomjerili na drugi položaj. Ubrzo je počela da gađa artiljerija iz Brušana po položajima gdje se vodila borba. Sačekali smo da se vrati Palija sa minerima, a zatim smo krenuli sa zarobljenicima istim pravcem, vrativši se u bataljon bez gubitaka. U izvješ-

taju štaba divizije zapisano je da je neprijatelj u ovoj akciji imao dva mrtva, tri ranjena i 13 zarobljenih (učesnici ove akcije prisjećaju se da je bilo 19 zarobljenih).

Nešto kasnije naišla je druga neprijateljska kolona sa motornim vozilima od Oštarija u pravcu Brušana. Dva vozila su nagazila na postavljene mine i bila su oštećena. Poginulo je osam, a ranjeno devet vojnika. Ovo je bila jedna dobro zamišljena i uspješno izvedena akcija, zasnovana na potpunom iznenađenju u neposrednoj blizini neprijateljskog uporišta.

Upali smo u zasjedu

JOVO CUCAK

Napad bataljona »Stojan Matić« na Oštarije 23. aprila 1943. godine nije bio planiran za taj dan. Spremala se šira akcija na Brušane, Oštarije i na ustaške snage koje su na prevoju Takalice nekoliko kilometara ispred Oštarija obezbjeđivale cestu Gospić - Karlobag. Ta komunikacija bila je blokiranom neprijatelju u Gospiću jedina veza sa pozadinom i zato je on držao jako obezbjeđenje na Takalicama gdje je cesta bila najugroženija.

Poslije napornog noćnog marša uz strmine i vrleti Velebita bataljon »Stojan Matić« je gotovo iz pokreta napao neprijatelja na Takalicama. Zaprastale su ručne bombe i neprijatelj je, napuštajući veći dio oružja i opreme, bezglavo pobjegao u Oštarije. Hrabri vojnik 3. čete Stevo Karan gonio je u stopu neprijatelja i sa vodom upao u Oštarije, jer su upaničene ustaše, razbijene na Takalicama, unijele paniku među branioce utvrđenog uporišta, pa su svi zajedno bezglavo pobjegli. Ubrzo su pristigle i ostale čete bataljona i počelo se sa izvlačenjem bogatog plijena, među kojim su se nalazile velike količine municije. U tom kratkom vremenu nije se ništa poduzelo da se organizuje odbrana zauzetog naselja, što je neprijatelj iskoristio i organizovao kontranapad. Naime, nedaleko od Oštarija nalazili su se talijanski položaji (spoljna odbrana Karlobaga) sa pješadijom i nekoliko tenkova. Talijani su zaustavili upaničene ustaše, sredili im redove i uz podršku svoje vatre i tenkova, povelili ih u kontranapad. Naš bataljon se našao u teškom položaju i povlačeći se pod borbom pretrpio gubitke. Ranjen je i komandant bataljona, Ilija Palija.

Upravo se hvatao suton kada smo nas četvorica boraca, sa komandantom bataljona na nosilima, krenuli u mračnu velebitsku noć. Peti borac se kretao ispred nas kao izviđač. Suma je bila puna razbježalih ustaša iz Brušana koje je u međuvremenu zauzela naša Prva brigada. Ne poznajući put niti mjesto gdje smo se nalazili, Palija je naredio da trojica ostanu sa njima, a dvojica da krenu da bi negdje pronašli neku od naših jedinica ili neko naselje gdje bi nam seljaci pokazali put. Znoje i umorne uhvatila nas je hladna velebitska noć. Cvokoćući zubima dočekali smo i zoru, ali dvojica izviđača se nijesu vratili. Nijesmo više mogli ostati na istom mjestu i morali smo krenuti bilo na koju stranu. Kako nije bilo četvrtog za nosila, komandant je predložio da će pokušati da se kreće oslanjajući se na dvojicu, svakog sa jedne strane. Cim smo krenuli, Palija se, valjda po instinktu ratnika, brzo zaklonio iza deb-

la drveta i doviknuo da mu dodam pištolj, jer je kod mene bila njegova oprema. Našli smo se u ustaškoj zasjedi. Suma je bila gusla, a još se nije bilo ni dobro razdanilo, pa i neprijatelj nije mogao utvrditi ko se ispred njega nalazi. U tom trenutku je Palija svojim prodornim glasom uzviknuo: »Prva četa, zalomi lijevim krilom, treća četa naprijed, hvatajte ih žive«! Ubrzo prestade paljba i začu se pucanje suvog granja iz pravca kamo su ustaše nestale. Istovremeno smo se i mi povukli u gustu šumu u suprotnom smjeru.

Krenuo sam prema jednom brijegu da bih sa visine osmotrio okolinu i uočio neko naselje, jer nam je od gladi i umora snaga bila na izmaku. Brinula nas je posebno rana komandanta bataljona. Najzad sam ugledao naselje, a onda se povratio komandantu i zajedno smo krenuli prema naselju ne znajući ko se tamo nalazi. Baba iz usamljene kuće nas je obavjestila da su selo jučer oslobodili partizani. U naselju smo pronašli kola i u susjednom selu Rizvanuši sastali se sa bataljonom »Marko Orešković«. Poslije dvodnevnog gladovanja najzad smo se okrijepili. I dvojica naših drugova izviđača pronašli su jedinicu, komandant je naredio da se i od nas trojice dvojica vrate. Ja sam ga pratio sve do bolnice u Kravici. Na tom putu bilo je još nezgoda, prevrtanje kola i povreda ranjenog komandanta, teškoća prilikom prelaska pruge itd.

Prije nego što su mu sasvim zacijelile rane Palija se vratio u jedinicu. Slično je bilo i u proljeće 1942. godine kada je ovaj prekaljeni ratnik teško ranjen na Čanku. On kao da nije mogao boraviti u miru i tišini bez glasa mitraljeskih rafala i artiljerijskih kanonada.

Nenadmašno junaštvo Steve Karana

PETAR RAŠETA PEJO

Krajem aprila 1943. godine Druga lička brigada je vodila borbu sa ustaškim posadama koje su obezbjeđivale komunikaciju Gospić - Karlobag. Na lijevom krilu brigade bio je 1. bataljon »Stojan Matić«. Bio sam komandir 3. čete koja je ostala u rezervi. U onako šumovitom i brdovitom Velebitu bilo je teško orijentisati se, pa smo izgubili vezu sa bataljonom. Zajedno sa komesarom čete Radom Rašetom, odlučio sam da sa četom krenemo uz Velebit prema Oštarijama, jer smo znali da poslije ove akcije slijedi napad na samo mjesto Oštarije. Prethodnih nekoliko dana smo proveli u Velebitu u borbama sa manjim neprijateljskim grupama, uglavnom bez hrane, te smo bili gladni i umorni. Zbog umora i iscrpljenosti borci nisu bili oduševljeni ovom našom odlukom, jer se nije lako bilo penetrirati na Velebit. Računajući s tim, odabrali smo 15–20 dobrovoljaca, sa kojima sam krenuo i ja, a ostali, na čelu sa komesarom, trebalo je da nas lakšim tempom slijede.

Vodnik 1. voda u četi je bio Stevo Karan, rođen 1916. godine u selu Gornji Lapac, izuzetno hrabar borac koji se u svakoj borbi isticao junaštvom. Bio je vrlo skroman, pošten i karakteran, te je kao takav uživao ugled i poštovanje svih boraca i starješina u četi i u bataljonu. I ovoga puta Stevo se našao na čelu čete iako je već nekoliko puta ranjavan, fizički bio iscrpljen i prilično narušenog zdravstvenog stanja. Kad smo izbili na prevoj Velebita, ustaše su držale položaj na jedan do dva kilometra ispred Oštarija. Koristeći šumu zašli smo im s leđa, iznenadili ih i ubili oko 10-15, a ostali su se razbježali. Stevo Karan je prvi bacio bombe među ustaše. Između ostalog zarobili smo dva puškomitraljeza i jedan teški mitraljez. Iznenadeni našim napadom ustaše su bježeći unijele paniku u utvrđeno uporište Oštarije, iz kojeg su svi pobjegli bez borbe. U toj brzini nisu uspjeli ni da evakuišu iz jedne šupe oko 50-60 hiljada metaka i dosta ručnih bombi. Ovo nas je posebno obradovalo jer smo u to vrijeme bili vrlo oskudni sa municijom. Mi nismo imali nikakvih gubitaka. Iza nas je stigao i ostali deo čete, a nešto kasnije i cio bataljon.

Potcjenjujući uspaničenog neprijatelja, nismo očekivali njegovo brzo reagovanje. ali je on uz pomoć Italijana i podršku artiljerije i tenkova iz Karlobaga, prešao u protivnapad i prisilio nas na povlačenje. Nije nam uspjelo ni evakuisati plijen. Pri povlačenju iz Oštarija poginuo nam je drug Sako Divjak, delegat voda pri štabu bataljona, a nekoliko

ih je ranjeno, među njima komandant bataljona, Ilija Palija, i Stevo Karan. Sljedećeg dana, 28. aprila, ponovo smo napali Oštarije. Prvi bataljon je napadao u zahvatu komunikacije koja ide od Brušana za Oštarije, a 2. je bio na obezbjeđenju iz pravca Karlobaga. Borba je bila kratka i neprijatelj je brzo uz velike gubitke savladan. Zaplijenili smo dosta oružja, municije i ostale opreme. Pored ostalog, ponovo smo osvojili i već pomenuti magacin municije i ručnih bombi. Naši gubici su bili dva poginula borca iz 1. čete Jovica Repac rodom iz Nebljusa i Stevo Petra Obradović iz Kestenovih Korita.

Među drugovima ranjenim prethodnog dana pri povlačenju najteže je bio ranjen Stevo Karan. Metak mu je prošao kroz pluća, pored samog srca. Prilikom povlačenja bio je posljednji koji je puškomitraljezom štitić povlačenje čete. On je u jurišu uvijek bio na čelu, a u odstupanju je brinuo da se niko ne nađe iza njega. Priroda njegove rane zahtevala je visoko stručnu medicinsku intervenciju, ali mu se na licu mjesta nije mogla ukazati nikakva pomoć. Nas četiri-pet koji smo bili najbliži uspjeli smo doći do njega, staviti ga na čebe, prebacujući se od zaklona do zaklona nosili ga pod jakom vatrom, ne znajući ni da li je živ ili nije. Ovo je trajalo oko pola sata, jer je trebalo pod takvim uslovima preći kilometar-dva do sigurnijeg zaklona, gdje mu je ukazana prva pomoć i otpremljen je u bolnicu. Tu smo tek vidjeli koliko je rana teška i nismo mogli ni pomisliti da će preživjeti. Međutim, na našu radost njemu je rana relativno brzo zarasla i on se vratio u četu, ali sa teškim posljedicama. Zdravstveno stanje mu je bilo potpuno narušeno, te i pored njegove najveće želje i volje, nije više mogao da ostane u operativnoj jedinici, pa je upućen u Komandu područja. Suze su mu tekle kada se pozdravljao sa drugovima sa kojima je išao iz borbe u borbu od prvih dana 1941. godine.

Pri Komandi područja Stevo je ostao do decembra 1943. izvršavajući razne zadatke koliko mu je to dozvoljavalo zdravstveno stanje. U to vrijeme u tom kraju je bio veliki snijeg i jaka zima. Pod tim uslovima jedna dalmatinska brigada je pripremala napad na neprijatelja (Nijemce i četnike) u Dobroselu i drug Stevo joj je dodeljen kao vodič, jer je odlično poznao teren. Međutim, neprijatelj je na vrijeme bio obaviješten o akciji i vremenu planiranog izvođenja, te je preduzeo odgovarajuće mjere, tako da je brigada upala u klopku iz koje se jedva izvukla uz velike gubitke. U toj situaciji Stevo je odmah prihvatio puškomitraljez od poginulog mitraljesca i stupio neposredno u borbu, štiteći povlačenje, sve dok nije bio teško ranjen. Nije bilo nikoga u blizini da ga izvuče, a sam nije mogao ni da se pomjeri. U tako teškom stanju četnici su ga našli, mučili i boli kamama sve dok nije izdahnuo. Tako je taj izuzetno hrabar borac i veliki drug izgubio život u najvećim mukama.

Komandant bataljona Milan Sever*

ĐURO RADOVANAC

Milan Sever, sin Jove i Stojanke, rođen je 18. februara 1920. godine u Bunicu. Kasnije je živio u Jošanu, gdje mu je otac bio lugar. Prije rata završio je malu maturu i podoficirsku školu. Rat ga je zatekao u činu podnarednika Kraljeve garde. U vrijeme kapitulacije jugoslovenske vojske nije se dao zarobiti neprijatelju, već probijajući se kroz Bosnu, stiže roditeljima u Liku.

Odmah u ustanku 1941. godine stavlja se na raspolaganje NOP-u u Jošanu i izvršava sve zadatke koji su mu u to vrijeme postavljeni. Kao profesionalni vojnik savjesno se prihvata zadatka da obučava mlađe drugove borce u vojnoj obuci, što je mnogo značilo u ono vrijeme s obzirom na to da je u oružanu borbu stupio veliki broj mladića koji nisu odslužili vojsku, pa im je bilo potrebno dati najosnovnija znanja iz vojne obuke. Ove zadatke Sever je izvršavao s izuzetnom odgovornošću i zalaganjem. I najmanji uspjeh koji bi postigao s omladincima činio mu je veliko zadovoljstvo.

Sever je bio ne samo sposoban vojnik već dobar drug i hrabar borac, a uz to uvijek raspoložen i nasmijan, pa su ga mnogo voljeli i cijenili njegovi drugovi i saborci. U jesen 1941. primljen je u SKOJ, a u prvoj polovini 1942. i za člana Komunističke partije Jugoslavije. Poznat je po svom izuzetnom zalaganju i bezrezervnoj privrženosti NOB-u. Stab bataljona »Krbava«, svojom naredbom od januara 1942. godine, postavlja ga za komandira 1. čete i stavlja mu u zadatak da četetu formira od boraca iz Jošana, Visuća, Mutilića, Ondića, Krčane i Klapavica. Cim je četetu formirao, samoprijegorno se dao na rad da bi je organizaciono učvrstio i od nje stvorio čvrstu i disciplinovanu vojnu jedinicu, uz istovremeno držanje položaja prema neprijatelju u Udbini.

Od 12. do 29. marta 1942. godine **Sever** sa svojom četom učestvuje u opsadi Talijana u Korenici. Pri izvlačenju Talijana prema Udbini on ih s četom tuče bočno sve do Gornjeg Jošana, ne dozvoljavajući im da se šire lijevo od svog pravca izvlačenja, kojom prilikom im je nanio osjetne gubitke.

Nakon loga, od konca aprila do 15. maja 1942. godine, on s četom učestvuje u razbijanju četnika u gračačkom kolaru, poslije puča u bataljonu »Gavrilo Princip«. U ovoj akciji četa je imala vrlo složen i odgovoran zadatak koji je Sever uspješno izvršio, tako da je bio pohvaljen od Štaba bataljona »Krbava«.

Iz publikacije *Sesia proletrska divizija*

Po povratku iz gračačkog kotara priprema četu za predstojeći napad na Udbinu. Tom prilikom iznosi sve nedostatke uočene kod boraca prilikom opsade Korenice i za vrijeme akcije i likvidacije četnika u gračačkom kotaru. Istovremeno pohvaljuje borce koji su se naročito istakli svojom hrabrošću u dotadašnjim borbama. Napad na Udbinu izvršen je 3. juna 1942. godine u dva sata. U toku napada, bez obzira na mogućnost da pogine, on se na vatrenoj liniji prebacuje od borca do borca i svakom pokazuje kako da se postavi prema neprijatelju. I baš u tom prebacivanju ranjen je u ruku (metak mu je prošao odmah iznad šake), ali je i pored toga ostao čitav dan sa svojom četom na položaju.

Sa još zavijenom rukom odlazi u Donji Lapac na vojni kurs, koji završava u prvoj polovini augusta, kada dolazi za komandanta bataljona »Krbava«. Njegov dolazak u bataljon brzo se osjetio kako po pitanju discipline, tako i po borbenosti bataljona. I politički rad bio je na dostojnoj visini. Bio je primjeren saradnik političkog komesara bataljona. Ulaskom bataljona u sastav Treće ličke brigade, koja je formirana 9. septembra 1942. godine, Sever uspješno izvršava sve zadatke što se postavljaju bataljonu. Posebno se istakao s bataljonom u napadu na ustaško uporište u Bilaj-Ribniku, oktobra 1942. godine, kad s bataljonom za-država Talijane koji su iz Gospića pošli blindiranim vlakom u pomoć ustašama. Tom prilikom ubijeno je 7 Talijana a više ih je ranjeno. Zaplijenjene su tri puške, jedan mah minobacač s nekoliko granala i više pušćane municije.

Početkom decembra 1942. godine **Sever** odlazi u Drugu brigadu **Seste** divizije, u kojoj ostaje kraće vrijeme na dužnosti operativnog oficira brigade. Nakon toga postavljen je za komandanta bataljona »Mičo Radaković« kojim uspješno komanduje u toku četvrte neprijateljske ofanzive, da bi u februaru 1943. godine primio dužnost komandanta bataljona »Stojan Matić«. I dok je Druga brigada aprila 1943. godine napala ustaše u Širokoj Kuli, on je na čelu bataljona sprečavao ustaše da iz Gospića prodru u Široku Kulu i pruže pomoć napadnutoj posadi. Služeći primjerom svojim borcima jurišajući na ustaše smrtno je ranjen 24. aprila. Otpremljen je u partizansku bolnicu u Bjelim Potocima na Plješevici, gdje je nakon dva-tri dana umro a zatim sahranjen u Jošanu.

Ćićeva sprava*

SAVO SARAC

Skojevka je sve upornije tvrdila, a komandant Kojica sve manje vjerovao njenoj tvrdnji, da se u zaseoku pod brdom Mila nalazi sakriveno oružje što su ga ostavili četnici Spirana Lukića. Imao je komandant razloga da ne vjeruje jer je nekoliko puta s borcima pretresao svaku kuću i grm. Tek što bi se on vratio umoran i ljut, za njim bi dolazila skojevka i još upornije ga uvjeravala.

- Ma zašto mi, druže Ćić, ne vjeruješ?!

- Kako da ti vjerujem, kad sam pet puta išao i sve pretresao! Da je manje od prosenog zrna, već bi ga pronašao. Na kraju, na osnovu čega ti tako uporno tvrdiš?

- Evo zbog čega: dok vi odete, one se četničke žene okuraže, jedna drugoj namiguju i smijulje se.

- Ko se smijulji?

- Sve, a najviše ona crna. Ja mislim da je njen bradonja negdje u bunkeru pod kućom, jer su druge žene snuždene, a ona vesela kao da je u kući.

- Pa dobro - zaključi Ćić - razmislit ćemo mi o tome.

Razmišljao je on i krojio planove, dok mu jednog dana nije sinula ideja, ili kako to on sam ispriča, palo na um šta će raditi. A onda je ušao u sobu svom komesaru i zatražio busolu.

- Koga će ti đavola busola? - začudio se komesar.

- Idem u Popinu!

- Pa šta će ti busola, valjda znaš otići i bez nje?!

- Trebat će mi, čut će se.

S vodom boraca, komandant je rano stigao u zaselak. Pozvao je žene četnika pred kuću, u kojoj je navodno po riječima skojevke bio sakriven bradonja. Strogim glasom ih je upitao:

- Dokle ćete vi nas majmunisati. Nećete da kažete? Progovorit ćete vi sada - pripreti Ćić i izvadi iz džepa busolu, stavi je na dlan, zagleda se u nju, a onda naredi trojici boraca:

- Tu je u kući. Pretresite dobro, ako ne izađe prižeći ćemo, pa neka se ogrije.

Iz zbornika Sesta proleterska divizija

Žene su krišom pogledale u komandantovu ruku i interesirale se šta će on učiniti, a vlasnica kuće se uznemirila, tapkala u mjestu i mijenjala boju lica. Kad su borci pošli u kuću, ona jedva izusti:

- Nemojte, izaći će!
- Ko će izaći? - upita komandant.
- Onaj moj nesretnik.
- Onda požuri, jer će biti kasno - strogo joj naredi komandant.

Žena se uputi u podrum i tri puta se nakašlja. Kroz nekoliko minuta izašao je iz podruma, sav u kosu i bradu obrastao čovjek. Pravo plašilo!

Sjećanja na Boška Momčilovića

MILE MOMČILOVIĆ

Boško Momčilović rođen je 1911. godine u Rebiću kod Udbine u brojnoj i siromašnoj seljačkoj porodici, čiji su odrasli članovi u bivšoj Austrougarskoj morali odlaziti i van njenih granica, u Francusku, Ameriku, Njemačku ili Srbiju da zarade i ishrane svoje ukućane. Mnogi od njih nikad se više nisu vratili u rodni kraj, već su se nastanili u Bjelovaru, Kruševcu, Novom Sadu i drugim mjestima, gdje i danas žive njihovi potomci.

Iako mali, Boško je osjetio sve strahote prvog svjetskog rata - nemaštinu, glad, teror i druge nevolje carskog režima, provođene na krajnje okrutan način. Bila su to teška vremena. Kad se govori o njima, priča bi se obično završavala rečima »Spomenulo se - ne povratilo se«.

Boško je odrastao u brojnoj porodici bez roditeljske njege, jer rano ostaje bez majke, a otac odlazi na rad u Ameriku. Othranile su ga strine zajedno sa velikim brojem njihove djece, gdje je nemaština često dovođila u pitanje životni opstanak čitave mnogobrojne porodice.

Bivšu jugoslovensku vojsku služio je u avijaciji, što je imalo velikog uticaja na njega i na njegovu kasniju aktivnost. Tamo se upoznao sa radnicima, tehničarima i naprednim intelektualcima i od njih saznao više o revolucionarnim idejama Velikog oktobra, pa i o »tredjunionima« o kojima mu je i otac Vaso u zanosu pričao.

Pošto je odslužio vojsku, vratio se u rodno selo i zasnovao porodicu, koja je ubrzo postala brojna. Uz velike fizičke napore pokušavao je da unaprijedi poljoprivredno domaćinstvo izgradnjom neophodnih savremenih objekata, zasadima i kalemljenjem plemenitih sorti voćaka koje na kamenitoj ličkoj zemlji daju malo plodova. Neposredno pred rat porodica je brojala sedam članova: žena, četvoro nejake djece, star otac i maćeha - sve staro i nejako i za privređivanje nesposobno. Opšte saznanje o prilikama u društvu upotpunjuje u kontaktima i razgovorima sa ljudima koji odlaze na sezonske radove širom zemlje, a najčešće na pristaništa i građevine u Beogradu. Ponešto je čuo o Pariškoj komuni i revoluciji u Rusiji, pročitao je tada zabranjene krige »Mati« i »Kako se kalio čelik« i o tome je posebno kasnije, kada se digao ustanak, sa velikim oduševljenjem pričao. Sve to nije ostalo sasvim nezapaženo od strane režima. Kao i u mnogim drugim slučajevima, nije bilo dokaza, ali da bi ga zaplašili, »propustili su ga kroz šake«. Godine 1939. žandari

su ga uhapsili, izbatinali i pustili iz zatvora. Objašenje je, kao i obično, bilo lažno i providno: počupane su sadnice u rasadniku kod Udbine. Došla je 1941, okupacija i ustaški zločini. Stigao je poziv Partije da se ide na ustanak. Srednjogorci su 2. avgusta sačekali u Tušicama poštanski autobus i pobili ustaše. Sakupljaju se odrasli Rebićani, sabiraju sakriveno oružje, biraju Boška za svoga komandira, zaposjedaju položaj prema Udbini i tako se svrstavaju u redove ustanika. Svojom hrabrošću, znanjem i umješnošću, sa svojim »štajerom« i 5 metaka za pojasom, poveo je Boško brđane u borbu za slobodu koja je životima i krvlju plaćena. Mada po prirodi tih i miran smireno ali ubedljivo i slikovito govorio je o ciljevima borbe, koja će, kako je on to znao da kaže, biti i teška i duga. Pokret se razvija i jača, ali javljaju se i određena nesnalaženja, pa i nevjerice i kolebanja. Četnički elementi ubijaju španskog borca Miću Radakovića u Jošanu. Neprijatelj protura svoje parole: »Svi su Hrvati isti«, »Svako neka brani svoje selo«, »Protiv Talijana se ne može ratovati, oni su sila«. Boško se energično suprotstavlja ovakvim pokušajima, njegovi su stavovi kristalno jasni i on ih kratko i jasno ističe, govoreći: borba je oslobodilačka, Talijani su okupatori, a ustaše njihove slugе. Teren obilazi Rade Grković, organizator ustanka u ovom kraju, i na sastanku kod Žutulje govori okupljenom narodu. Sastanak sa njim, a nešto kasnije i sastanak sa drugom Markom Oreškovićem, vodim ustanka u Lici, u Crnovoru, još više su učvrstili Boška i njegove drugove da je put kojim su pošli ispravan.

Boško se odlikovao sposobnošću da sagleda osnovne i najvažnije zahtjeve posla koji mu je bio povjeren. Mnogi borci bili su bez oružja, a u prve akcije trebalo je slati one kojima ruke neće zadrhtati u neposrednom sukobu sa neprijateljem. Ispravnost takvog slava putvrđuje i činjenica da su sa uspjehom odbijeni oružani napadi na selo. Organizovao je obuku rukovanja oružjem i ostalim vještinama gerilskog ratovanja, što je imalo velikog značaja, posebno ako se ima u vidu da su to bili većinom omladinci kojima su ova znanja kasnije i te kako koristila. Koordinirao je akcije sa ostalima, šaljući pomoć za izvođenje zajedničkih akcija kao što je bila ona 19. avgusta 1941. godine kada je brojna kolona ustaškog zdruga nadirala od Skočivrane prema Kurjaku, Čojluku i Rebiću, ili kada je iz više sela formiran zajednički odred i 4. septembra 1941. poslat u borbu na Kulen-Vakuf.

Vrijeme je bilo sumorno, primicala se zima. Talijani su povukli nove taktičko-političke poteze u stilu »zavadi pa vladaj«. Bacali su letke i u njima obećavali mir i slobodu. Nastupilo je neko mućno zatišje koje će trajati sve do napada na Talijane, tj. do 11. novembra 1941, kada je Srednjogorski odred predvođen Milošem Cankovićem napao Talijane više kuća Vračarevih u Mekinjaru. U redovima učesnika pokreta ispoljile su se neke slabosti. Javljali su se slučajevi samovoljnog ponašanja, otimanja stoke od hrvatskog življa u Udbini i oko nje, što je moglo da ima neželjene političke posljedice, izbjegavane su obaveze redovnog držanja položaja, skraćivanje vremena igranjem karata, ponekad i uz neku čašicu rakije, omalovažavanje omladinki i njihovo učešće u pokre-

tu, malo bolje stojeći seljaci nazivani »kulacima« kojima treba uzeti sve što imaju više od siromašnih i drugi slični problemi. Sve to nije uzelo ozbiljnijeg maha, ali ne znači da ne bi da na vreme nisu preduzete ozbiljnije mjere, u čemu je Boškova uloga bila zapažena.

Borba se rasplamsava, redaju se nove akcije, napadnuta je Korenica, neprijatelj je potučen na Ljubovu, i kod Sječivice, borbe su vođene na Pločanskom klanu i drugde. Rebić je, kao i neka druga sela do temelja uništen. Zapalili su ga Talijani 25/26. marta 1942. godine kada su se sa jakim snagama probili preko Pločanskog klanca na Udbinu kako bi spasili opkoljeni garnizon u Korenici. Boško po odluci rukovodstva pokreta kratko vrijeme radi na terenu kao politički radnik, da bi ubrzo bio povučen i upućen u tenkovsku jedinicu sastavljenu od tenkova zarobljenih 23. januara na Ljubovu. Poznati su podvizi ove naše oklopne jedinice, koja se kasnije povećala tenkovima zarobljenim na Perjasici. Oba puta Boško je sa njima učestvovao u napadu na Udbinu, i to prvi put 3. juna, kada je bio ranjen i drugi put 21/22. avgusta 1942, kada su naše snage pretrpile velike gubitke. Odrasli članovi njegove porodice sećaju se da ih je poslije prvog napada na Udbinu, onako zavijen i u ranama, posjetio našavši ih u bajti na zgarištu popaljene kuće, ostao kratko sa njima i vratio se u svoju jedinicu.

S proljeća 1942. godine bataljon »Krbava«, poslije uspješno obavljene akcije, zajedno sa drugim jedinicama, oslobodivši Podlopaču, kreće prema novim položajima: Prijeboju, Plitvicama, Babinom Potoku, Crnoj Vlasti. Kraće vreme se zadržava u Korenici, kroz koju je prodefilovao paradnim korakom.

Boškovi tenkovi tih dana su bili u Vrehj u Korenici. Boško je posmatrajući svoj bivši bataljon mnoge prepoznao u stroju, a posebno svoje Rebićane. Sa njima se ispozdravljao, ali za razgovore nije bilo mnogo vremena.

Slobodna teritorija se širila, borbe su se nastavljale, a ti mali partizanski oklopi u rukama boraca kao što je bio Boško, predstavljali su prave grdosije, sposobne da se uspješno suprotstave brojno nadmoćnijem neprijatelju. Svojom pojavom predstavljali su strah i trepet za neprijatelja.

Aprila mjeseca 1943. godine u borbi za oslobođenje Otočca izveo je Boško posljednju akciju sa svojim tenkovima. Dvije brigade Osme korpusne divizije i tri brigade Seste ličke učestvovala su u operacijama za čišćenje Gacke doline, oslobodivši mnoga mjesta, među njima i Otočac. Tenkovi su nastupali iz pravca Kompolja. U toj borbi prsa u prsa, oklop u oklop, boreći se junački smrtno je pogođen tenkista, hrabri i voljeni Boško Momčilović. Ispred svih svojih želja i ideala on je sebi postavio svjetli ideal slobode i ljubavi prema svome narodu i svojoj zemlji, za što je i život dao.

Njegova smrt predstavljala je nenadoknativ gubitak za NOB i njegovu porodicu, koja se ubrzo posle Boškove pogibije uvećala još za jednog člana. Rodilo se njegovo peto dijete, muško, kome su dali ime Mile,

tada još nesvjesno činjenice da je očeva ljubav zauvijek ostala kao залог za slobodu u kojoj će on rasti i razvijati se. Život je, eto, i ovoga puta pobijedio.

Poslije Boškove smrti, na pleća njegovog starog i bolesnog oca Vase, koji je i sam u pokretu bio vrlo aktivan, i kao takav biran u kotarsko rukovodstvo JNOF, sručio se teret i briga za brojnu porodicu. Trebalo je u dugoj i surovoj borbi, zajedno sa babom Milkom i snajom Borkom, spasiti i othraniti petoro nejake djece, bez krova nad glavom, sa kravicom i kljusetom - trebalo je dočekati slobodu.

Na mjestu posljednje bitke ostao je Boško. Sahranjen je sa nekoliko svojih drugova, a za grob mu se nikada nije tačno saznalo. Pao je u svojoj kršnoj Lici za slobodu i sreću onih koji dolaze. Njegovo ime zapisano je na spomen-obilježju na Udbini, kao i imena 950 drugih boraca iz toga kraja koji su za slobodu sebe dali.

Dušan Đukić Pošatlja

SAVO SARAC

Nikola Đukić - Pošatlja i njegova žena Sava izrodili su osam sinova i tri kćeri. Na malom posjedu posne i nerodne ličke zemlje sa mnogo truda i samoprijegara podizali su i odgajali jedanaestoro djece. Siromaštvo je presudno uticalo i opredjelilo životnu stazu njihovog četvrtog sina. Umjesto u školu, Dušan je u jedanaestoj godini otišao da služi kod imućnijeg seljaka Nikole Đukića Prce, kuma Pošatlja. Gazda Nikola i njegova brojna porodica svojski su primili kumče i nisu ga odvajali od svoje djece. Najprije je Dušan čuvao sitnu stoku i obavijao lakše seljačke poslove, a sa uzrastom su mu rasle i obaveze. U kumovoj kući istakao se marljivim radom i poslušnošću. Svaki posao obavljao je savjesno i sa voljom i sve mu je išlo za rukom. Zbog radinosti i mirne naravi bio je voljen i cijenjen ne samo u Prcinoj kući već kod ostalih komšija i jarana sa kojima se družio i stasavao. Krasila ga je djevojačka umiljatost, skromnost i djetinja bezazlenost. Bio je ve-seo, simpatičan i drag. Takvog smo ga zapamtili iz djetinjstva, takav je bio i kao odrastao i na svakoga ko ga je poznavao ostavljao je takav utisak. U Prcinoj kući je radio i živio više od šest godina. Kada je odrastao i zametnuo se snagom, otišao je, kao i većina ličkih mladića, truhom za kruhom. Radio je teške fizičke poslove na javnim i sezonskim radovima. Bio je drvosječa u šumama Srbije i Slavonije, miner u kamenolomima i u izgradnji željezničkih pruga. Odvajao je od svoje skromne zarade i slao roditeljima da lakše podižu mlađu djecu. Preko zime je nekoliko mjeseci provodio kod kuće, da bi u martu ponovo odlazio u neizvjesnost.

U bivšoj jugoslovenskoj vojsci Dušan je bio primjeran vojnik. Up-rkos nepismenosti postao je kaplar i stekao solidno vojničko znanje, koje je uspješno, poslije dizanja ustanka, prenosio na nas mlade, lako se u ustanku s pravom računalo na hrabrost i postojanost Pošatljinih sinova, niko nije očekivao da u mirnom Dušanu postoji toliko odvažnosti i energije. Već prvih dana sve nas je iznenadio svojom odlučnošću i umjesnim, logičnim prijedlozima. Veoma trezveno je rasuđivao o svakom pitanju i stidljivo bez nametljivosti davao korisne prijedloge. Među njima je predložio obučavanje u rukovanju oružjem, nišanjenju, uzimanju zaklona i upoznavanje sa drugim neophodnim vojničkim radnjama mladića koji nisu služili vojsku. Dušan nije samo dao prijedlog već se prihvatio i izvođenja obuke. Sa dosta takta i strpljenja nas je obučavao i znao nas je zainteresovati. U sjećanju mi je još i danas neizbrisiva slika

kako je Dušan uzimao pušku o desno rame. Tako je to brzo izvodio da smo imali utisak, svaki put kada nam je to pokazivao, da će prekinuti remenik i slomiti pušku. Njegov ugled, kod svih nas rastao je iz dana u dan. Sve više smo ga slušali, cijenili i voljeli.

Od ustanka do formiranja 3. čete bataljona »Krbava«, u prvoj polovini januara 1942. godine. Dušan je učestvovao u svim akcijama koje su izvođene na teritorijama udbinjskog i koreničkog sreza: Podlapaća, Plitvička jezera, Korenica i druga mjesta, a kada je formirana 3. četa, među prvima je stupio u četu i postavljen na dužnost desetara. Na ovoj dužnosti je ostao do juna 1942. godine. Iz čete je dobrovoljno otišao u novoformirani bataljon »Mićo Radaković«. U novoj sredini je brzo zapožen kao borac i stajješina. Kratko vrijeme je bio desetar, a potom komandir voda. U ovom bataljonu proveo je više od dvije godine. Sa njime je prošao put od Like do Srbije. Učestvovao u svim borbama, a najčešće kao vođa bombaške grupe. Koliko je puta vodio bombaše, koliko je osvojio bunkera, koliko je puta usmeno i pismeno pohvaljen, nije moguće prisjetiti se poslije četrdeset godina. Dovoljno je istaći da je u svakoj borbi koju je vodila njegova jedinica bio među prvima i najhrabriji među najhrabrijima.

Zbog nepismenosti se osjećao manje vrijednim. Imao je kompleks koji ga je progonio, stidio se i osjećao se krivim. Više je to isticao od njegovih pretpostavljenih, koji su znali njegove sposobnosti i pratili njegov razvoj. Zbog te inferiornosti odbijao je prijedloge da ide na veću dužnost i govorio: »Nije to za mene, dosta mi je i vod«. U septembru 1944. godine poslije oslobođenja Valjeva odlazi kao dobrovoljac u novoformiranu Prvu konjičku brigadu, gdje je postavljen za komandira eskadrona. Poslije oslobođenja Beograda unapređen je u čin potporučnika.

U borbama na Sremskom frontu ispoljavao je posebnu vještinu u frontalnom ratovanju. To je i bio razlog da bude postavljen na dužnost zamjenika komandanta 2. konjičkog divizionu. O njegovoj hrabrosti i umješnosti može se pročitati u Almanahu Prve konjičke brigade i još ubedljivije čuti od njegovih saboraca iz 2. konjičkog divizionu. Tadanji komesar toga divizionu Milorad Drakulić, penzionisani pukovnik, sa puno pijeteta priča o Dušanu kao čovjeku i ratniku: »Nikada ne mogu zaboraviti noć kada je poginuo - 13/14. april 1945. godine. Napadali smo Soljane. U štabu smo se dogovorili da sa jedinicama u borbu idu komandant i zamjenik komesara, a da u štabu ostane zamjenik komandanta i komesar, tj. Dušan i ja. Dušan se nije slagao i tražio je da i on ide, ali pošto je pala odluka, ostao je sa mnom. Ubjeđivao sam ga da i on jednom može biti slobodan i da se do sada dovoljno dokazao na Batrovcima, Moroviću, Vrbani i drugim borbama. Osjećao sam da ga nisam ubjedio. Žustro je reagovao i na kraju rekao: »Milorade, rat će se završiti, a ja nisam ni ranjen!«

Koliko savjesti, ljudskosti i poštenja stoji iza ove izjave! Na kakva je samoodricanja bio spreman Dušan. Cetvorogodišnje ratovanje je smatrao nedovoljnim jer nije ranjen. Osjećao je da još uvijek nije dao sve, da nije odužio svoj dug, jer nije prolio kn'.

»Prilegli smo«, priča dalje Drakulić, »ja sam zaspao. Kada sam se probudio, Dušana nije bilo pored mene. Iskoristio je moj san i otišao u borbu. Ubrzo je stigao kurir i obavjestio me da je zamjenik smrtno ranjen. Našao sam ga još živa, ali u nesvjesnom stanju. Ubrzo je umro. Nije taj štedio sebe ni kada je na to imao pravo. Kada se nalazio među borcima bio je u svom elementu, unosio im povjerenje i optimizam. Bio je podstrekač u najtežim momentima. Vjerovao je da je sve moguće. Sadržan je na vrbanjskom groblju. Od njega se oprostio moj zamjenik Ivan Topić, ja nisam mogao govoriti«.

Slučaj Dušanov me je podsjetio na ono što se zbilo sa njegovim desetarom Danom Mirkovićem (Mićanovim) iz sela Poljica. U proljeće 1943. godine vršene su pripreme za napad, ne znam po koji put, na ustaško uporište Široku Kulu. Desetar Mirković, poznati junak našeg bataljona, bio je apatičan i neraspoložen što nas je sve zabrinjavalo, jer smo ga znali veselog i uvijek raspoloženog. Pitali smo ga da li je bolestan, odgovorio je da nije. Pokušali smo na sve moguće načine da ga odobrovoljimo i raspoložimo, ali bez uspjeha. Halapljivo je pušio nekakvu krdžu i gledao u jednom pravcu. Na šaljive primjedbe malo je reagovao i rekao je: »Na Kuli sam prošle godine ranjen i ovdje ću poginuti«. Zaćutali smo. Vjerovali smo da je sišao s uma. Prvi se snašao njegov komandir voda Dušan: »Ako pogineš ja ću te iznjeti«, rekao mu je. Ni to ga nije oraspoložilo već je i dalje ćutao. Izvjestili smo komandanta Dragana da se sa Danom zbiva nešto čudno. Dragan najprije nije vjerovao, ali sam ga uspio nagovoriti da dođe u Dušanov vod i da razgovara sa Danom i kada se Dragan uvjerio da je zaista lako, naredio je da Danina desetina ostane u rezervi i da obezbjeđuje pozadinske dijelove od eventualnog napada ustaškog trupa. Kada je Dušan Dani saopštio komandantovo naređenje, Dane se uvrijedio i oštro reagovao: »Šta vi mislite da sam se ja uplašio, da sam kukavica?« Ostao je u rezervi, ali ne zadugo. Kada su jedinice sa komandom odmakle, Dane je napustio pozadinske dijelove i desetinu i otišao u svoj vod. Iste noći je poginuo. Dušan ga je mrtvog iznio. Tužio je i plakao što ga je ranije zadrživao. Svi smo bili zaprepašćeni i zbunjeni ne mogavši da objasnimo Danin postupak. Slično je postupio i njegov drug i komandir voda, s tim što Dušan nije bio apatičan i neraspoložen i što je bez predosjećanja trezveno i pribrano otišao u borbu.

Poslije nepunih mjesec dana došla je sloboda. Vratio se mir, ali se nisu vratili mnogi očevi i sinovi. Ostala je mnoga siročad, u crno zavijene udovice, majke i sestre. U malo selo Kurjak nije se vratilo 56 ratnika. Iz 84 kuće ovog sela poginulo je i od tifusa umrlo 138 stanovnika Savi i Nikoli Pošatliji nisu se vratila četiri sina. Došao je samo jedan sa teškim ranama. Na zgarištu je zatekao ucvijeljene roditelje, ženu i najmlađeg brata sedamnaestogodišnjeg Gojka. Mjezamac Gojko je bio nada i ponos roditelja i ljubimac svih Kurjaćana. Nad njim su bdili i strijepili roditelji kao da im je neka crna slutnja govorila da će i njega izgubiti. U jesen 1945. godine Nikola i Sava Đukić odselili su se u Apatin. Gojko kao omladinski rukovodilac nije mogao ići sa njima i ostao je u

Lici. U zimu 1946. godine pošao je da ih posjeti. Vrijeme je prolazilo, a on se nije pojavljivao niti javljao roditeljima. Nastala je uznemirenost. Izmenjena su pisma i utvrđeno je da se Gojko nije pojavljivao u Apatinu. U proljeće te iste godine njegovo mrtvo tijelo pronađeno je u Son-ti za kamarom slame, gdje je po pretpostavci iz Vinkovaca doputovao vozom da bi produžio kod roditelja u Apatin. Na veliku sramotu Sonte i Sonćanaca ubijen je nevin mladić. Do današnjeg dana zločinac nije otkriven. Nezacjeljene rane nesretnih roditelja ponovo su prokrvarile. Izgubili su i petog sina. Vratili su se ojađeni u Kurjak. U njihovom bolu saučestvovali su pored Kurjačana svi stanovnici okolnih sela kada se sa-znalo za tragediju ovih divnih i nesretnih ljudi.

Sudbina je htjela da im se brzo prekrate muke. Nekoliko godina poslije gubitka mjezimca umrli su skrhani bolom i tugom u istom danu sa razmakom od nekoliko sati.

Sahranjeni su u Kurjaku, daleko od znanih i neznanih grobova svojih sinova rasutih širom ove zemlje.

Pećanci

GOJKO UZELAC

Pri odlasku u partizane mnogi Ličani su po svojoj volji odabirali jedinicu, naročito u prve dvije godine rata. Imali su zaista i širok izbor četa, bataljona i odreda. Mnogi su u to vrijeme svojevoljno mijenjali jedinicu, najčešće poslije izliječenja od ranjavanja ili neke bolesti. Jedino su članovi Partije, SKOJ-a i starješine bili obavezni da se u svim prilikama vrate u svoje jedinice. Ovi koji su sami sebe premještali odlazili su uglavnom u onu jedinicu u kojoj je već bio ponajveći broj njihovih komšija, seljana, prijatelja i rođaka. Gotovo svi lički bataljoni su imali neki »svoj teritorij« (općina, kotar, kraj) sa kojeg su u najvećem broju bili popunjavani. Tako je i u Udarnom bataljonu preko osamdeset posto boraca bilo iz koreničkog kotara. Približno takav odnos je ostao i poslije tragedije na Gračacu u kojoj je bataljon izgubio preko polovine svoga sastava. Tek po dolasku u Srbiju, u drugoj polovini 1944. godine, bataljon je bio popunjen sa višestruko većim brojem boraca iz Sumadije i drugih dijelova Srbije, a ponajviše iz Valjeva i Beograda.

Najbrojnije izvorište 2. čete Udarnog bataljona, do prelaska u Srbiju, bilo je selo Pećani, na sjevernoj ivici Krbavskog Polja. Jedan od preživelih saboraca Pećanaca iz 2. čete i ja pouzdano smo se prisjetili trideset i pet drugova - boraca i starješina Pećanaca koji su se duže ili kraće u ovoj četi borili i šesnaestorice od njih (gotovo polovina) koji su poginuli.

Pećanci su se rado svrstavali u 2. četu da bi bili zajedno sa komšijama, rođacima i svojim dobrim drugovima još iz najranijeg djetinjstva. Biti među svojim u borbi, značilo je i za svakog od njih više pouzdanja, drugarstva i međusobne brižnosti i odgovornosti. I zaista, među Pećancima je svega toga i u najljepšem obliku bilo, ali takav odnos privlačio je i borce i iz drugih sela i krajeva. U 2. četi smo se osjećali isto kao i Pećanci i nikada i niko od nas nije doživio niti najmanju sitnicu koja bi pokazivala da im nismo bliski i dragi kao i oni svi između sebe.

Veza između Pećanaca u našoj četi i njihovog sela bila je neprekidna i potpuna, jer je često poneki odlazio u selo na liječenje, oporavak ili iz bilo kojih drugih razloga. Svaki koji je odlazio u selo odnosio je i najdetaljnije vijesti o svakom pojedincu u četi. Te vijesti i poruke su odmah prihvaćane i prenošene po selu. Svaki borac je znao da će glas

0 njemu sigurno stići u selo pa je na svakom koraku želio da se istakne, što je značilo veći ugled i autoritet među drugovima i u selu. Tako su Pećanci, pored ostalog, morali biti u svakom pogledu primjerni borci, jer niko nije dozvoljavao da bude slabiji od drugih. Vjerovatno je i u tome dio razloga što ih je šesnaest poginulo, a od preživjelih gotovo su svi bili ranjavani.

S proljeća 1943. raspoređen sam u 2. četu, među borcima iz drugih jedinica kojima je popunjavao Udarni bataljon poslije gubitaka na Gračacu. Bilo je tada u četi preko dvadeset Pećanaca, a između njih: komandir čete Radovan Dozet Raca, zamjenik komesara čete Ilija Budisavljević lean, komandir mog voda Rade Svilar Racan, desetar desetine u koju sam raspoređen Milan Dozet i puškomitraljezac, kome sam dodeljen za pomoćnika, Gojko Masnikosa. Bilo je još nekoliko desetara i oko petnaestak boraca, i meni se s početka učinilo kao da su svi u četi Pećanci. Istina, bilo je tada u 2. četi i čuvenih ratnika kao što su: Dacina Majstorović, Mladen Vukmirović, Milan Balać, Savo Ljubojević, Iso Sever, Milan Ćupurdija, Branko Vukmirović, Pilja Priča, Momčilo Lukić, Mile Ćupurdija, Jovo Đukić, Jovo Delić i mnogi drugi, ali Pećanci su bili daleko najbrojniji i činili su okosnicu čete.

Radovan Dozet Raca je oko godinu i po dana bio komandir 2. čete. Vjerovatno je i davao najveći povod mnogim Pećancima da budu u ovoj četi. Bio je izuzetno hrabar, iskusan ratnik i u borbi gotovo uvijek na najkritičnijem mjestu. Bio sam jedno vrijeme kurir u Četi pa sam ga u borbi neposredno doživljavao. U iščekivanju početka borbe postajao je jako nervozan. Koža na njegovom veoma mršavom heu, opaljena i kao na dobošu zategnuta, grčila se i podrhtavala, a kada bi borba otpočela, lice mu je postajalo vedro i sasvim mirno. Tada je postajao smiren, procljiv, razborit i neumoran. Bio je korektan i pravičan, i svi borci su ga iskreno voljeli.

Ilija Budisavljević lean bio je u svim situacijama veoma staložen i pažljiv. Hrabar, uvijek objektivan i korektan. U njegovom razumjevanju i saosjećanju svako je mogao naći utjehu. Imao sam utisak da ga je uopće nemoguće naljutiti - čovjek dobričina.

Rade Svilar Racan bio je hrabar, veoma snažan i stasit, iskusan ratnik i izuzetno dobar drug. Poginuo je na Sremskom frontu, a tada je već bio komandir 2. čete.

Milan Dozet, hrabar i iskusan, pred sam rat odslužio je bivšu jugoslovensku vojsku, pa nas je sve u četi, naročito mlađe borce, u zatišjima borbi i marševa, učio gađanju, rukovanju bombama i drugim oružjem i postupcima u borbi. Poginuo je jula 1943. kod Kijeva u Dalmaciji.

Milan, Ilija i Sveto Svilar, tri rođena brata, rođeni su 1920, 1922. i 1924. godine. Hrabri borci i odlični drugovi. Nisam upoznao braću koja su se toliko međusobno voljela i pazila kao oni. Prvi je poginuo najstariji Milan 25. maja 1944. godine prilikom borbi oko Drvara. Dvadesetak dana kasnije kod Livna poginuo je Ilija, a još dvadesetak dana potom ispred rijeke Vrbasa poginuo je i treći, Sveto. Za nepunih mjesec

i po dana sva trojica, i po redu kako su i rođeni. Zar može biti veća tragedija jedne porodice? Njihova smrt nas je sve u četi i bataljonu duboko potresla i bolno nam se u sjećanje urezala za cijeli život.

Po hrabrosti, drugarstvu i drugim vrlinama u najljepšem sjećanju su mi ostali: Đukan Dozet poginuo kad smo prelazili Sutjesku augusta 1944; Novak Svilar, poginuo ispred rijeke Vrbasa na maršu za Srbiju jula 1944; Mane Budisavljević Mačo, poginuo aprila 1943. prilikom opsade Gospića; Mičo Svilar i Stevan Masnikosa, poginuli obojica neposredno pred oslobođenje zemlje. Isto tako sve najljepše sam slušao i o Pećancima ranije palim u 2. četi: Nikola Dozet, Gojko Dozet, Milorad Svilar, Rade (Paje) Svilar, Branko Ćušić i Petar Silar. (Pećanaca je poginuo znatno veći broj i u drugim jedinicama i ja ih lično nisam poznao). Od preživjelih iz 2. čete u sjećanju su mi posebno ostali: Radovan Dozet, Ilija Budisavljević (umro) Božo Dozet, Mladen Dozet, Dušan Ćušić, Dušan Dozet (umro), Gojko Masnikosa i Pejo Majstorović.

Ispred sela Pećani sada prolazi značajan i moderan put Lička magistrala. Pećanci su tu pored samog puta podigli veoma lijep spomenik svojim palim, a imali su zaista i kome. Uvijek kada luda prolazim zastanem i poklonim se.

Pogibija Petra Balaća Žike

ĐURO MILEUSNIĆ

Odmah po dolasku iz Like u Dalmaciju Druga lička udarna brigada je dobila naređenje za napad na Radučić i Mokro Polje. U sklopu toga zadatka bataljon »Ognjen Priča« je određen da postavi osiguranje prema Kistanju na liniji: korito rijeke Krke - zaselak Ivoševac. Iako umoran od puta iz Like do Pađena, bataljon je noću 13/14. juna 1943. krenuo po bespuću zapadnih padina Velebita i Bukovice izbjegavajući naseljena mjesta u kojima je u većini bilo neprijateljske vojske. Rano ujutro 14. juna izbili smo na određene položaje. Druga četa bataljona je zaposjela položaje u zahvatu komunikacije Kistanje - Radučić, a 1. i 3. četa su se spustile na komunikaciju Benkovac - Kistanje i zaposjele položaje duž puta na udaljenosti 70-100 metara.

Umorna od dugog marša cijelu noć i omamljena toplim jutarnjim dalmatinskim suncem, većina boraca je zaspala na položajima. Sreća je što su komandiri odredili dežurne osmatrače i patrole za izviđanje, pa je kolona italijanskih vojnika jačine jedne čete sa pravca Benkovca blagovremeno primećena. Borci su probuđeni i upozoreni da prate kretanje nastupajućeg neprijatelja.

Stab bataljona je riješio da se Italijani, koji su se kretali u marševskoj koloni po četiri vojnika u vrsti, puste ispred položaja naših četa na blisko odstojanje i plotunskom vatrom unište.

Italijanska kolona se kretala slobodno bez borbenog osiguranja, ne očekujući u relativno dubokoj pozadini da ih mogu napasti partizani. Na njihovu sigurnost je uticala i činjenica što je u svakom malo većem mjestu bilo stacionirano 150-400 italijanskih vojnika i toliko četnika ili ustaša. Naše jedinice su zaista drsko ušle u neprijateljski osinjak. Na to je sigurno uticalo nemanje tačnih podataka o neprijateljskim snagama.

Na položajima smo mirno posmatrali kretanje Italijana. Kada su stigli na sredinu zasjede, zaustavili smo dah i sa prstom na obaraču čekali komandu za otvaranje vatre. Pala je komanda »Pali«. Grunuo je prvi, drugi i treći plotun. Telesa italijanskih vojnika su se zanjihala i srušila na cestu. Sa italijanske strane nije opaljen nijedan metak. Zastupnik komandanta bataljona u toj akciji (jer komandant Dane Ugarković nije stigao sa kursa), Ilija Palija, komandovao je svojim prodornim snažnim glasom: »Napred, juriš, junaci, ura a a!« Taj poklič je snažno prihvaćen i za tili čas smo izbili na cestu sa ciljem uništenja neprijateljskih vojnika koji bi još pružali otpor i odnošenja plijena (oružja, municije i druge opreme).

Prilikom izbijanja našeg streljačkog stroja na cestu iz jarka se podigao u klečeći stav jedan italijanski vojnik i samo nekoliko sekundi prije nego što su do njega stigli naši borci opalio je iz puške jedan metak sa desne strane našeg stroja. Zrno je pogodilo pomoćnika komesara bataljona, Jovu Hinića, između palca i kažiprsta desne ruke razbivši dio kundaka, komesaru bataljona, Žiki Balaću, prošlo je kroz rebra u visini srca i zaustavilo se u grudnom košu komesara 3. čete. Rade Čuića. Slučaj je htio da su se sva trojica našla na pravcu kretanja zrna i ono je prodiralo dok je imalo snage. **Zika** je na mjestu pao mrtav, a Rade je naknadno umro od posljedica teškog ranjavanja istog dana. Ovaj događaj nas je sve razalostio. Pala su nam dva omiljena druga od pobjednog neprijatelja i od samo jednog ispaljenog metka.

Međutim, za jadikovanje nije bilo vremena. Naišla su četiri mala italijanska tenka tipa »ansaldo« od tri tone sa nešto pješadije. Dva tenka su upala u naš raspored i otvorila vatru po nama. Naročito su gađali grupu boraca koji su nosili na nosilima **Ziku** i Radu. Bombama i vatrom iz streljačkog oružja tenkovi su prinuđeni na povlačenje, ali ni mi nismo uspjeli pokupiti plijen. Pravo je čudo kako u tome okršaju niko od naših boraca nije pogođen.

Kada smo se odvojili od neprijatelja i osjećali relativno bezbedni, stigla su četiri italijanska aviona-lovca, koji su nas uhvatili na otvorenom zemljištu, sa slabim rastinjem koje nije pružalo nikakvu zaštitu od avijacije. Pala je komanda da se legne i niko da se ne miče sa mesta, jer uspravnu metu avioni lakše gađaju. Protivavionska odbrana sa streljačkim oružjem koje smo imali nije organizovana, jer nismo u tome imali iskustva. Tako smo postali školske mete za italijanske lovce.

Italijanski avioni su se spuštali veoma nisko. Videlo se lice avijatičara. Gađali su nas pojedinačno iz mitraljeza, nalijetajući više puta sa različitim pravaca na svakog primećenog borca. Jovo Hinić kaže da je ležao na leđima i napinjao kožu dok avion ne završi gađanje. To sam i ja činio zajedno sa hrabrim puškomitraljescom Milom Selakom, koga sam držao pored sebe za vrat, jer se sam aviona strašno plašio. Pilot je primetio naše pokrete i pikirao četiri puta na nas dvojicu. Naša je sreća što nije bio precizan, pa smo ostali nepovrijeđeni. Nosio sam kao uspomenu dva zrna 12,7 mm koja nisu prodrli u zemlju, sve dok mi nisu pocepala džep i ispala.

Koliko se sjećam u toj našoj agoniji, avioni su pogodili i ranili samo četiri druga borca koji su ustali i bježali tražeći bolji zaklon. Svi ostali su mirno ležali i nadimali kožu, vjerujući valjda da će im se zrno odbiti od tijela kao od neke čelične kugle.

Kada su se avioni udaljili, bataljon se povukao jer napad na Radučić i Mokro Polje nije uspio. Svi smo bili tužni, jer smo slavili Pirovu pobjedu. Ne znam zašto, ali ovaj događaj nije zabilježen ni u jednom dokumentu našem ili italijanskom. Vjerovatno je svako imao svoj razlog. Zato je Žikina pogibija netačno prikazana u dosadašnjim pisanjima o tome događaju.

Zreliji od svojih godina

PETAR N. HINIĆ

Nije bila rijetkost da se u našim jedinicama nađe dječak - partizan od 14-15 godina. Ogromna većina nas je bila ispod dvadesete. Nismo bili ni regrutovani za bivšu vojsku.

Sticajem nekih okolnosti u četi za vezu Druge proleterske brigade jedno vrijeme se našla skoro čitava desetina drugova od 12 do 14 godina. Bili su to: Stevo i Buda Končar iz Končareva Kraja, Branko Grmuša iz Meljina, Sava Vlasićević iz Ličkog Petrova Sela, Mirko Radaković iz Jošana, Ivica Kranjčević iz Ličkog Lešća, Banić iz Mekinjara, Jelaća... ovim drugovima se ne sjećam imena. Zatim smo imali nekoliko drugarica koje su imale oko petnaestak godina: Mima Eror iz Debelog Brda, Milka Orlić iz Korenice, Dragica Drča od Srba, Borka Popović iz Donjeg Lapca.

Sta reći o ovim hrabrim dječacima i djevojčicama koje su nekoliko godina prije odlaska u partizane njihovi stariji plašili vukodlacima, nego da su bili zreliji od svojih godina. Bio sam sekretar partijske čelije (zamjenik komesara u toj jedinici). Ovu djecu smo izuzetno voljeli i cijenili, i koliko je god bilo moguće, o njima brinuli. Svi su za kratko vrijeme primljeni u SKOJ, a neki i u Partiju. Sve napore koji su često bili na ivici ljudskih mogućnosti za odrasle zrele ljude - svi su izdržali bez ikakvog kolebanja. Imali su izuzetno razvijen ponos i nisu dozvoljavali nikakvu zaštitu od bilo kakvih obaveza i dužnosti, straže ili težih kurirskih zadataka. Oštro su reagovali ako bi primjetili da neko hoće da ih bilo u čemu zaštiti. Dobrovoljno su se javljali na opasnije zadatke. Neki desetari rado su uzimali ponekog od njih i imali puno povjerenje u njihovu snalažljivost, upornost i hrabrost.

Vrlo često smo bili gladni u nekim momentima na ivici iscrpljenosti. U ljeto 1943. godine, za vrijeme borbenih dejstava brigada u Dalmaciji bilo je slučajeva gubljenja svijesti zbog gladi. I u takvim uslovima ovi naši drugovi su pokazali visok moral. Ako bi primjetili da im kuvar neće dati malo više škrobne kaše, koja nam je često bila jedina hrana, ili veće parče mesa, kada ga je bilo, ljutito su odbijali.

Sve napore koje je imala Druga proleterska brigada i njena četa za vezu svi ovi drugovi su izdržali. Bilo nam je žao kada smo se od njih morali rastajati. Najprije su u jedinicu veze divizije otišli Končari, a zatim su i još neki otišli u jedinice veze korpusa.

Na sreću i radost svih nas i njih, svi su preživjeli surovi rat, koji im je uskratio najljepše godine života i prisilio ih da budu zreliji od svojih godina.

Jedan od neustrašivih

Jovan Sadžak Jocan

SAVO SARAC

Talijani su u ranu zoru obasuli naše položaje artiljerijskom vatrom, a nešto kasnije, kada je svanulo, i avionskim bombama. Ako se po jutru dan poznaje, taj dan nije obećavao ništa dobro. Uslijedio je italijansko-četnički napad na slobodnu teritoriju. Poslije artiljerijske i avio pripreme, neprijatelj je od Pađena preko Benderà krenuo u napad, uspio potisnuti 2. četu sjeverno od sela Dragašića Brdo na južnu padinu grebena Bobija. Istovremeno su se pojavili četnici sjeveroistočno od Plavna na brdu Orlovica. Nalazeći se sa manjim djelovima u sjevernom dijelu Plavna, Štab bataljona »Mićo Radaković« je bio prisiljen da se izvlači sjeverno ka Savić Stanovima. Izvlačenje je pratila četnička bočna vatra sa zapadnih padina Orlovice i nadletanje talijanskih aviona. Izvukli smo se iz sela i prikupili na pošumljenom terenu, van dometa četničke vatre. Komandant bataljona Jocan bio je suviše ozbiljan i brižan. Mislim da ga je najviše brinulo kako je prošla 2. četa kojom je on komandovao u četvrtoj ofanzivi i izveo sa njom više uspješnih akcija. Krenuli smo u manjim grupama ka mjestu koje je Jocan već ranije odredio, gdje ćemo se razmjestiti i uspostaviti vezu sa ostalim četama. Komandant Jocan je i dalje ćutao. Imao se utisak da o nečemu duboko razmišlja, da bi neočekivano, kao da sam sa sobom govorim, primjetio: »Stradaju nam svakodnevno ljudi. Ginu najbolji. Bilo bi dobro da se za svakoga koji pogine nešto napiše bar u zidnim i džepnim novinama. To je jedino što mi možemo učiniti, a i njihovim nađenijim bila bi to neka utjeha«.

Ovaj Jocanov prijedlog bi se sigurno brzo zaboravio da on nije poslije pola sata poginuo. Jocana kao neustrašivog ratnika, divnog druga, brižnog i omiljenog starješinu neće zaboraviti do kraja života njegovi ratni drugovi i saborci, a meni se evo pružila prilika da nakon 44 godine izvršim obavezu primljenu od Jocana u posljednjim minutama njegova života.

Zaustavili smo se i razmjestili tog ljetnog dana 1943. godine na istocnim padinama grebena Bobija. Štab bataljona bliže grebenu a ja sa komandom moje mitraljeske čete sjevernije, na udaljenosti oko 300 metara, pod jednim većim drvetom blizu koga je bio neki zapušten bunar. Tek što smo se razmjestili, a greben Bobije počeo da nadleću i bombarduju talijanski avioni. Bombe su padale po sjevernim padinama gre-

bena, Sto smo mi koji smo bili sjevernije vidjeli i upozorili Stab bataljona. Joca se sklonio pod jednu poveću stjenu a većina ostalih članova štaba nešto južnije od njega Bomba je pala u neposrednu blizinu stijene i Joca je smrtno ranjen u stomak. Pored njega je lakše ranjen i kurir Matić. Referent saniteta bataljona, Nevenka Grbić, previla je Joca. Uputili smo ga u bolnicu. Ubrzo je na putu umro.

Joca Sadžak je rođen 1913. godine u Salamuniću. Bio je najstariji od sedmero djece. Rano je ostao bez oca pa je briga o vođenju domaćinstva i podizanju pet sestara i brata pala na njega. Neiskusnog mladića pritisle su sve nedaće siromašnog ličkog sela. On se dosta brzo snalazi i osamostaljuje, ulaže trud da održi i unaprijedi domaćinstvo. Povremeno odlazi na sezonske radove u zemlji i van nje. Bio je tri godine u Francuskoj i po povratku zasnovao porodicu.

U prvim ustaničkim danima ističe se hrabrošću i odlučnošću, učestvuje 2. avgusta 1941. godine u prvom napadu na ustašku posadu u Buniću. Ohrabrujuće djeluje u ustaničkim masama, spreman da sve što se od njega traži savjesno obavi. Na njega ozbiljno računa i oslanja se rukovodstvo ustanka u buničkoj opštini. Poslije ustanka je određen sa grupom uglednih ustanika, Stanišom Opsenicom, Radom Ratkovićem, Dmitrom Zaklanom i drugim za nabavku oružja u sjevernoj Dalmaciji. Po povratku iz Dalmacije odlazi u 1. ustanički odred kojim je komandovao Staniša Opsenica na Ljubovu. I tu se ističe u akcijama i biva brzo zapažen kao odvažan borac i dobar drug. U novembru 1941. godine formiran je Salamunički jurišni vod. Joca iz Ljubovskog odreda dolazi u novoformirani vod, gdje je izabran za desetara. Na čelu svoje desetine istakao se u akcijama koncem decembra i početkom januara 1942. u borbi sa Talijanima kod Korenice, posebno pod Gradinom 6. februara i u napadu na ustašku posadu u Čanku. Njegova upornost i ratnička snalažljivost u napadu na talijanski garnizon u Donjem Lapcu posebno je ocenjena. Isto tako i podvig na Srbu, gdje sa desetinom preuzima ulogu voda i uspješno je obavlja. U proljeće 1942. godine postao je komandir voda. Iz bataljona »Ognjen Priča« došao je u bataljon »Mića Radaković« u jesen 1942. godine na dužnost komandira 2. čete. Svoju četvu Joca je vješto vodio i sa njom postigao značajne uspjehe. U izvještaju Prvog hrvatskog korpusa stoji: »Od komandnog osoblja naročito se istakao komandir čete »Miće Radakovića« drug Joca Sadžak koji je svojom hrabrošću i hladnokrvnošću, te vještima vojnim rukovođenjem nanio se svojom četom velike gubitke neprijatelju! Poslije četvrte ofanzive Joca je u proljeće 1943. godine postavljen za komandanta bataljona »Mića Radaković«.

Tako se razvijao ovaj hrabri i vrsni vojnik. Za osamnaest mjeseci se zahvaljujući svojim ljudskim vrijednostima i vojničkim sklonostima razvio od desetara do komandanta bataljona. Sve što je Joca postigao, postigao je svojim trudom, pregalaštvom i bepoštednom borbom. U sjećanju su mi i danas lijepe ljudske osobine koje su ga krasile. Bio je veoma postojana ličnost, srednjeg rasta, lijepo razvijen sa oštrim i prodornim pogledom. Djelovao je ozbiljno pa se dobijao utisak da je strog i

krut. Ali ko ga je iole bolje upoznao mislio je drugačije. On je bio veoma plemenit čovjek, svačije je nevolje osjećao i za njih imao razumjevanja, što je ispoljio i neposredno pred pogibiju. Kao čovjek bio je skroman, doslijedan i veoma principijelan i pravedan. Nije trpio fraziranje i nametljivost, bio je čovek od akcije bez ustezanja i straha, nepokolebljiv i odlučan. Duhom jak. Svakom postupku i akciji prilazio je promišljeno i planski, ništa nije ostavljao slučaju. Jovan je čvrsto vjerovao u sebe i svoje saborce i nikad nije dozvolio da bude obeshrabren. Svi njegovi saborci iz bataljona »Ognjen Priča« i »Mićo Radaković« sa pijetotom se sjećaju ove velike ljudine.

Patrola među usnulim Nijemcima

MILE ĆUPURDIJA

Očekujući kapitulaciju Italije, krajem avgusta i prvih dana septembra 1943. godine Nijemci od Karlovca preko Bihaća, Donjeg Lapca i Gračaca prodrješe prema moru. Na svakih pet-šest kilometara na dominirajućim uzvišenjima uz cestu postavili su po jedno utvrđenje od po stotinak vojnika, iskopali rovove, sagradili zaklone i postavili prepreke svih vrsta. U Bihaću, Donjem Lapcu, Bruvnu, Gračacu i još nekim mjestima su imali pokretne grupe za brze intervencije duž ceste, sa po nekoliko tenkova i oklopnih automobila.

U vrijeme nailaska Nijemaca u tom pravcu Druga brigada je vodila borbe sa četnicima i Italijanima na prostoru između Knina i Sinja Gotovo bez trenutka odmora, za nekoliko dana i noći, stigli smo na prostor Srb - Dobroselo. Nijemci se utvrdili a cestom vrše promet kao da su negdje u Njemačkoj.

Duraković-glavicu, oveći brežuljak, svu su u krug opasali i izukršтали rovovima, a ispred postavili žičane prepreke i mine. Odluka Štaba naše brigade je bila da se to utvrđenje napadne i likvidira. Kako nijesmo imali teškog naoružanja mrkla noć je bila najpogodnije vrijeme za akciju. Za napad su određeni bataljoni »Ognjen Priča« sa sjeveroistoka i preko raskrsnice i Udarni sa jugozapada. Tačno se sjećam da je vrijeme napada bilo u 23,00 sata 8. septembra, jer je sledećeg dana saopćena kapitulacija Italije. Vodnik Savo Ljubojević poveo je mene, Gojka Uzelca Gojkića i Milana Ćurčiju na osmatračnicu komandira naše čete Radvana Dozeta, a zatim smo padom mraka krenuli ka raskrsnici puteva da nađemo ili sačekamo 2. bataljon i da njegovom komandantu Ugarkoviću prenesemo poruku da se napad pomjera za 24,00 zbog toga što Udarni bataljon ne bi stigao da savlada prostor bespuća od preko deset kilometara i pripremi se za munjevit napad. Komandir nam je pokazao i tačan pravac kretanja - preko nekih padina, pašnjaka i livada, pa zatim uz neku suhu jarugu koja prolazi između njiva i okrajaka sve do blizu raskrsnice, oko četiri kilometra.

Iznenada situacija se sasvim promjenila. Njemačka pješadijska kolona od oko dvije-tri stotine vojnika na maršu od Bihaća i Donjeg Lapca prema Gračacu pristigla je baš u prostor raskrsnice i tu zanoćila. Umorna vojska plegla je po ćebadima i šinjelima na suvoj zemlji i odmah pospala. Ostavili su samo nekoliko stražara, sigurni da ih tu niko neće uznemiriti. Za razliku od nas, izviđači 2. bataljona su ih otkrili još

kad su dolazili i komandant Ugarković je odmah uputio patrole u Udar-
ni bataljon i u Stab brigade u Dobroselo sa obavještenjem o promjeni
i predlogom da se te noći odustane od napada.

Naša patrola se i dalje kretala po zadatku mimoišavši se sa njima.
Došavši do cilja zauzeli smo propisan raspored i kretali se uz orijenta-
ciju po obrisima koji su štrčali iznad horizonta. Odstojanje između nas
je bilo toliko da se tihim poluglasom možemo dozvati. Kao vođa pat-
role, po nekoliko puta sam upozoravao na opreznost. Približavajući se
raskršću čuli smo neko komešanje i zveckanje opreme i bez rezerve za-
ključili da je to već pristigao 2. bataljon. Ipak, to nimalo nije umanjivalo
našu opreznost. Imali smo ugovorene znake za raspoznavanje koje smo
poluglasno Gojkić i ja upućivali onima ispred nas, ali oni nisu odgo-
varali.

Laganim koracima, pognuti, prilazili smo još bliže. Prema nebu vi-
dim siluetu čovjeka u stojećem stavu. Uputim njemu lozinku, a on se
sagnu k zemlji i nestade ispod horizonta. Pomislih za trenutak da je taj
malo priglup i da me nije dobro čuo, kad ono rafal iz njegovog Šmajsera
protutnji meni tik iznad glave. Skoro istovremeno i tamo kod Gojkića
rafal, pa zatim još jedan i niz pojedinačnih pucnjeva. Gojkić je bio čak
i nagazio na jednog Nijemca koji je tvrdo spavao. Oglašise se i nama
nerazumljive komande i glasovi. Shvatih da su to Nijemci. Uzmicao sam
unazad kao rak i nekako se preturao i valjao kroz neke kupine, a kur-
šumi iznad mene su fijukali kao roj pčela. Izbaciše i svjetleću raketu,
ali sam na vrijeme prilegao i mirovao do njenog sagorijevanja. Ponovili
su to još nekoliko puta i ja sam se u međuvremenu prebacio i uspio
dograbit suve jaruge. Bježao sam i dalje u paničnom strahu, ne od kur-
šuma jer sam u jaruzi bio zaklonjen, već od bojazni da jure za mnom
i da hoće da me uhvate.

Kad sam uz jarugu izmakao i ocjenio da pucaju uvijek sa istog
mjestu usporio sam i tihim glasom počeo dozivati Milana i Gojkića.
Malo zatim iz nekih kuruza oglašio mi se Gojkić i prilazeći reče da je
ranjen i da ga samo boli. Valjda od uzbuđenja i šoka, nije ni osjetio
kada je ranjen. Krv mu se slijevala niz prste lijeve ruke, a on i ne zna
tačno mjesto gdje je ranjen. Tek smo pipanjem ustanovili da mu je kur-
šum prošao kroz sredinu zgloba šake. Iscjepao sam rezervnu košulju,
stegao mu ruku iznad lakta i ranu dobro uvio. Zaustavio sam mu kr-
varenje, ali je on već izgubio dosta krvi. Zatim smo kretali dalje i dugo
glasno dozivali Milana, ali se on nije oglašavao.

Vraćali smo se istim pravcem prema položaju gdje je bio naš ba-
taljon u toku dana. Znao sam da bataljon više nije tamo, ali sam se nad-
ao da ćemo tu najprije na nekog naići. Prolazeći pored naselja iskopao
sam krompira i napunio torbicu i džepove šljivama. U šumi smo našli
još dosta žara od vatri što smo ih danju ložili, ispekao sam krompire
i ponudio Gojkića, koji je, izgubivši krv, tražio samo vodu. Mršav i is-
paćen od gladi u borbama u sjevernoj Dalmaciji, a ovdje još iskrvario,
sasvim je klonuo. Uplašio sam se da će umrijeti ovdje uz vatru, pa sam
ga nagovorio da krenemo dalje za Dobroselo. Dobar dio puta se nekako
teturao za mnom, a onda je jednom sasvim klonuo. Stavim mu preko

leđa i moju i njegovu pušku, a njega uzmem sebi na leđa Predao sam ga sanitetu brigade. Brzo je prezdravio u bolnici, do kraja rata postao je rukovodilac SKOJ-a brigade, a u poratnom periodu i general JNA.

Slijedećeg dana vratio sam se u bataljon i četu. Puškomitraljezac Pilja, vidjevši u mene dvije puške, upita me čija je druga. Kada mu rekoh da je Gojkićeva, on je uze i pokazujući drugovima reče: »Oko Gojkića je dobro pržilo«. Dva kuršuma njemačkog šmajsera se zabila u kundak. Ja to do tada nisam primetio.

Oni Nijemci su pred zoru otišli prema Gračacu, a u toku noći nisu ni koraka makli. Mi smo uveče pronašli Milana. Bio je licem ka zemlji, a puška pored njega. Tri metka su ga pogodila u grudi. Iznijeli smo ga i slijedećeg jutra sahranili tu kod Obrlapca. Milan je bio čovjek od oko trideset godina, oženjen i imao je jedno dijete. U partizane je došao nešto kasnije od mene i Gojkića. Bio je to prijatan i drag čovjek. I u najtmurnijim situacijama umio nas je sve zasmijati i raspoložiti.

Kasnije sam u četi ispričao sve do u sitnice kako je bilo sa našom patrolom. Komandir čete je bio strahovito ljut, a onda kao da je malo popustio. Poslije desetak dana na skojevskom sastanku sam bio oštro kritikovan, jer je zaključeno da nikako nije smjelo doći do pogibije i ranjavanja u patroli. Ipak, je prevaglo moje požrtvovanje u spasavanju ranjenog druga i zaključak da smo u tom cjelokupnom događaju mogli i gore proći.

Slatki san iza zaključanih vrata

PETAR HINIC

Mikan je bio hrabar borac, pomalo na svoju ruku, samovoljan, neposlušan, čak i onda kada su zbog tih osobina uslijedile i batine. Odrastao u siromaštini, morao je potražiti posla van mjesta boravka, ali je i to bilo po poznatoj dosjetki: »Traži posla, a moli boga da ga ne nađe«. Nakon odlaska za koji mjesec bi se vraćao, vrlo često uz žandarsku pratnju.

Oženio se solidnom i dobroćudnom djevojkom i postao otac. Zbog njegove »tanke kože na leđima« njegova životna saputnica je često podmetala svoja leđa u poslovima koji su obično pripadali muškom rodu, a kao priznanje dobijala bi grube riječi i psovku.

Kao partizan naš Mikan se otarasio nekih svojih »urođenih« slabosti, bio je solidan, hrabar, dobro je izvršavao povjerene mu zadatke, istina, ponekad uz gundanje. Na časovima političke nastave obično bi se češkao po glavi i pijuckao. Kada bi ga komesar upitao što misli kako će biti kada se rat završi, odgovorio bi uvijek isto da će biti dobro samo ako ne bude žandara, a zatim bi odmah upitao, kada će se ovo završiti, jer on kod kuće ima ženu i dječicu, a da je lako neženjama i barabama bez familijarnih obaveza.

Kada se Mikanova jedinica nalazila na Brezovcu, pristupi on pristojno - reklo bi se skrušeno - komandiru i zamoli ga da mu dozvoli da obiđe dječicu (ženu nije pominjao iz pristojnosti). Sva Mikanova prenemaganja nisu mogla udobrovoljiti komandira, jer se jedinica nalazila na položaju, a mogao je u međuvremenu uslijediti i pokret. Kada se Mikan uvjerio da od molbe nema ništa, on jednostavno u sumrak kidne, bez pitanja. Znajući sve prečice, kući je stigao dosta brzo, razbaškario se uz šljivovicu i nije izlazio iz kuće, djecu su poslali u komšiluk uz strogu napomenu da se ne smiju vratiti sve dok mati ne dođe po njih.

U jedinici se brzo primetio nestanak i odmah je bilo jasno da je Mikan dezertirao »da bi obišao dječicu«. Kako je to bilo krivično djelo za koje se ide na vojni sud, ipak je odlučeno da ne izvještavaju višu komandu već da odmah po njega pošalju patrolu. Za vođu patrole određiše Gojčila iz susjednog sela sa još dva vojnika.

Drugi dan poslije podne stigoše oni u Mikanovu kuću. Kad Mikan ugleda goste, malo se promijenio u licu, ali se brzo snađe: »Gojko, boga ti, jesu li i tebe pustili na odsustvo? Oprosti, ja nisam stigao otići do tvojih da im rečem da si ti dobro, ali znaju oni da tebi neće biti ni vrag«. Vođa patrole se iznenadi, skoro se nasmija, ali se u momentu

uozbilji, sjeti se zadatka, malo se namrgodi i reče povišenim tonom: »Ma kakvo odsustvo, boga ti tvoga! Mi smo došli po tebe, ti si dezertirao. Daj pušku i odmah sa nama«. Mikan se nakostriješi; »Kakvu pušku? To ja ne bih dao ni svom pokojnom ocu«. Malo pocrvene u licu i povisi ton: »Ma je... mu krvavu nedjelju, što ja tebe ne izmlatih dok si bio mladi! Da sam te bar jednom propustio kroz šake, ne bi ti ni palo na pamet da me dolaziš razoružavati. Znaš ti dobro da se ja nisam bojao ni žandara. Nego, bratika, daj vi sjedite pa ćemo popiti malo rakije. Vidjećete, ovakvu niste nikad pili, ona pomuti i pametnije glave a ne da ne bi vas. Poslije ćemo zajedno. Ima vremena, možemo još svi stići da se iskeljimo na mjesec, pustite vi ono što komesar priča«. Dok je ovo pričao izvuče iza kovčega bocu rakije, nasu svakom po jednu šalicu a za sebe je imao neku manju rakijsku čašicu. »Ajde, sjedajte, što ste se ukipili!? Nazdravlje!« Ovi se malo zgledaše, a zatim posjedaše na omanje tronošce. Prvu su popili s nogu, sjedajući nališe drugu, domaćin forsira, treću, zna on, što ćešće to bolje, brže hvata. Isprazni se prva boca, druga je već pred njima. Počeše priče i neslani vicevi. »Jesam ja vama rekao da ova brzo smuti i pametnije glave, a vi ste, bratika, već naje...«

On primjeti da oni istovremeno svi govore i da niko nikog ne sluša. Opsova im poluglasno familiju - ovo više radi provjere da vidi koliko ih je uhvatilo. Više nijedan ne izgovara rečenicu do kraja, zapliću jezikom. Počeše im se sužavati ženice i sklapati kapci na očima. Jedan se naslonio leđima na postelju i počeo da hrče, drugi naslonio ruku na kovčeg, glavu na dlan a ustima pučka kao da puši lulu. Vođa patrola namjesti pernati jastuk pod leđa, pruži nožurine, izvali se i zvjernja u plafon, nešto priča sam sebi.

Mikan namignu ženi da izađe van, a za svaki slučaj reče glasno - posmatrajući već usnulu patrolu - da ide dati kravici sjena i da će se odmah vratiti. Zeni napolju reče da sa djecom ide u komšiluk i da se ne vraća dok ovi ne odu, pa makar to bilo i više dana, a ključ će joj ostaviti u šljivaru pod kamenom gdje su ga uvijek ostavljali. Ispod jasalaa u podrumu uzeo je ranac i pušku, povratio se, naslonio uvo na vrata sobe iz koje se čulo glasno hrkanje i isprekidano pjevušenje, a zatim je nečujno okrenuo ključ u bravi, osmotrio lijevo i desno i krenuo.

U šljivaru je ostavio ključ na ugovoreno mjesto i brzim koracima, skoro trčeći, zamaknuo u gaj. Od patrola je saznao kuda je jedinica krenula i požuri da je stigne na vrijeme. U odnosu na uspavanu patrolu bio je u prednosti za onoliko vremena koliko je njima bilo potrebno da se osvjeste. Kada je Mikan stigao, jedinica se pripremala za pokret, te mu je bilo lakše da se neopaženo uključi u pripreme dajući nekolicini znak da ćute. Prošlo je više od pola sata da ga niko od starijina nije primjetio. Najednom iznenađen komandir upita: »Pa dobro, boga ti tvoga, kada si ti došao i gde je patrola?« Mikan marljivo nastavljajući posao, skoro nezainteresovano, odgovori »Ne znam ja družu komandire ni za kakvu tvoju patrolu, a ja sam, ovaj, došao već davno, morao sam ići obići dječicu, jedno mi je dosta bolesno«, a u sebi promrmlja »Ne daj, bože«. Komandir se malo smiri. »Dobro, sad krećemo, a poslije ćemo o tebi razgovarati«.

Dan je već bio podosta odmakao kad je vođa patrole otvorio oči, pogledao oko sebe i ugledao poznatog mu čovjeka otvorenih usta i drugog kako se ispružio na pod stisnutih zuba. »Ma gdje sam ja ovo, krvavu mu nedjelju!«, a kad primjeti dvije boce na stolicu, bi mu sve jasno. Kao na filmu počeo mu se nizati slike: dezertar iz Debelog Brda, prve šoljice rakije, veselo raspoloženje i sve do poniranja u duboki san. Listajući sa kreveta gurnuo je tronožnu stolicu ispod nogu, zavagnuo na jednu stranu i najzad se čvrsto oslonio na noge. Prvom do sebe je zadržao rukav pohabanog šinjela a drugog udario nogom, u stražnjicu. »Ustajte, bog vas vaš, što ste se napili, barabe jedne«. Brzo se razbudiše, pozvaše Mikana, ali se on nije odazivao na poziv jer se u to vrijeme nalazio na udaljenosti od čitavog dana hoda. Kada je Gojkan pokušao otvoriti zaključana vrata, sve mu je bilo jasno. Jedina mu je utjeha bila što je vjerovao da Mikan nije otišao neprijatelju.

Da ne bi razbijali vrata, odlučili su da se izvuku kroz prozor, iako je bilo povisoko od zemlje. Spustili su najvećeg. Gojčilo se natraške provukao kroz prozor, dvojica drugova su ga pridržavala za ruke i on se, ugruvavši se dobro, uz sočnu psovku, dohvatio zemlje. Na susjednoj kući primjetio je lotru, prislonio je uza zid, te ostala dvojica sidoše bez teškoća.

Zadovoljni što ih niko nije vidio kada su izlazili iz kuće kroz prozor, krenuli su u jedinicu. Uz put su se dogovorili da izvjestе da Mikana nisu našli kod kuće i da su čekali vjerujući da će naići.

Drugi dan su stigli u jedinicu i javili se komandiru sa dogovorenom pričom. Komandiru nije bilo sve jasno, jer je Mikan izjavio da ih nije vidio. Sastavili su ih svu četvoricu, Mikan je izložio svoju verziju priče, češkajući se po glavi: »Ja sam, druže komandire, bio kod kuće a ove nisam ni vidio. Ko zna gdje su oni bili, napili se negde rakijetine, ili se uvalili kod djevojaka. Nemoj ti njima ništa vjerovati«. Komandiru je bilo jasno da nešto mute, ali je bilo najvažnije što su svi na licu mjesta, a stvari će se izvesti na čistac kada bude više vremena.

Nakon dužeg vremena, kada je slučaj već »zastareo«, uz obećanje komande da niko neće odgovarati, vođa patrole je potanko ispričao kako ih je Mikan napojio rakijom, zaključao i pobjegao: On je to, češkajući se po glavi, priznao, uz napomenu da mu duguju dvije boce provoklasne šljivovice.

Neostvarena želja

BOGDAN CUCAK

Jovo Popović, rođen u Nebljusima 1907. godine, krenuo je stopama mnogih Ličana koji u rodnom kraju nijesu uspjeli obezbijediti sredstva za život. Po završetku osnovne škole, ili čak bez osnovnog obrazovanja, odlazili su u svijet nudeći svoju radnu snagu i ne birajući poslove ni radne uslove. Pismeniji i otresitiji primani su u žandarmerijsku i policijsku službu, ali taj broj je računajući prenaseľjenost Like, bio gotovo zanemarljiv.

Propašću Jugoslavije i uspostavljanjem fašističke tvorevine Nezavisne Države Hrvatske prvi na udaru ustaških zločinaca našli su se službenici. Prije dolaska ustaša, znajući šta ga očekuje, Jovo se sa komšijama krio u šumi, pripremajući otpor zločincima oružjem. Prisustvo ovakvog čovjeka, relativno dobro vojnički osposobljenog među bezličnom seljačkom masom unosilo je povjerenje i samopouzdanje u ustaničke redove. Jovo je dobro poznao mogućnosti šarolikog ustaničkog oružja, pa je borbeni raspored postavljao tako da se ustašama zada iznenada udarac sa što kraćeg odstojanja. Potvrđujući svoju hrabrost, požrtvovanost i umješnost u prvim mjesecima ustanka, Jovo postaje komandir voda u 1. četi bataljona »Stojan Matić«.

Kobnog 26. jula 1943. godine bataljon »Stojan Matić« u sastavu Druge brigade napada ustaško uporište Kijevo u sjevernoj Dalmaciji. Spoljni odbrambeni sistem neprijatelja pao je u prvom naletu, ali se grupa ustaša i žandara zabarikadirala u žandarmerijskoj stanici, školi i crkvi i dugo odoljevala jurišima bataljona. U tim jurišima palo je nekoliko najhrabrijih boraca iz 1. čete.

Borbe su trajale gotovo čitav dan i neprijatelj je sve više potiskivan na užu prostor nad kojim je dominirala žandarmerijska stanica. Bombaši su se privlačili puzeći do samog zida i pokušavali ubaciti bombe kroz puškarnice. Ulogu bombaša preuzeo je i sam komandir voda Jovo uspeľevajući da se domogne same zgrade i ubaci nekoliko bombi u njen prizemni dio. Žandari i ustaše nalazili su se na spratu i odozgo ga zasuli bombama, od kojih je on dvije uhvatio i povratio ih napadačima. Jedna od tih bombi eksplodirala je u Jovinoj neposrednoj blizini i smrtno ga ranila. Preostalo mu je još toliko snage da preko leđa prebaci pušku da bi oslobodio ruke kojima je držao želudac i crijeva. Očekujući skori kraj nije dozvolio da mu se previje rana, vjerovatno radi štednje sani-

tetskog materijala. Noseći crijeva u rukama klicao je Titu, Staljinu, Komunističkoj partiji i Crvenoj armiji.

Opraštajući se od drugova, Jovo je izjavio da mu je najviše žao to što umire a da nije postao član Komunističke partije. Dugo vremena u našim redovima provlačilo se neopravdano nepovjerenje prema žandarmima, policajcima, podoficirima i ostalim pripadnicima bivšeg režima. Ova izjava umirućeg druga teško se dojmila njegovih drugova komunista i starješina iz bataljona. Zar junaštvo i pregalaštvo u dugotrajnoj borbi nije bilo dovoljno da ovaj heroj dokaže svoju odanost i privrženost Partiji i revoluciji? Da li je trebalo da to dokazuje kada je to već bilo kasno - sopstvenim životom?

Tajna mitraljeske čete

SAVO SARAC

Tog julskog dana 1943. godine kao da su se i nebo i zemlja zainatili protiv bataljona »Mićo Radaković«. Talijanske perjanice i četničke brade sjatiše se na Plavno. Mumljaju topovi, zavijaju mitraljezi, a odozgo - zvrndajij »savoje«.

Našoj Mitraljeskoj četi bi u toj gužvi najteže. Talijani joj ugrozili desni, a četnici lijevi bok i doveli je u nezavidan položaj. Odnekud stiže u pomoć jedan vod i prenese naređenje Štaba bataljona da se najhitnije izvlačimo preko Dragišića brda. Nije nam to trebalo triput narediti. Mitraljeska se otisnu u »datom pravcu«. Primijetih i Danića Damjanovića, operativnog oficira Druge brigade. Njegovo me prisustvo ohrabri, ali nas on samo upozori da požurimo sa izvlačenjem i produži.

Stroj gmiže, konji se sapliću, bogaraju konjovoci. Idem pored kolone i psujem (u sebi) Talijane. Da bi gužva bila kompletna, među vojku se umiješale žene i starci iz sela, pa više ne znaš ko je borac, a ko neborac. Odjednom ugledah neobičnu sliku: uz konja mitraljesca Miće skakuće - tele. Ponovo pogledah - stvarno tele! I to šareno!

- Mićo, otkud ti to junešce? - pitam ga poluprijekorno.

- Ne znam, druže komesaru, prilijepilo se uza kobilu kao da mu je majka. Ni ono neće da čeka fašiste kao da zna šta će mu biti - odgovori on onako politički.

Htjedoh i dalje da pitam, ali opuči talijanska artiljerija i smete mi tele sa uma.

Prođe nekako ta gužva. Umuknuše topovi i avioni, a Mitraljeska se skraši i zanoči na nekom proplanku. Ja napisah kratak izvještaj Stabu bataljona, podsjetivši ga, mada je on to znao, da nemamo hrane. Prilegoh i ubrzo zaspah. Poslije pola noći probudio me kurir Mirko Vujičić. Trgao sam se i u polusnu upitao, šta ima novo, i da li se vratio kurir Milan. Vjerovao sam da me zato budi. U tom momentu primijetih i vodnika Vlaisavijevića, koji mi se primače i umjesto kurira odgovori:

- Nema ništa novo, samo poneka raketa sijeвне sa Kite i Dragišića brda. Kurir još nije došao, ali...

- Sta ali? - prekinuh ga - Koga me đavola budite kad znate da prošlu noć nisam spavao!

- Gladan si, a mi nešto spremili - pokuša da mi objasni vodnik.

- **Sta ste vi to spremili?!**

- Ma, rekao sam ja da to ne radimo, ali oni zapeli, pa eto sad.

- Sta ste uradili, govorite?! - rekoh delegatu Hiniću, kojeg sam tek tada primjetio. Za trenutak nastaje tajac.

- Zaklali smo ono tele - odgovori vodnik.

- Tele? Kakvo tele?! - brzo upitah.

- Ono što se umiješalo među konje. Bilo je il' mi il' oni. Pa ko velim. .. - nastavio da me ubjeđuje vodnik.

Vodnikovo uvjeravanje postajalo je sve ubjedljivije, ali se nisam mogao miriti sa samovoljom. Nisam znao kako da postupim. I tada sam se, kao i mnogo puta, sjetio svog hrabrog komandira, Jovana Bobića. Kako mi i ovdje nedostaje da se posavjetujemo. Ali, morao sam da odlučim.

Poslije Jovanove pogibije na Mokrom polju još uvijek sam bio sam - bez komandira.

- Kako ste ga pripremili? - upitah bojažljivo.

- Ispekli ga - odgovori kurir.

- Na ražnju? - primjetih.

- Ne, na ražnjevima - dodade vodnik, a zatim nastavi:

- Isjekli smo ga na jednake dijelove. Svak je pekao sebi, a Mirko za tebe i sebe.

Kurir je izvadio iz torbice poveći komad mesa i pružio mi ga. Sta sam mogao da radim. Stanje se ne može popraviti. **Sta** mu je, tu mu je, pomislih i uzeh meso. A onda, kao da se nečeg prisjetih:

- Ko je dao prijedlog da to učinite?

- Svi - autoritativno reče delegat.

- Ma niste svi, neko je bio inicijator.

Na ovu moju primjedbku vodnik kratko odgovori:

- Ja!

- A ko će, Nikola, platiti tele ako bude trebalo?

- Onaj ko je kriv što smo ostali bez ručka i večere.

- Pa ko je kriv?

- Neprijatelj!

- On će platiti svojom kožom - odgovori odlučno vodnik.

- Sve je bilo dobro, družo komesare - nastavi delegat ne sačekavši da vodnik završi - ali operativac Danić vidio je tele među konjima.

- Bogami - upade mu u riječ vodnik - ja se njega ne plašim. Znam ja Danića. Sve bi on dao za borcu. Meni je samo žao što nije odnekud banuo, pa da i on nešto pojede. Sigurno ništa nije okusio cio dan.

- Ako se dozna, u najmanju ruku, zameriće nam Stab bataljona, a mene mogu i kazniti.

- Neće, neće - uglas odgovoriše sva trojica. - Sve smo mi sklonih, i krv i kožu i crijeva.

Tek što se rasvanulo, stigao je kurir Milan i dvojica kuvara iz Štaba bataljona. Donijeli nam skuvan kukuruz i pasulj (varicu).

- Je li daleko Stab? - upitah ih.

- Pola sata hoda odavde, - odgovori kurir.

- Na moju primjedbku da su poranili s ručkom, jedan od kuvara odgovori:

- Komesar Jovica nas natjera prije dana. Veli: »Požurite, Mitraljeska će umrijeti od gladi«. A vi ne žurite kazanu, kao da niste gladni?!

- Ne znaš moj druže, kuvar si ti. Kad se pregladni, čovjeku se ne merači jesti. Prosto nema apetita, - odgovori vodnik Vlasisavljević i malo smiješeći se poglada još uvijek ozbiljnog delegata.

Jarac i koze

Polovinom jula 1943. godine nalazio sam se dva dana na odmoru i obilasku svoje tetke Boje Cortan u selu Debelo Brdo, opština Titova Korenica u Lici.

Oko podne naiđoše jedan odbornik i intendant Druge brigade Nikola Adžić Adžija i zatražiše od tetke Boje dvije koze za partizane.

Gledajući stado koza, intendant Nikola predloži tetki da umjesto koza dade debelog jarca. Na to će tetka, uvijek spremna na šalu: »Druže, Vi ćete pojesti jarca i otići, a ko će najesen prcati koze?«

Intendant Nikola prihvati šalu i odgovori: »Majko, ti si u pravu. Bolji je jarac od nas, daj ti nama dvije koze«. Svi se slatko nasmiјаše!

Odbornik i intendant odvedoše ipak dvije koze.

Meraklija

BRANKO HRNJAK

Dva i po mjeseca smo proveli u Dalmaciji, daleko od rodnog kraja, ali puni gordosti i ponosa. Za nama su ostale sjajne pobjede: nad Talijanima na Polači, ustašama na Kijevu, razbijanje četničke kolone na Uništima, gdje nam je za dlaku umako pop Đujič skačući bezglavo iz sedla, što nije uspjelo emisaru Draže Mihailovića, koji je mrtav ostao na poprištu boja.

Narod u Srbu i Suvaji i ostalim mjestima kroz koja smo prolazili obradovao se našem povratku, ali su stariji ljudi bili uočljivo zabrinuti dolaskom Nijemaca, koji su ovladali komunikacijom Bihać - Kulen-Vakuf - Donji Lapac - Gračac, znajući da su Nijemci opasniji od Talijana.

Bataljonu »Ognjen Priča« dodjeljen je položaj na Prisjeci prema Boričevcu da spriječava neprijatelju prodor u Srb navedenom komunikacijom. Plan štaba Šeste divizije bio je da pošto-poto prisili neprijatelja da svojim jedinicama i transportnim sredstvima kreće preko planine Zuleševice lošom komunikacijom i za nas pogodnim položajima sa kojih ga možemo uspješno tući iz zasjeda.

Treća četa bataljona »Ognjen Priča« zaposjela je položaj na Prisjeci sa obje strane ceste. Položaj je bio povoljan, brišem teren, dobar pregled i ostale pogodnosti za slučaj povlačenja. Neprijatelj se nalazio na Đurkovića glavici i na raskrsnici puta kod vodovoda. Vrijeme je bilo neobično lijepo i toplo iako je prva polovina septembra. Sa položaja posmatram neprijatelja kako slobodno usred bijela dana raskomoćeni šetaju po položaju, grupišu se i predstavljaju pravu metu za minobacače. Ali šta vrijedi kada mi nemamo dovoljno municije, jer ono čime raspolazemo čuvamo za krajnju nuždu da je upotrijebimo u odbrani.

Obilazeći naš položaj, komandir čete Branko Bajić nam saopšti da će našu četvrtu povući sa položaja oko četiri sata poslije podne i upita me koliko imam municije za puškomitraljez. Izvjestio sam ga da ima municije dovoljno, ali za sve mitraljeze nedostaje ulje za podmazivanje. Predložio sam da odem kod komandira prateće čete Vlajka Delića kod kojeg sam i ranije nalazio mazivo, pa čak i duvan do kojeg se nije lako dolazilo. Dok sam se približavao pratećoj četi, primjetili su me Nikola i Gojko Bešir i najavili Vlajku: »Evo ti dolazi gost!« Vlajko se svaki put šalio na naš račun. »Dokle ću ja vas iz 3. čete snabdijevati uljem i duvanom?« Dobio sam dovoljno ulja i, već po običaju, duvana i sve podjelio sa mitraljescima i pušačima. Naročito je bio zadovoljan duvanom komandir Bajić, strastveni pušač.

Štab bataljona je odlučio da se prateća četa rasporedi na položaje koje su držale streljačke čete, a one su povučene na zasjedu koja se postavila u Pištoljskoj draži. Seljaci iz Dobrosela su nam pričali da je naša Treća brigada sačekala djelove 114. njemačke lovačke divizije i nanijela joj velike gubitke. Zbog toga smo se i mi radovali i nadali uspješnom okršaju sa Nijemcima. Položaj smo zaposjeli odmah s večeri, dobro se utvrdili i zamaskirali. Položaj je bio vrlo povoljan. Imali smo dobar pregled, bili smo dobro zaklonjeni i nestrpljivo smo očekivah da naiđe neprijatelj. Čekali smo čitavu noć i neprijatelj se pojavio tek kada se dobro odjutrilo. Ispred je išao motocikl i oklopna kola. Kretali su se vrlo polako, malo brže od pješačkog hoda. Nakon pola kilometra vraćah su se do glavnine, vjerovatno izvještavali da je put slobodan, i nešto većom brzinom dolazili u prvobitni raspored. Poslije ovakvih izviđanja kretali su se prema Boričevcu zajedno sa glavninom od pedesetak vojnika u trojnom poretku, zatim dva kamiona puna vojnika i lako naizmjenično pješaci - vozila. Kada je kolona došla u visinu lijevog krila našeg položaja na udaljenost od stotinak metara, posmatramo ih kako disciplinovano kreću u stroju, kako su dobro obučeni, kako im oružje svetluca na jutarnjem suncu i kako sasvim bezbrižno dolaze na otvorenu krivinu ne znajući šta će ih samo poslije nekoliko sekundi zadesiti. Najednom se uz prasak naše crvene rakete razliježe pjesma: »Zora rudi, dan se bijeli« i prolomi urnebesna paljba po neprijateljskoj koloni. Vatra je bila sa tako kratkog odstojanja vrlo precizna i neprijateljska kolona prosto pokošena. Preda mnom se našao stroj od oko 60 vojnika. Udario sam po njima punim rafalima, a zatim prenio vatru na kamion. Padali su kao snoplje, a ja toliko oduševljen da sam tukući po neprijatelju vrištao iz svega glasa uzvikujući: »Kako ih meraklija slaže«.

Nisam znao da se u blizini našao komandant bataljona Dane Ugarković i da je to čuo i vidio. Od tada sam postao Meraklija.

»Dezserter« sa topovskom cijevi

ILIJA BUBALO

Brdska baterija Druge brigade raspolagala je sa dva topa 75 mm. Kad smo se vratili iz Dalmacije septembra mjeseca 1943. godine, Narodnooslobodilački odbor sela Bujanj, dodjelio nam je nekoliko tovarnih konja. Jedan od njih je bio nemiran, kako Ličani kažu, pogan, te mu, dadasmo ime Koban. Odmah smo odlučili da na njega natovarimo topovsku cijev tešku 106 kilograma, računajući da će ga ona i glomazni partizanski samar, smiriti. Za konjovoca smo odredili Petra Bajića starijeg i iskusnijeg borca, koji je znao i baratati konjima.

Iste noći smo prešli cestu između Doljana i Srba i stigli u selo Brezovac. Nijemci su primjetili naš prelaz preko ceste i zaposjeli položaje na cijeloj dužini od Donjeg Lapca do Srba.

Sjutradan smo krenuh iz Brezovca putem ili konjskom stazom paralelno sa glavnom cestom sa namjerom da napadnemo Nijemce na Medvjedaču koji je dominirao nad širokim prostorom i omogućavao Nijemcima i četnicima dobar pregled i kontrolu ceste kojom se odvijao živ saobraćaj. Prilikom pokreta iz sela Brezovac prema Brotinji Nijemci su nas primjetili i sa pločaja duž ceste otvorili vatru na našu kolonu. Kada su počeli mitraljeski rafali šarati po našoj koloni, poplaši nam se Koban, istrže se iz Petrovih ruku i sa svojim tovarom uputi pravo ka cesti u pravcu sela Bujanj odakle smo ga uzeli. Prešao je cestu i prorjorio kroz njemački streljački stroj. Nijemci su iz ležećeg stava, bacanjem kamenja ispred njega pokušavali, da ga okrenu prema selu Doljanima i da ga tamo »razoružaju«, ali Koban se nije osvrtao na njihove namjere, već je krenuo pravo prema svom gazdi. Mi u prvi mah nijesmo primjetili šta se dešava sa Petrom i Kobanom, jer smo bili prilično udaljeni, sve dok neko iz naše kolone nije povikao: »Eno Kobana sa topovskom cijevi gdje prelazi preko ceste kroz njemački položaj i ode u Bujanj«. Čim je prešao cestu, više ga nijesmo vidjeli. Žalili smo zbog gubitka cijevi, a što se tiče Kobana, riješili smo se napasti. Dolaskom u Brotinju, svakog časa smo očekivali naređenje za napad na Medvjedaču, ali kako bez topovske cijevi kada smo od topa mnogo očekivali?

Počela je da lije kiša kao iz kabla. Komandir je poslao cijelo topovsko odjeljenje da uhvati vezu sa četom koja se nalazila na jednoj koti u neposrednoj blizini ceste i već je vodila ogorčenu borbu sa Nijemcima. Žestokom vatrom ta ista četa je i prikovala Nijemce za zemlju tako

da nijesu imali ni vremena ni mogućnosti da uhvate Kobana i sa njega skinu cijev. Komandir čete je obavijestio komandira topovskog odjeljenja da su vidjeli konja sa tovarom kako prelazi cestu i kako Nijemci pokušavaju da ga svrate u Doljane. Konj je zatim ušao u jednu dolinu, gdje se nešto duže zadržao, ali najdnom iskočio bez samara i tovara i galopom odjurio u Bujanj. Komandir odjeljenja, uz saglasnost komandira čete, donosi odluku da se probiju kroz njemačke položaje, stignu do doline i utvrde da li je sa konja pao samar sa tovarom. Po jakoj kiši i mrkloj noći, artiljerci su jedva pronašli dolinu, ali i samar sa topovskom cijevi. Ostala je tajna kako se Koban uspio rastovariti u zavjetrini duboke dohne. Komandir odjeljenja je zaključio da je konj, silazeći u trku niz strme padine doline, posrnuo, pukao mu kolan i pao samar.

Sigurno je da Nijemci nijesu primjetili da je na konju topovska cijev, jer da su to znali, ubili bi ga i cijev bi ostala u njihovim rukama. Kada smo primjetili da drugovi nose topovsku cijev nastalo je pravo veselje. Istina, kritikovan je Petar Bajić zašto se nije sjetio da ubije Kobana kada mu se istrgnuo iz ruku i krenuo prema neprijatelju. Poslije kritike počele su se zbijati i šale. Neki su »branili« Bajića govoreći da on nije mogao predvidjeti kada će Koban iskoristiti pravi trenutak da klisne, što čini svaki dezterter kada se odluči na taj korak. Drugi su opet branili Kobana da on nije dezterter i da ga treba odlikovati ili pohvaliti zbog toga što je sam bez postolja i zatvarača jurnuo na Nijemce. No, nepobitno je da je on ostao vjeran svom gazdi, rizikujući život.

U čekaonici smrti

MILAN KRAJNOVIC

Nakon ranjavanja na Velikoj Polači kod Knina prebačen sam u bolnicu u Oraovac. Pošto sam spadao u kategoriju težih ranjenika, prvobitno sam prebačen u Podlapaču, pa opet vraćen u Oraovac. Bio sam predviđen za operaciju u bolnici u Otočcu, od čega me je odgovorio Voja Šobajić kada me posjetio u bolnici i tako me spasio od ustaškog pokolja koji je u to vrijeme uslijedio u bolnici Otočac. Zbog ofanzive koja se početkom septembra očekivala teški ranjenici su evakuisani iz Oraovca i ja sam upućen sam u bolnicu Glavnog štaba Hrvatske na Živulji.

Put do Živulje bio je naporan. U toku noći stigli smo iz Oraovca do Visuće. Tu smo se malo odmorili i dobili doručak. Kako sam bio potpuno paralisani, dali su mi posebna kola sa mnogo jastuka. Pratila me je jedna devojkica iz Visuća preko Udbine do Korenice. Rekla mi je da me poznaje i pazila me kao da sam joj rođeni brat. Pred veče smo stigli u Korenicu. Smestili su me u sobu neke ambulante. U sobi su bila tri kreveta i ja sam dobio prvi iza vrata. Poslije su dopremili još dvojicu drugova. Jedan je bio, kako je rekao, iz Karlovačke brigade a i drugi Kordunaš. Sva trojica smo bili nepokretni. Već danima sam imao jake bolove i temperaturu zbog infekcije rane na grudima. Primile su nas dvije devojke - bolničarke, smjestile nas i više se do sutra ujutro nisu pojavile. Moji sapatnici u sobi bili su očigledno u težem stanju nego ja. Ovaj do mene stenjao je i tražio vode. Tako se mučio negdje do ponoći i smirio se. Bio sam ubjeđen da je zaspao. Onaj drugi je u bunilu pričao da je iz »Seljine brigade«, mučio se do pred zoru kad je prestao da bunca i jauče. I za njega sam vjerovao da je konačno uspio da zaspi. Ja nisam oka sklopio jer me morila užasna žeđ i više su me mučila mjesta na krstima gdje sam se prožuljao nego sama rana.

Svanulo je. Iste one dvije bolničarke su došle. Otvorile su vrata i ušle u sobu. Kako su se vrata otvorila nalijevo moj je krevet bio njima zaklonjen. Prva je ušla i prišla srednjem krevetu. Prodrimala je mog susjeda i iznenađeno rekla: »Jao, ovaj je umro«. Druga djevojka je prišla onom trećem i takođe rekla »Jao, pa i ovaj je mrtav«. Pratio sam to i zatvorenih očiju kroz trepavice posmatrao njihovu reakciju. Ona koja je prva ušla malo je pritvorila vrata prodrimala mene za noge i kao da se dogodilo nešto smješno konstatovala »Pa i ovaj je umro«. Tada sam reagovao. Ne bih želeo ponoviti reči koje sam izgovorio.

Pred ambulantom me je čekao sa kolima stariji čovjek. Zvao se Mile Orlić. Bio je ispod Mrsinja. Svojim toplim riječima vratio mi je volju da se borim za život. Rekao mi je da je njegov jedinac Stevo također borac Druge brigade. Bio je vodnik u »Ognjenovom« bataljonu. Vozio me je do Trnavca i predao drugima da me nose uz brdo do Živulje. Cika Milu sam posjetio poslije rata u njegovom domu. Njegov Steva se vratio živ i zdrav. Sjetili smo se našeg jednodnevnog poznanstva. Oba smo bili radosni. Put od Trnavca do Živulje, iako kratak, bio je veoma neprijatan. Po lošem putu nosilo me je na smjenu po četvero omladinaca i omladinki. Osjećao sam svaki njihov korak i imao utisak da su mi se sve kosti rasule i stružu jedna drugu. Molio sam ih da me bace, grdio i bio jako neprijatan. Omladinci su strpljivo to slušali bez riječi, donijeli me na Živulju i predali upravi bolnice.

Poslije pregleda uputa i rane rasporedili su me u sobu br. 1. Nisam imao pojma šta znači taj raspored. To je u stvari bila velika seoska kuća u kojoj nije bilo pregradnih zidova i tako je cijela kuća predstavljala sobu br. 1. Ne znam tačan broj, ali u njoj je bilo bar petnaest kreveta. Unijeli su me u nju i prvi koga sam prepoznao bio je mitraljezac 1. čete bataljona »Mićo Radaković«, Milan Božićković. Javio mi se: »Krajina, zar i ti ovdje?« Tiho sam odgovorio: »Da Milane, geler je unutra zabranjeno mi je da govorim«. Pored njega je sa desne strane ležao također borac - mitraljezac 1. čete bataljona »Mićo Radaković«, Milan Grbić rodom iz Crne Vlasti, veoma hrabar ali zauzvrat na svoju ruku, kao i njegov nerazdvojni drug Božićković. Nijedan od njih nije htio da bude skojevac kad sam im predložio da ih primimo u SKOJ, ali su oba bili ludo hrabri borci. Zgode i nezgode sa njima su posebna priča. Božićković je bio izuzetno lijep, visok i stasit mladić, sa divnom bujnom kosom.

Lijevo od Božićkovića prema mom krevetu ležao je Grga prezime sam mu zaboravio. On je bio rodom iz Perušića a ranjen je kao intendant Treće brigade. Imao je više rana ali su sve bile lakše, izuzev što je imao veliku rupu na sred čela i geler u lijevoj strani velikog mozga pa mu je sva desna strana tela bila paralisana. U uglu iza Grge bio je Branko Desnica, moj stari znanac i prijatelj, inače komesar Treće brigade, sa 29 rana na sebi. Ležao je gotovo nepokretan ali je smio i mogao da govori. Između mene i njega bio je jedan Italijan, koji nije znao ni riječ našeg jezika. U suprotnom uglu u mome redu ležao je Košta Sovilj, kolos od čovjeka, visok preko dva metra, rodom iz Gubavčeva polja, moj stari znanac. Bio je borac »Bićinog« bataljona. Već je imao dvije amputacije noge bez anestezije a očekivala ga i treća zbog širenja gangrene. Imena ostalih se ne sjećam jer ih ranije nisam poznavao. Svi su bili iste sreće kao i ovi koje sam poznavao.

Moj krevet je bio treći od ugla a ja nisam lažao nego nagnut u polusjedećem položaju, da mi geler i gnoj ne bi probili u unutrašnji dio grudnog koša. Prosto sam bio kao neka vrsta osmatračnice i tako sam mogao vidjeti skoro svaki krevet i svakog ranjenika. Ta nezahvalna pozicija me je prisilila da i protiv svoje volje posmatram sve što se događa, kako susjedi umiru, kako se grče, ječe i neko teže a neko lakše rastaje sa životom. Nije bilo nijednog dana, dok sam bio tamo, da nije umro jedan ili dvojica drugova. Jedne su odnosili, druge donosili. U

sobi su bez prestanka na smjenu dežurale nekad jedna, nekad dvije bolničarke. Bile su taktične i pažljive. Ljekari su dolazili prema potrebi. U cjelini bolničko osoblje je bilo na zavidnoj visini, uključujući tu i upravnika bolnice, dr Krausa, koji je bio vrlo strog prema osoblju i taktičan prema ranjenicima

Ali sve ima svoje lice i naličje. I soba br. 1. imala je svoj život i atmosferu primjerenu njenim uslovima. Zvijezda sobe je bio Grga. Osloni se na lijevu ruku i kao sjedi u krevetu. Stalno nešto bulazni i lupa, vjerovatno nedovoljno svjestan svojih postupaka. Sve što je govorio bilo je vrlo uprošćeno i pojednostavljeno do užasa. Kada traži »gusku« za malu nuždu zove i viče »Ej ti, daj mi pišalo«. A onda nastaje cerominjal da obavi taj posao. U sobi se neko smeje, neko jauče ili grči od bola koji mu izaziva smešna scena. Grga sav ozbiljan obavlja svoj posao, daje uputstva bolničarki i ponovo liježe u krevet. Za nevolju, i razliku od svih ostalih on je jedini mogao skoro normalno jesti pa je imao normalne potrebe da prazni creva. Sve se to odigravalo tu na licu mjesta. Taj čin sam za sebe ne bi ništa značio da Grga ne počne riječima: »Ej ti tamo, daj mi seralo«. Bolničarke dolaze, donose nošu, skidaju ga sa kreveta i scena se ponavlja. Jauci i smijeh se miješaju. Grga izvaljuje »biser« za »biserom«. Nemam hrabrosti da ih u originalu ponovim. Grgin program se u toku dana više puta ponavljao.

Košta Sovilj me zove i moli da mu dam pištolj da se ubije. Ne vjeruje da sam bez oružja. Bolove ne može da izdrži a ni težak zadah vlastitog tijela koji izaziva gangrena. Rekli su mu da po treći put mora na operaciju. Pokušava da ustane da nađe bilo šta čime bi život i mučenje prekratio, ali nedostaje mu snaga a i bolničarke su tu. Svaki njegov pokušaj završava se neuspjehom. Odnose ga jednog dana na operaciju. Moli i kumi da ga ubiju ili da mu daju nešto da on to uradi sam da ga živog ne sjeku i kosti testerišu. Grga se zabavlja i na Kostin račun. Kada se Košta vratio onako izmrcvaren, praktično ni živ ni mrtav, sa maksimalnom amputiranom nogom, skoro do kraja, dva dana nije ni riječ progovorio. Treća operacija je uspjela spriječiti dalje širenje gangrene i Košta je preživjeo rat i umro od raka negdje 60-tih godina u Bačkom Gračacu. Grgina radoznalost je opet imala tužno-smješnu notu. Pita Kostu kako je to kada testerišu nogu. Kakva je testerà i da li su i njega kao cjepanicu stavili na drvenog konja i testerisali. Opet jauci i smijeh. Grga i dalje bulazni, sa tom razlikom što je promenio temu. Od nadimanja grudi bolovi postaju sve nesnošljiviji. Ko kaže da ljudska nevolja nema pored tužne i smješnu stranu? Svi smo u ovoj sobi kandidati smrti, a opet se možemo smijati. Poneko ubaci riječ - dvije koje se dobro nadovežu na Grgine mudrosti. Zaista je šteta što niko od preživjelih nije opisao tu atmosferu dok su još sjećanja bila sveža a originalne situacije i riječi mogli lako biti prepričani. Ranjenici su sami svoju sobu prozvali sobom smrti. Neki su bili blaži, kao Branko Desnica koji je našu sobu krstio imenom čekaonica smrti. Molio sam da me prebace u bilo koju drugu sobu jer bolove izazvane smijehom nisam mogao izdržati. Izašli su mi u susret i prebacili me u sobu br. 6, gdje se našao prazan krevet. Milan Božičković je uspio da se oporavi i izađe iz bolnice. Za Grbića su mi rekli da je posle mog odlaska umro. Branko Desnica je preživjeo

rat kao teški invalid i umro poslije rata u Zemunu. Glavni junak sobe Grga je, kako su mi rekli preživio rat sa gelerom u mozgu, živio negdje u Lici i umro godinu poslije. O ostalim prolaznicima sobe br. 1. ne znam ništa, sem Koste za koga sam već rekao da je preživio rat.

Teško je shvatiti da čovjek koji se nalazi na stazi smrti i svakog časa može da se sa njom suoči, nemoćan da bilo šta učini za sopstveni opstanak, može da se smije. A može. Neko od drugova iz naše sobe je slušajući Grgine »bisere« sarkastično rekao da u jedinici ljude kandiduju za Partiju a da su stanovnike sobe br. 1. kandidovali za smrt. U jedinici se pita svako da li želi da bude kandidat ili ne, a ovdje niko ne pita nas da li hoćemo ili nećemo tu crnu kandidaturu. Umjesto nas smrt odlučuje, ona bira kandidate. Ona uzima a mi smo u čekaonici. Jednog druga su iznosili a Košta onako tužno kao za sebe dođade »Ja hoću a ona me neće«. Uze onog druga koji je toliko želio da živi. On nije više kandidat, primljen je. »A ja?« Čak i Kostina tuga je izazvala smjeh. Neko mu dobaci da vjerovatno nije njen tip. Naša soba je živjela svoj život iako su se njeni stanari mijenjali, uglavnom selili na »drugi« svijet, odlazili bez oproštaja. Čovjek ostaje čovjek, uzima nešto za vlastitu dušu, da je okrepi, a to je neka skrivena nada za život koja se javlja i manifestuje kao smjeh. A smjeh je zaista čudotvorno sredstvo, nezamjenljiv lijek za dušu. Daje snagu i iznova vraća želju da se živi.

U sobi br. 6. bio sam jedini nepokretan ranjenik. Bio sam mezimac sobe. Svi su brinuli o meni, napravili mi divnu slamaricu, jer ovdje nije bilo kreveta. Jastuk su mi pretresali, mlijeko donosili, ono mi je bilo jedina hrana. Nezaboravni drug iz tih dana Pero Rađenović i njegov brat Radivoj iz »Oreškovića« bataljona do kraja me nisu napuštali. Našu bolničarku Žujku su zaduživali da nađe mlijeko i onda kada ga nigdje u bolnici nije bilo. Nakon vađenja gelera iz grudi »proradile« su mi ruke i noge. Mučno i teško, ali sam ih pokretao. Sesti dan poslije vađenja gelera »pobjegao« sam iz bolnice sa Perom i Radivojem. Posjetio sam sobu br. 1. Sa vrata sam zapazio neka poznata i neka nova lica. Pridržavan od Pere i Radivoja uspio sam da za deset sati pešačenja predem čitavih šest kilometara i dođem do Homoljca. Dalje je bilo lako. Ali naša soba br. 1. ni poslije toliko godina nije izbrisana iz sjećanja. Mnogi likovi su još pritisnuti i neizbrisiva je atmosfera koju i u uslovima umiranja stvara snažna, čak nesvjesna ljudska volja da se preživi.

Sjećanje na hrabrog komandira »Čapajeva«

SAVO SARAC

Krajnja kuća na sjeveroistočnoj strani sela davno je promijenila i vlasnika i spoljni izgled, ali Mutilićani i danas njene ukućane nazivaju Macini. Starije ona podsjeća na mirnu i marljivu susjedu, budi osjećaj zahvalnosti i poštovanja prema njenim sinovima prije rata mirnim momcima, a u ratu odvažnim i hrabrim junacima Mićo, duhovit i uvijek spreman za šalu i humor, nešto sitniji, s izrazito rijetkim zubima temperamentan i simpatičan Đuro te stasit, nenametljiv i ćutljiv Nikola - ostaće u vječitijoj uspomeni svih Mutilićana koji su ih poznavali. I ne samo njih: likovi Macinih sinova sa svim lijepim osobinama, napose hrabrošću, nikada neće izbljedjeti iz sjećanja preživjelih pripadnika Druge ličke brigade u čijim su se redovima borila i poginula braća Bjelobabe.

Ako se danas bilo kojom prilikom sretnu dvojica ili više boraca bataljona »Mićo Radaković«, započet razgovor o borbama, ratnim doživljajima i palim drugovima, sigurno će spomenuti ime Miće Bjelobabe. Jer »Čapajeva«, kako je nazvan zbog hrabrosti u prvim danima ustanka, neće i ne mogu zaboraviti njegovi saborci iz borbi na Udbini, Petrovom Selu, Tučiloviću, Peijasici, Dvoru na Uni, Drvaru i drugim poprištima

Rastao je u revoluciji i uporedo se s njom razvijao od borca mutiličke ustaničke grupe do iskusnog ratnika i sposobnog rukovodioca. Kroz koliko je okršaja prošao, koliko puta bio vođa bombaške grupe - nije se moguće ni prisjetiti, a kamo li registrovati i nabrojati, dok ga jednog tmurnog dana 1944. godine nije stigla sudbina njegove braće Đure i Nikole.

»Čapajeva« su krasile lijepe ljudske osobine: neposrednost, pravičnost i iznad svega skromnost. On nije podnosio slavopojke, nadurenost i hvalisanje. Bilo mu je to odvratno, bez obzira na to ko je u pitanju. Svoje uspjehe, kojima su se drugi divili, smatrao je normalnim i sam ih, zbog njemu svojstvene skromnosti, umanjivao. Zbog toga ovom prilikom iz pijeteta ne bih govorio o njegovom junaštvu i podvizima, niti bih rekao zašto nije dobio zvanje heroja, iako on to zaslužuje. Pretjerana skromnost u svemu, napose u pogledu spoljnog izgleda, kome je istina, u ratu rijetko ko poklanjao naročitu pažnju, ponekad se svela »Čapajevu«.

U junu 1942. godine ustaški metak u borbi kod Udbine probio je jedan od vrhova njegove kape troćoške. Mada je bilo moguće da zami-

b. zbornika *Sesta proleterska divizija*.

jeni kapu, on to nije htio učiniti, ne zbog neke amajlije, već prosto zbog nemarnosti. Nosio ju je dok se, bukvalno rečeno nije raspala. Prijedlog drugova da promijeni kapu odbijao je kratko i energično. »Sto joj to smeta? Može ona po tome stotinu godina kao mazinska cura. Nećemo se sada lickati i kicošiti. Biće za to vremena kad se obračunamo s dušmanima«.

Epizodice o »Čapajevu« na konačistu poslije dugog i zamornog marša rado se sjećaju i često prepričavaju njegovi ratni drugovi. Umorna četa se razmjestila po rasutom selu, a komandu je rasporedio član narodnooslobodilačkog odbora u jednu malu bolju kuću. Tek što su ušli u poveću sobu, vrata je otvorila lijepa i vrcasta snaša. Nije čestito ni prekoračila prag radoznalo je zapitala

»Ko je ovdje komandir?«

»Sta ti treba« - neljubazno će »Čapajev«.

»Da mu dadem ovaj jastuk«.

»Čapajev« se tek tad okrenu i strogo, kao da ga komandant Dragan zove reče:

»Ja!«

»Ti?« - malo začuđeno odgovori snaša. »Ma kakav si ti komandir?! Ovo je sigurno komandir, ovaj lijepi« - pokaza prstom snaša na jednog od drugova

»A vidiš li, stotinu ti sitnih bogova, koliko imam kajiša?« - odbrusi »Čapajev«, pokazujući joj svoja prsa.

Snaša se malo zastidjela, stavila jastuk na sto, okrenula se i brzo izašla iz sobe uspjevši da kaže: »Uzmite ko hoće«.

U sobi je nastao smijeh i zadirkivanje druga na kojeg je, prema ocjeni svih prisutnih, snaša »bacila oko«. Kad se smijeh malo smirio, vrteći glavom nastavio je »Čapajev«.

»Ma žensko, kažem ja vama. Uvijek ono misli na đavola. Takva je meni odbila ovaj prst« - podiže ruku da pokaže palac koga nije bilo na desnoj ruci.

Na račun njegova palca mnogo smo se puta šalili. Naime, »Čapajev« je sebi bez razloga uvertio u glavu da mu je palac, kad je kretao na juriš podigao kao obično skupljenu desnu ruku s ispruženim palcem, odbila metkom neka od drugarica koja je bila pozadi njega. Uzalud su bili svi dokazi da griješi, niko ga nije mogao da uvjeri. Bio je, ako se tako može reći, nepovjerljiv prema drugaricama.

»Ma ljudi, pamet vi u glavu, nijesu one za rat. Naćve i preslica su za njih. Kažem vam ja«.

Rijetke su one koje su mogle, kako je on govorio, »desnjačiti muškarcima«, uprkos toga što su naše drugarice uspješno podnosile sve ratne teškoće i svojom hrabrošću i izdržljivošću zastiđivale hrabre i zrele muškarce.

»Uvijek mi za primjer iznosite onu Garu. Njoj priznam, ali pravo da kažem ona kao i da i nije žensko. Nemojte da čuje, ali s njom se čini mi se priroda malo našalila«.

Poslije borbe na Perjasici, u jesen 1942. godine, Stab bataljona rasporedio je u jedinicu nekoliko drugarica. To je bio povod da se »Čapajev« ozbiljno posvađa s komandantom bataljona i da ga dugo uvjerava da je pogriješio.

»Kažeš svršile kurs u Trnavcu i istakle se u borbi na Perjasici. Pa, kad su takve, uzmi ih sebi, ili podaj ih Tanasiji, ili Josi, meni ne trebaju. Imam ja dosta bunkeraša. Gdje oni nagare, tu se, ti to dobro znaš, ne pomrkuje. Sta ću ja kad ona, na primjer, vrisne u borbi, a ti đavoli bez vriske ne mogu, ustaše će na mene kao ovce na so«.

Sva uvjeravanja nisu pomogla, jer nije moglo biti izuzetka - »Čapajev« je morao da primi drugarice.

Njegovo odbijanje i nepovjerenje nisu imali za posljedicu nepravilan odnos, naprotiv više od drugih je imao razumijevanja za drugarice, kako ih je on zvao, zaštićivao ih i zabranjivao im izvršenje težih zadataka:

»Ma, žensko je, jadan, kao pjena, neizdržljivo i slabušno od zime i drugih nevolja«.

»Ti ih štitiš, a palac... ?« - našalio bi se Tane.

»Nije ona kukavna kriva. Ići na juriš nije što i u svatove, ni tebi, a kamoli njoj« - odgovorio bi »Čapajev« i kao obično, kad mu nešto nije po volji, zavrtio bi glavom i zagledao se u svoju desnu ruku. Gubitak palca smetao mu je više kao tajna pod kojom ga je izgubio nego kao estetski i fizički nedostatak. Razgovor o palcu ponovo bi započeo. Neko bi ga uvjeravao da griješi, a pojedinci govorili da će mu to smetati da se oženi, jer »cure se neće htjeti da udaju za kljasta«.

»Da ti barem znaš koja ti odbi prst pa da se njome oženiš« - dobacivao bi njegov drug Tane, komandir 1. čete.

Udobrovoljen »Čapajev«, ne prestajući da gleda mjesto gdje je nekad bio palac, spretno je odgovorio, šaleći se i na svoj račun:

»Biće za med i kljasti i gadni, ovako kao ja. Samo da se iznese tintara, biće žena. Tog voća nikad nije falilo«.

Od »mrtvog« Nijemca oteo »šarac«

MARKO SASIĆ

Petar Sašić rođen je 1921. godine u selu Dnopolje, Donji Lapac. Po završetku osnovne škole, sve do ustaničkih dana 1941. godine, bio je pastir. Visok, lijepo razvijen, snažan i lijep bio je vrlo odvažan momak.

Prvih ustaničkih dana 1941. Petar među prvima stupa u borbu. U borbama oko Lapca i Kulen-Vakufa, kao i u dvije ustaško-domobranske ofanzive na slobodnu teritoriju Lapca, ističe se hrabrošću i odvažnošću. Kao borac, bombaš, puškomitraljezac i komandir voda učestvovao je u svim borbama, koje je vodio bataljon »Stojan Matić«, sve do junačke pogibije oktobra 1944. pod Avalom.

Prilikom napada na Italijane u Donjem Lapcu, 27. februara 1942, Petar je sa grupom bombaša prvi upao u opštinsku zgradu, koju je od škole dijelila samo ulica širine oko 10 metara. Škola je bila puna Italijana i predstavljala je pravu tvrđavu. Mogla se zauzeti samo ako se kroz prozor iz opštinske zgrade ubaci neka bomba. Zato je Petar sa ostalim bombašima pet sati ležao na podu i bacao bombe, sve dok nisu uspjeli da pogode školski prozor i ubace prvu bombu. Nakon nekoliko ubačenih bombi Italijani su zarobljeni, a njihovo oružje i sva oprema zaplijenjeni.

Petar se posebno istakao velikom hrabrošću pri napadu na Udbinu 21/22. avgusta 1942. Bataljon »Stojan Matić« napadao je na Gradinu, koja je predstavljala pravi bastion odbrane za cijelu Udbinu. U bataljonu je od dobrovoljaca formiran vod bombaša, oko 40 boraca, koji su dobili zadatak da zauzmu Gradinu i time stvore povoljne uslove za uvođenje u borbu ostalih dijelova bataljona. Petar je sa sobom nosio i svoj puškomitraljez »brno«, od kojeg se nikada nije odvajao.

Bombaši su u napad krenuli bez cipela, u čarapama. Žičanu prepreku su savladali provlačeći se ispod žice, pomažući jedan drugom podizanjem donjeg reda žice. I baš tada su ih ustaše sa Gradine prime-tile i obasule bombama i mitraljeskom i puščanom vatrom. Ispod Gradine su bile vrlo strme padine, te su ustaške bombe kotrljajući se eksplodirale desetine metara iza njihovih leđa. Kad su bombaši stigli do samih zidina, ustaške mitraljeske i puščane cevi bile su im na dohvat ruku. Kroz puškarnice su ubacili bombe, a zatim je kroz jedan otvor u zidini, u Gradini, onako snažan i hitar, prvi uskočio Petar Sašić i

svojim puškomitraljezom likvidirao preživjele ustaše. Gradina je zauzeta za nekoliko minuta bez sopstvenih gubitaka

Po zauzeću Gradina, Petar je sa grupom bombaša produžio napad na crkvu i popov stan koji su u prvom naletu zauzeti. Sa prozora popovog stana rafalima iz puškomitraljeza sa bliskog odstojanja kosio je ustaše u njihovom samoubilačkom jurišu. Tek kada je ostao bez municije, posljednji se sa pomoćnikom Pepom Počućom povukao sa poprišta borbe.

Septembra 1943, nakon kapitulacije Italije zaplijenjena je velika količina topova raznih kalibara. Nekoliko desetina zaplijenjenih topova prebačeno je u selo Ostrovicu, odakle je, oko nedelju dana kasnije, bombardovan blokirani Gospić. Na obezbjeđenju artiljerije nalazio se bataljon »Stojan Matić«.

Vidjevši da su im njihovi podanici - ustaše u Gospiću u smrtnoj opasnosti, Nijemci se 9. oktobra 1943, sa oklopnim pukom 114. lovačke divizije probijaju od Gračaca ka Gospiću i deblokiraju ga. Uz pomoć Nijemaca, ohrabrene ustaše vrše drske ispade iz Gospića i napadaju naše položaje oko grada.

Narednog dana u prepodnevnom časovima Nijemci su sa dvije ojačane čete pješadije, uz podršku artiljerije krenuli u napad od Bilaja ka Ostrovici na položaje naše artiljerije. Bataljon »Stojan Matić« je držao položaj u nekom kamenjaru, na desnoj obali rijeke Jadove, između sela Barleta i Ostrovice. Kada su Nijemci stigli na lijevu obalu rijeke Jadove, udaljeni od nas pedesetak metara, obasuli smo ih ubitačnom brзом paljbom. Oni su pobjegli i priljubili se uza zemlju, ne otvarajući vatru, tako da su neki borci pomislili da su svi pobijeni. Komandir voda 2. čete, Petar Sašić, diže se iz svog zaklona, pregazi rijeku Jadovu i istrča među »mrtve« Nijemce. Svi borci uzbuđeno su ga gledali a komandir čete naređivao mu da se vrati. Međutim, Petar se na te pozive nije oduzvao, već pride jednom »mrtvom« Nijemcu i uze mu »šarac« iz ruku, a ovaj skoči i kao strijela počeo da bježi. Petar pride i drugom »mrtvom« Nijemcu, i sa leđa mu skine radio-stanicu. I ovaj Nijemac, rasterećen skoči na noge i kao munja pobježe. Za ovom dvojicom i ostali preživjeli Nijemci poskakaše i u najvećem trku i panici pobijegoše nazad. Okružen Nijemcima, koji uspaničeno bježe, Petar je zapanjeno posmatrao u kakvom se čudu našao, ali, se brzo snašao i iz stojećeg stava iz otetog »šarca« pustio dugi rafal prema njima, do poslednjeg metka. Na poprištu ih je ostalo 13 mrtvih.

Čuven je podvig Petra **Sašića** u borbi sa Nijemcima u selu Donji **Strpci** aprila **1944**. U to vrijeme pojedini bataljoni Druge ličke brigade povremeno su se prebacivali od Drvara preko Une i postavljali zasjede Nijemcima na liniji: Bihać - Lapac - Srb, kuda su oni često prolazili. Nijemci su držali svoje posade duž te komunikacije. Početkom aprila **1944**, Petar je zanoćio sa svojim vodom u selu Donji **Strpci**. Nijemci, vjerovatno obavešteni od domaćih četnika, u zoru su napali Petrov vod. Petar je ovdje pokazao i vještinu i hrabrost. Jedan dio voda ostavio je u selu da se brani, a on se sa jednom desetinom obilaznim manevrom

kroz jednu šumu zabacio Nijemcima iza leda i postigao pravo iznenađenje. Iako malobrojni, predvođeni odvažnim Petrom i hrabrim desetarom Šakom Rašetom odmah su prešli u napad i kod Nijemaca izazvali paniku. Za kratko vrijeme ubijeno je 7 Nijemaca, među kojima i jedan oficir, a 19 je zarobljeno. Zaplijenjena je veća količina oružja, municije i druge opreme, Petrov vod nije imao gubitaka

Petar je u sastavu svog bataljona i brigade 1944. prešao Bosnu, Crnu Goru, Sandžak i Srbiju, pregazio mnoge rijeke i planine i vodio mnoge borbe i u svima se isticao kao junak. Stigao do Beograda, učestvovao u borbi sa Nijemcima kod Boleča i po razbijanju njemačke grupacije kod Boleča, sa svojim bataljonom »Stojan Matić« prebačen je u selo Zuce ispod Avale, gdje je 19/20. oktobra prenoćio. U rano jutro 20. oktobra nekoliko stotina Nijemaca iz razbijene grupacije kod Boleča od Avale je naletelo na selo Zuce, gdje su »matićevci« bili raspoređeni po kućama. Onako iznenađen, Petar je izletio iz kuće, naleteo na grupu Nijemaca, trojicu ubio, ali je od četvrtog i on smrtno pogođen i pao. Tako je izgubio svoj mladi život jedan od najvećih junaka i heroja bataljona »Stojan Matić«. Ukazom Vrhovnog komandanta od 1. XII 1944. godine unapređen je u čin poručnika, za koji je bio predložen za života

Svaka čast, artiljerci!

MILE KOSANOVIC

Nalazili smo se na položajima oko Gospića. Početak je oktobra 1943. godine, dakle zašli smo u jesen, ali je vrijeme lijepo i toplo. Priroda je ovde raskošna. Kršni Velebit sa svojim stminama, uvalama, kamenjarima i zelenilom, a ispod njega Ličko polje sa bujnom vegetacijom. Ali naši pogledi retko se zadržavaju na tome jer smo zaokupljeni surovim ratom. Italija je, istina, kapitulirala i fašizam je sve slabiji, ali sloboda nije još izvojevana jer ratu još nije kraj.

Dio jedinice 6. divizije okružio je u Gospiću jake neprijateljske snage. Bataljon »Mićo Radaković« zaposjeo je 8. oktobra položaj na desnoj obali reke Like u širem rejonu Budačkog mosta. U toku prvog dana ništa se ne dešava između naših i neprijateljskih snaga a skoro da je tako prošao i drugi dan, ali, pred sam zalazak sunca, pojavi se kolona neprijateljskih tenkova na putu Gospić - Otočac. Po našim položajima počela je jaka neprijateljska pješadijska i artiljerijska vatra, koja je kratko trajala, jer smo mi otvarali jaku vatru iz pešadijskog naoružanja a naši artiljerci pogodiše dva tenka iz oklopnog puka 114 lovačke divizije od kojih su jedan uništili a drugi oštetili. To iznenadi Nemce i oni odustahu od daljeg napada. Takva situacija odigrala se za tren oka pred našim jedinicama, a u trenutku kada je naglo počeo da se diže crn dim iz uništenog nemačkog tenka borci naše čete počehše na sav glas da uzvikuju: »Svaka čast, artiljerci« - Svi su dugo pričali o tome kako su se proveli nemački tenkovi i tražili artiljerce da im čestitaju na uspjehu koji su tako brzo i efikasno postigli.

Ko su bili ti hrabri artiljerci? Jovan - Jovica Balać, komandir prateće čete, o tome kaže: »Bili smo u kanalu pored oružja i pričali viceve kako bismo ublažili dosadu, čujem neki zvuk motora. Pogledam u vazduh, nema aviona. U istom trenutku David Kantar je viknuo, Tenkovi!? Skočim za oružje, a Kantar pored mene, nišanim kroz cijev jer oružje nema nišanske sprave, prvo palim trenutnom da bi vidio daljinu, a onda pancirnom granatom po tenkovskoj koloni. Odmah izbi gusti dim iz čelnog tenka a drugi se zaglavi od našeg pogotka. U istom trenutku sam veseo što su pogodoeni tenkovi, što se visoko i gusto diže dim iz čelnog i tužan što nema više granata da gađamo onih šest tenkova što pobegoše za Gospić. Nije se, na žalost, moglo ništa više učiniti, iako je tenkovska kolona izvjesno vrijeme stala i tako predstavljala pogodan cilj. Pogodoeni čelni tenk dimio je cijelu noć i dobar dio sutrašnjeg dana

i tu je dočekaao kraj, dok su Nijemci onaj oštećeni odvukli tek padom mraka. Svim borcima, posebno Davidu Kantaru, i meni, činilo je veliko zadovoljstvo da na bojnopolju gledaju neprijateljske tenkove u takvom stanju.

To je bio češki protivtenkovski top 37 mm, a daljina je bila 200-250 m. Imali smo samo te četiri granate, ali smo ih upotrijebili u pravom trenutku i tako pogodili ciljeve.

Mi pješaci koji smo dobro vidjeli blagovremeno i efikasno dejstvo artiljeraca i osjetili njihovu veliku pomoć, dodajemo tome samo ovo: bile su samo četiri granate, ali su one bile ubojite u rukama hrabrih, hladnokrvnih i opreznih artiljeraca Jovica Balaća i Davida Kantara, koji je od veselja skakao i sam igrao kolo oko topa.

Nijemci su i ovdje, iako oklopom zaštićeni, osjetili kako se, hrabro i umješno bore naši borci za oslobođenje svoje zemlje, jer su imali dva poginula i nekoliko ranjenih, od kojih i jedan oficir.

Komunisti u ratu

BOŽO ŠASIĆ

U gled u ratu se sticao isključivo ličnim primjerom i ličnom prednošću nad drugima. Zbog toga su komunisti - junaci i najbolji borci brzo postajali idoli svoje sredine i njene vođe. Onjima se pjevalo i pričalo, u njih se imalo puno povjerenja, uz njih je rasla sigurnost i borbena spremnost svakog pojedinca. Partijske organizacije - ćelije, sastavljene od takvih provjerenih i odabranih pojedinaca, bile su homogene i veoma efikasne. Reklo bi se, na prvi pogled, da je u ratnim uvjetima aktivnost partijskih organizacija morala biti jednostrana, bez raznovrsnijeg sadržaja. Međutim, istina o tome je drukčija. Tema za raspravu bilo je napretek. Samo se po sebi razumije da je jačanje borbene spremnosti, hrabrosti i izdržljivosti pojedinaca i jedinica bilo u središtu pažnje svih organizacija. Od toga je u najvećoj mjeri zavisio i uspjeh u borbama koje su vođene gotovo iz dana u dan. Radi toga su, prije i poslije svake borbe održavani kraći partijski sastanci. Prije početka borbe valjalo je komuniste, a i ostale naravno, dobro pripremiti za akciju, a po završetku borbe utvrditi da li je sve urađeno kako treba, gdje su bili eventualni promašaji i kakav je lični doprinos ili podbačaj svakog komunista. Svaki put je na ovakvim sastancima bilo riječi o ulozima i propustima starješina, posebno onih na najodgovornijim dužnostima.

No, to je bila samo jedna oblast aktivnosti komunista. Rasprava je vođena i o nizu drugih, isto tako veoma značajnih tema. Međuljudski odnosi i briga o ljudima, moralni lik komunista, odnos prema narodu i njegovoj imovini, jačanje bratstva i jedinstva, idejno jedinstvo i moralno-političko stanje jedinica, odnos i briga prema skojevskoj organizaciji i kandidatima, kulturne aktivnosti i opismenjavanje nepismenih drugova, priprema za prijem i prijem novih članova, kritika i samokritika, njegovanje demokratskog centralizma i slično - sve su to teme koje su bile zahvaćene aktivnošću komunista u našim ratnim jedinicama. Svaka od globalnih tema sadržavala je niz komponenata o kojima je, nerijetko, vođena i posebna rasprava. U okviru teme: međuljudski odnosi i briga o ljudima - raspravljalo se, na primjer, o jačanju i razvijanju drugarstva, međusobnom ispomaganju u borbi, pravilnoj podjeli hrane, u kojoj se vječito oskudjevalo, o izvlačenju i spasavanju ranjenih drugova, čuvanju ljudskih života itd. To isto bi se moglo reći i za sva druga područja aktivnosti partijskih organizacija. Posebno to važi za odnos i brigu prema narodu i njegovoj imovini.

Jedna od najljepših i najvrijednijih osobina komunista u ratu bilo je njihov kritičan odnos prema vlastitoj praksi. Tome su uveliko doprinikli i sastanci partijskih organizacija posvećeni posebno kritici i samokritici komunista. Tako je stvarana prisna, drugarska atmosfera u kojoj su komunisti otvoreno i pošteno mogli da kažu jedan drugome sve što misle, a da nitko od njih ne doživi to kao atak na ličnost, već isključivo kao drugarsku pomoć i čin pažnje svoje organizacije. Zahvaljujući tome, u partijskim organizacijama nije ni moglo biti razmaženih i »nepogrešivih« pojedinaца, koji bi se ponašali kao da su baš oni uvijek u pravu. Od kritike i samokritike nije bio nitko pošteđen - od običnog borca do najstarijeg komandanta, politkomesara i sekretara organizacije.

Na sastancima svoje organizacije komunisti su smjelo i otvoreno iznosili i vlastite greške i slabosti, uvjereni da to ne samo što ne slabi već jača njihov ugled i prestiž. Oni se nikad nisu zadovoljavali polovičnim uspjesima, jer su bili uvjereni, i tako vaspitani, da sve može i mora da bude bolje nego što jeste. Izuzetnu pažnju zaslužuje činjenica da su se mladi komunisti, vrlo brzo i bez ikakvih primjetnih teškoća, uklapali u takav način života i djelovanja svojih organizacija.

Sve je to doprinosilo da ugled Partije i povjerenje ljudi u nju stalno rastu i da ona uistinu postane kolektivni vođa revolucije i borbe za oslobođenje zemlje.

Nijesam smio da pucam

GOJKO UZELAC

Mrzio sam ih što se najviše mrziti može. Bili su mi pred nišanom puškomitraljeza. Jednim rafalom mogao sam ih ubiti nekoliko, ali nijesam smio ni metka da opalim.

U vrijeme šeste neprijateljske ofanzive bili smo na Raduši planini. Udarni bataljon je posjeo položaje na čuvenim Kupreškim vratima da bi spriječio prodiranje Nijemaca od Kupresa ka Bugojnu. Snijeg je padao više od metra. Van ugaženih prtljaga po planinama se teško moglo ići. Nijemci su zastali već nekoliko dana dolje u Kupres. Svoje prisustvo stalno oglašavaju rafalima i pucnjevima, a i pokoja granata, ispaljena onako nasumice, zaori se ovamo gore u planini. Čuje se brektanje tenkovskih motora, ali nikako da krenu gore. Procijenili, valjda da se gore ne bi baš najljepše proveli, a mi ih uporno i u najvećoj tišini očekujemo na samom vrhu planinskog prevoja. Ispred nas prema Kupresu su gole padine i zaravni, a iza nas prema Bugojnu duboka, stogodišnja bukova šuma. Na samoj ivici šume Jovo Đukić i ja smo u zaklonu izdubljenom u snijegu i sa prednje strane ojačanom debelim trupcima. Pred nama su puškomitraljezi i puška. Padina ispred nas blaga i čista, sve je kao izmišljeno da bi naš puškomitraljez nemilice sijao smrt po Nijemcima koji bi na ovu padinu stupili. Već je nekoliko sati kako smo se rastali od prethodnog dana. Pun mjesec - uštap, obasjava tako da se može vidjeti svaki pokret i na više stotina metara, a zima - prava ciča. Ledi se para u nosu. Tišinu u šumi povremeno narušava prasak od lomljivine grana i stabala čije su krošnje okićene velikim naslagama snijega.

Kojih stotinak metara na padini ispred nas odjednom se stvorio čopor vukova. Bilo ih je dvanaest, možda četrnaest. Zastali su i počeli da izvode svoju vučju igru. U grupi po tri ili četiri prevrtali su se jedni preko drugih onako u kovitlac, baš kao i štenad kad se igraju. Ostali su, valjda oni stariji, vijali. Po trojica sjedeći na snijegu, glava uzdignutih pravo u nebo, smijenjivali su se u svojoj pjesmi - vijanju, kao pjevači u operi. Još dok prvi tenor ne bi ni prestao, preuzimao je drugi, bariton, pa zatim bas, valjda ona stara zvijer - vučina, čije se vijanje pri kraju pretvara u nekakvo snažno i promuklo režanje. I tako opet ispočetka, da bi se povremeno objedinili svi u hor. U ovoj tihoj noći planinom se snažno prolamao vučji urlik: Au... u... u...

Sigurno je da su nas bili primjetili, ali im to ne smeta, kao da nas i nema. Za protekle tri godine rata nigdje ni lovaca, ni otrova, niko

ih ne proganja, a leševa svugdje, pa se razmnožili i ništa se ne boje. Mnogi strastveni ljubitelji prirode i radoznalci sa velikim uživanjem bi gledali ovu, iz blizine rijetko viđenu, »priredbu zvijeri« protkanu pjesmom, igrom i akrobacijama, a za mene bi bio najsrećniji trenutak u životu: povući obarać puškomitraljeza. Odavno sam priželjkivao trenutak osвете nad ovim zvijerima, a kako i ne bih.

Jednog zimskog dana 1938. godine čuvao sam ovce nedaleko od svog sela u Lici. Bilo mi je tada dvanest godina Otac mi je tog jutra, kao i uvijek kada sam pognao ovce na pašu, prikricao: »Pazi dobro na ovce, jer može upasti vuk. Nemoj se od nji' udaljavati. Uvijek nešto viči, pjevaj i galami, pa se onda i vuk plaši približiti ovcama.« Nijesam ga baš poslušao. Kod jednog grma zapalio sam vatru. Ovce su mirno pasle, a ja sam sjedio kod vatre i grijao se. Bilo mi je lijepo. Znao sam ja od ranije da je vuk jako podla i lukava zvijer. U stanju je da se usred dana neopaženo privuče ovcama i na jedan metar. Pa onda kad skoči i za-grize, okusi slast krvi i mesa, ne da se otjerati dok se ne najede. Da, znao sam ja sve to, ali ostadoh sjediti uz vatru. Odjednom, moje ovce su počele panično bježati. Potrčao sam i ja k njima i vikao koliko sam jače mogao, a onda sam začutio izbezumljen od straha. Vuci su već trgali tri ovce, a one su se još koprcale. Ostalo stado je pobjeglo kojih stotinak metara, okupilo se u grupu i uplašeno gledalo tamo gdje su vuci pravili gozbu od zaklanih ovaca. Bježao bih i ja, ali su mi od straha noge klonule. Bio sam sasvim bespomoćan i ne sjećam se da sam u životu veći strah pretrpio. Poslije nekog vremena pritekao je u pomoć čiča Milan i uspio otjerati vukove. Vuci su jednu ovcu već bili skoro sasvim pojeli, drugu napola, a treću su samo zaklali. Od straha nijesam tačno ni vidio koliko je bilo vukova. Cini mi se četiri ili pet.

Uveće sam od oca dobio dosta batina, ali nije mi bilo krivo zbog toga. Batine sam i zaslužio, jer sam bio slab čoban. Zao mi je bilo onih mirnih i bespomoćnih ovaca, a najviše zbog pretrpljenog straha. Uvijek sam kasnije maštao o tome kako ću, kad odrastem i postanem čovjek, kupiti pušku - pravu lovačku pušku i ići u lov samo na vukove, ubijati gdje god budem mogao ove krvoločne zvijeri, da se osvetim i za ovce i za pretrpljeni strah.

I evo sada, nakon svega pet godina, pružila mi se prilika za osvjetu kakva se ni u snu ne bi mogla poželjeti. Čopor vukova u grupi, gotovo jedan na drugog sasvim blizu, a u mene puškomitraljez »šarac« sa tristotine metaka.

Potrčao sam odmah prtinom dolje u šumu gdje je kod vatre sjedio komandir čete Radovan Dozet i nekoliko drugova koji su došli iz svojih zaklona da se ogriju.

- Druže komandire, eno pred mojim zaklonom veliki čopor vukova, molim te, dozvoli mi da ispalim rafal od svega pet metaka, sigurno ću dva - tri ubiti.

Radovan se najprije glasno nasmijao, dajući mi time odmah na znanje da je moja molba neprihvatljiva i neumjesna, a zatim je nastavio:

- Cu li ti moje naređenje? Ni metak se, čak ni slučajno, ne smije opaliti, nego samo na Švabe. Hoćeš li valjda, zbog tvojih vukova da nam Nijemci otkriju položaje, pa da nam granate sijevaju oko glave. Ako

ti vukovi dođu u zaklon i počnu da te ujedaju, imaš da se braniš nožem, kundakom i čim znaš, ali metak, ni za živu glavu, opaliti ne smiješ. Je li ti jasno?

- Jasno, druže komandire - odgovorio sam plačnim glasom.

Vratio sam se natrag u zaklon, a Jovo me još počeo podbadati kako od pucnjave na vukove nema ništa, da treba da budem ozbiljniji i još nastavi prediku da mi drži da mi ratujemo protiv Nijemaca, a ne protiv vukova

Vukovi, kao da su znali da ne smijem pucati, još su, čini mi se, jače zavijali i prkosili mi. Njihova »priredba« je trajala još desetak minuta, a onda su se kao vojnici svrstali u kolonu jedan za drugim i iščezli negdje u noći. Ispratio sam ih sa suzama u očima, svjestan da mi se više nikada neće pružiti ovakva prilika za osvetu.

Vesele priče u neveselo vrijeme

VASIUJE ADIČ

Nalazili smo se na Malovanu kod Kupresa. Januar 1944. godine, šesta je neprijateljska ofanziva, zima minus 25 do 30 stepeni, snijeg dubok jedan do jedan i po metar. Pri kraju je druga nedelja kako dobijamo jednom dnevno, obično pred veče, neku kašu neslanu i rijetku, pa kada se malo ohladi više liči na svinjsku nego na ljudsku hranu.

Napali smo na Suicu i uz gubitke odbijeni. Dao sam čebe ranjenom drugu, a drugo nisam zarobio. Održava se »kontakt« sa Nijemcima koji povremeno vrše ispade, nanose nam izvjesne gubitke pa se povuku. Kad oni miruju, onda mi vršimo ispade. U takvom jednom ispadu dao sam šinjel ranjeniku, koga su odnijeli negdje u pozadinu, pa sam ostao i bez šinjela.

Komandir sam odjeljenja, a zastupam i komandira voda koji je lakše ranjen.

Čujem da su naši napali na Banjaluku i da nije došla tenkovska jedinica preko Save. Bili bi uspjeh, no morali su se povući uz znatne gubitke. Šapatom se nabrajaju imena poznanika koji se nisu izvukli.

Naš logor je van dometa njemačke artiljerijske vatre, u šumi, u snijegu. Suma je mješovita, najčešće stabla oko metar debljine u panju, drva ima dosta, i vaške nas nisu mimoišle. One su popunile šavove i druge neravnine na oskudnoj odjeći, dobro su ugojene, i kada se hrane toliko su dosadne da bi čovjek najradije napustio sopstvenu kožu.

Kažu da je iz »Ognjenovog« bataljona na Kupreškom polju promrzlo oko 60 boraca.

Poslije jedne redovne smjene sa položaja »upao sam« u jedan skup koji je već počeo nešto da radi. Kažu bataljonska konferencija, u vrtači, između bukava, oko nekoliko povećih vatri.

Dnevni red:

- Organizacija takmičenja u bataljonu - između četa, vodova, grupa, pa i pojedinaca.

Propozicije:

- Ko će više ubiti neprijateljskih vojnika i uništiti materijalnih sredstava.

- Ko će više zarobiti neprijateljskih vojnika.

- Ko će više održati priredbi u jedinici i po selima

- Ko će bolje opremiti zidne novine.

- Ko će više i bolje...

Propozicije čita pomoćnik komesara bataljona, a meni se činilo da su bile duge i da im nema kraja. Slušam ja pažljivo i mislim; ili sam ja lud ili je lud Štab bataljona. Kakve sada propozicije kakvo takmičenje?! Mi smo nemoćni, smrzli, gladni, neuredni, uz svakodnevne gubitke od metaka, a još više od zime i gladi.

Ja lično davao sam sebi oduška u kritici Štaba bataljona, koji je »kriv« za stanje. Osnovno je kod mene bilo - vodite nas u akciju pa ko preživi bar će živjeti, a ovdje na ovakav način je vrlo mali izgled da neko preživi. Mislim tako i spremam se da ja to i njima kažem. Da ja kažem - ne takmičenje već akcija (napad na neprijateljski garnizon). Ja se nisam uspio dogurati do vatre, čija boja plamena javlja da će noć brzo doći. O podjeli hrane nije bilo nikakvih znakova, meni su sve slike crne, na ivici sam snage i života, baš ništa ne mogu. Stopala su mi smrzla i ne osjećam ih, jedva bauljam po snijegu. Sve mi je mutno i u tom se završi čitanje, nakon čega će referent: »Drugovi, čuli ste šta nam Štab brigade predlaže, sada je na nama da ovo sprovedemo i da na kraju vidimo ko će biti najbolji, a ko će biti među najboljima«. Mislim - ironija

Malo zatišje pa počeo sjevat i ruke, borci uzimaju obavezu i izazivaju druge, to rade komandiri vodova, odjeljenja, četa. Svaki izazov se pozdravlja aplauzom. Cini mi se da sam poslije nekoliko aplauza digao glavu koja je bila između nogu i odvojio je od puške na koju je bila naslonjena. Ispred sebe ugledah neka, prije tužna, sada veselija i vesela lica.

Diže se i Nikola Stetić, poznati junak, ali on je nekad znao da kritikuje. Velim sad ću ja poslije njega da kažem svoje. No Nikola kaže: »Ja se obavezujem da za tri dana dovedem živoga Švabu u Štab bataljona« i čučnu. I on me iznenadi i »iznevjeri«. Ali poznaju borci Nikolu i njegov prijedlog (obavezu) nagradiše najdužim i najžešćim aplauzom, koji je dug i prodoran, koji zove, koji nudi, obećava i obavezuje.

Ti aplauzi i poklici boraca: »Smrt fašizmu - sloboda narodu«, »Živjela Narodnooslobodilačka vojska«, »Živio drug Tito«, dadoše mi snagu, zaboravih na svoje stanje, primjetih da i ja vičem »Živio, živio« i plješćem i da učestvujem u ovacijama.

Javi se Mile Belić i kaže da će se grupom dobrovoljaca uništiti grupa Nijemaca. Opet pljesak i veselje, kao da neku značajnu pobjedu slavimo.

Javljam se i ja i kažem: »Ja ću poći sa Nikolom Štetićem na hvatanje živog Švabe, ako me primi«. Opet aplauz i moj stari dobri život.

Srce iz pete pređe opet na svoje mjesto.

Započe kozaračko kolo po površini snijega, oko vatri i debelih stabala, ja igram i pjevam. Dođoše kuvari, kazani, i podjeli se dobar obrok sa parčetom mesa i parčetom hljeba. Poslije večere Bataljon se podjeli na nekoliko grupa koje nisu formacijske, skupismo se oko vatri i počeo pričati. Ja sam zapamtio ovu: Kada se završi smjeh koji je izazvala prethodna priča, jedan u polumraku povisi glas i počeo: »Ljudi, ja sam ovdje kao terenski radnik već skoro, dvije godine. Došao sam iz Semberije i sa ovim svijetom imam i lijepih i ružnih doživljaja. Na primjer, oni imaju drvena kola na kojim nema gvožđa ni veličine eksera. Trupine, palčevi i gobelje su glomazne i teške. Točkovi su prečnika preko

metra. Sva ostala građa debela i teška, neobrađena, još se na njoj i kora nalazi. Kada se vuku nastaje škripa koja se daleko čuje i otkriva pokret. Škripa kola se neutralise jazavčevom mašću, koja se u ratnim uslovima teško nabavlja. Ta kola ne može vući jedan par volova, zbog čega seljaci uprežu dva, a najčešće tri para

Putevi su kroz šumu uski, sa mnogo rupa i naglih krivina i strmina, a ljudi su toliko nemarni pa im se češće tovar prevali. Jednom nam se desilo da su se prevrnula kola u kojima su bila četiri ranjena borca, oni su iz provalije jedva dozvali vozara koji je nastavio da spava.

Tada sam i saznao, od tog jednog ranjenika koji je glasno razmišljao, da na svetu nema širih kola i užih puteva, pametnijih volova i ludih ljudi od ovih«.

Slobodni lov

DANE KOVAČ

Po povratku iz rejonu Kupresa u prvoj polovini januara 1944. godine, bataljon »Ognjen Priča« razmješten je u selo Drvarska Kamenica. Odlično mjesto za dugo priželjkivani odmor. Mjesecima praćeni glađu, golomrazicom, iscrpljeni u marševima i borbama, ovdje smo naišli na relativno dobar smještaj. Istina, mnogo je zavisilo i od sreće pri rasporedu, mada je ratni vihor koji je zahvatio ovaj ustanički kraj izjednačio po imovnom stanju domaćinstva. Ipak, narod privržen narodnooslobodilačkom pokretu daje borcima sve do posljednjeg zalogaja, dijeli sa nama ono što ima, a kada spadne na malo ili nestane, vjerujući u bolje dane zajedno gladujemo.

Naviknuti na stalne pokrete i borbe, nije nam odgovaralo dugo zadržavanje na jednom mjestu, makar to bio i odmor. Uskoro je stiglo naređenje za pokret i bataljon se našao u selu Boboljusci sa naređenjem da pređe Unu i napadne selo Suvaju. Napad nije uspio i nekoliko dana kasnije bataljon je prešao Unu i zauzeo položaje na Ličkim Osredcima. Tada je komandant bataljona Dane Ugarković naredio da se formira od najhrabrijih i najiskusnijih boraca grupa koja će po principu slobodnog lova na komunikaciji: Bihać - Donji Lapac - Srb sačekivati u zasjedama i napadati njemačke jedinice koje su često krstarile tom komunikacijom.

Za komandira grupe postavljen je Branko Čujić, a ja za njegovog zamjenika U grupi su bili još:

Sava Cvjetičanin, zvani Zec, delegat prištapskog voda u komandi bataljona; Sava Uzelac, zvani Pobro, svojevremeno nosilac bataljonske zastave, pa smo ga zvali i Baijaktar, komandir voda u 3. četi; Dane Bokan iz 2. čete, rođen u okolini Osredaka, dobar poznavalac terena, odličan borac, još bolji strelac; Đoko Rapajić iz 1. čete, vršilac dužnosti komandira voda, koji nije izostajao iz borbe ili juriša, smatralo se da ga metak nije hteo; Mile Bubalo, snažna lička momčina, nišandžija na minobacaču u minobacačkoj četi; Branko Hrnjak, zvani Meraklija, puškomitraljezac, mršavo stvorenje, prirastao mu stomak za kičmu, ne zna se da li je bolji borac ili pjevač; Petar Knežević iz okoline Bunića, meni do tada slabo poznat, Hrnjakov pomoćnik na puškomitraljezu.

Po formiranju grupa je krenula preko Boboljusaka, Cvjetnića, Martin-Broda i u sumrak izbila u Ličke Doljane da bi u toku noći postavila zasjedu na Gradini iznad sela Suvaja, koju su Nijemci ujutro posjedali a uveče napuštali. **Sto** smo se više približavali Doljanima Gradina se sve

više ocrtavala i izazivala sumnju da se tu može nešto ozbiljnije učiniti zbog nepovoljnog terena koji u slučaju neuspjeha ne omogućava povlačenje. U Doljanima nas je na to upozorila jedna djevojka. Sopstvenom procjenom i po »stručnom« savjetu seoske djevojke, odustali smo od napada na Nijemce na Gradini.

Poslije večere i kraćeg odmora, u saunu zoru krenuli smo na raskrsnicu puta Boričevac - Lapac - Srb. Cijeli dan smo presjedili u zasjedi, osmatrali, premještah se, hodali po putu, ali ništa nije naišlo. Razočarani što nam prođe dan uzalud, u samu noć krenusmo u zaselak Babin Kraj, gdje nam jedna stara žena spremi jedino što je imala - kuvani krompir. izvinjavajući se što nema nešto bolje.

U cik zore postavili smo zasjedu na jednoj okuci i cvokoćući od strahovite zime nastavili sa osmatranjem. Lijevo od nas, sa pravca Lapca, začu se bat koraka i mi primjetismo »ženu« u ličkoj seljačkoj odjeći. Osmatrajući pažljivije usamljenu »putnicu«, uočismo široka pleća, kratko podšišanu kosu i kratke njemačke čizme na debelim nogama. Zagle-dasmo se začuđeno i nasmijasmo. Branko šapatom reče: »Biće nešto, kada ova utvara nesmetano prođe«. Bilo je i nekoliko šala oko toga šta bi se desilo kad bi se neki od njih sa tom suknjom našao u mraku, sve dok nije naišla glavnina njemačke kolone.

Postrojena dva po dva, u besprekornom redu kao da su na paradi, kretala se njemačka kolona. Nabrajasmo ih 19, koje je vodio neki podoficir.

Planuše rafali iz naših automata, isprazniše se okviri, neki Nijemci padoše a nekoliko ih pobježe. Tek što smo se snašli da kupimo plijen, kada nas sa Gradine precizno zapljusnuše rafali. Kada primjetismo njemački streljački stroj sa lijeve strane morali smo se povući.

Slobodan lov ili borbeni zadaci prema konkretnim prilikama uslovljavali su lutanje danima i noćima bez precizno određenog cilja, skrivanje od pogleda radoznalih i druge nedaće koje su nas pratile. Tako smo u tim lutanjima stigli u selo Kunovac i zakucali na vrata domaćina koji se zvao Desnica Ni rođeni otac nas tada i u to vrijeme ne bi tako primio. Naložio je vatru, uz koju mi svi pospemo kao zaklani.

Postavili smo stražu, ali je bilo teško probuditi smjene. Duvao je neki hladan vjetar, uvlačio se u kosti. U cik zore tamo gdje smo prešli cestu pojavi se iznenada ljudska figura, stiže do mene i upita: »Je l' zima drug?«. Umjesto odgovora upitao sam ga kako sam u to vrijeme smije prolaziti tuda. Odgovorio je da mu to nije prvi put i produžio. Zatim izađe domaćin, donese mi veliki pečen krompir i reče mi za onog što je prošao da je svakidašnja veza za Liku i Bosnu. Domaćin primjeti prema Ličkim Osredcima nešto i upita me da li ja bolje razbirem da li je to stoka ili su ljudi. Bili su to Nijemci razvijeni u strijeljački stroj u pokretu prema Osredcima, gdje su bili položaji bataljona »Ognjen Priča«. Daljim osmatranjem razabراسmo kako postavljaju auliljerijska oruđa. Zaokupljeni osmatranjem u pravcu Osredaika, iznenadismo se kad na svega 10 ili 20 metara od nas, iza manjeg uzvišenja i vrlo retke živice, ugledasmo čelo njemačke kolone. Odvrnuli su kape, podigli okovratnike, kao po komandi okrenuli glavu od nas štiteći se tako od jake bure. Desnica kao oparen skoći u kuću, ja se zaklonih iza stabla debelog hrasta,

brojim kako koji vojnik promakne ispod kuće: dva oficira, dva minobacača i jedan mitraljez »šarac« na konjima, radio-stanica, tri puškomitraljeza, sve ukupno 41 vojnik i oficir.

Kolona prođe iza kuće i ode lijevom kosom ka visu Bogutovac. Na upozorenje domaćina, drugovi iskočiše iz kuće. Kako koji prolazi, svaki, iako bez pravog razloga, ispoljava gnjev na meni. Da bismo prestigli Nijemce, imali smo dva pravca; zaobilazni i sigurniji, gde je zaklon od oka zagarantovan, ali sa visokim snijegom, ili kosom koja je paralelna onoj kojom idu Nijemci. Odlučismo da idemo kosom iako je rastojanje dvaju grebena i kose nekoliko stotina metara i uz dogled se raspoznaju i najsitniji detalji na opremi boraca. Da bismo sakrili petokrake zvijezde, kape smo okrenuli udesno pa liče na njemačke. Branko i je prikrili smo automate, a puškomitraljez »brno« i tako nose četnici.

Cim smo se pojavili na kosi, Nijemci su nas otkrili. Oficiri gledaju kroz dvogled a mi im mašemo rukama da idu naprijed. Branko šapće ako se počnu razvijati za borbu, mi ćemo biti brži. Mi nastavljamo kretanje i dalje pozdravljamo Nijemce. I oni produžiše kretanje.

Cim smo zašli u mrtvi ugao, nastala je prava trka da bismo ih prestigli jer je njihov put mnogo kraći. Na Osredcima je već počela ogorčena borba u kojoj bataljon »Ognjen Priča« teško odoljeva premoćnom neprijatelju. Dok je njemačka kolona izlazila na jedno omanje uzvišenje i radio-stanicom, nastojala da uspostavi vezu sa nekom komandom, mi smo ih prestigli i nalazili se na svojim položajima koji su nadvisili protivničke. Rastojanje između nas i njih nije prelazilo 60 do 80 metara. Kao iz cijevi iz naših oružja osuše rafali. Nijemci padaju kao snoplje. Oni koji nijesu bili pogodoeni, pokušase zauzeti borbeni raspored i čak odgovoriše vatrom, ali za naš juriš nije bilo uslova jer nas je dijelila duboka uvala i duboki snijeg. Usmerili smo vatru na njemačku artiljeriju, koja se odmah počeo rasturati. Njemački napad na Osredcima počeo popuštati tako da su naši borci iz odbrane prešli u kontranapad i Nijemcima nanijeli velike gubitke.

O ovoj akciji i velikoj pobjedi bataljona »Ognjen Priča« javila je »Slobodna Jugoslavija« a komandant bataljona Dane Ugarković primio je čestitke od svojih kolega drugih komandanta bataljona i članova Štaba brigade.

Napad na Nijemce u Kunovcu

PETAR DRAZIC

Početkom 1944. godine došlo je u nas do formiranja privremenih specijalnih udarnih grupa. Razloga za to je bilo više:

- Sesta divizija se poslije niza borbi u Bosni (Travnik, Banjaluka, Mrkonjić-Grad, Malovan, Sujica i dr.) našla na širem prostoru Drvara. Za to isto vrijeme neprijatelji (naročito četnici) u Lici su širili propagandu kako je Sesta divizija već uništena. Trebalo je da udarne grupe prokrstare dijelom Like i borbom i riječju odbace neprijateljsku propagandu.

- Nijemci su držali komunikaciju Zagreb - Split preko Bihaća, D. Lapca, Srba i Knina, kojom su doturali pojačanja i ratni materijal svojim snagama na srednjem Jadranu. Uz cestu su držali posade i učestala utvrđenja da bi osiguravali transport, a mi smo imali zadatak da ih spriječimo u tome. Tu se moglo odabrati mnogo borbenih zadataka za naše udarne grupe: iznenađan bliski napad na manja utvrđenja, zasjeda za pojedinačna i manje grupe vozila, zasjede za patrole - likvidacije i hvatanje, likvidacije stražara na objektima i si.

- U to vrijeme u većem dijelu Like naše snage su bile malobrojne, pa su se četnici i ustaše osmjelili, odlazili u manjim grupicama u neka sela svojim jatcima na slave i razna šenlučenja, a kod drugih da nešto opljačkaju preko dobro organizovane mreže. Trebalo je i toj neprijateljskoj praksi da stanemo na put.

- Nijemci su takođe istovremeno primjenjivali taktiku da na ogromna prostranstva naše slobodne teritorije i na velika odstojanja upućuje svoje grupe od po četrdeset do pedeset vojnika, naoružanih isključivo automatima, mitraljezima i bombama i snabdjevenih suvom hranom za više dana. Ove grupe su se zvale »trupovi«. Na svom putu je trebalo da likvidiraju sve na šta naiđu i da se brzo udaljuju. Narod je 0 njima brzo izvještavao, naše jedinice su im pravile zasjede, pa većeg uspjeha nijesu imale. Po ugledu na njih počeli su bili i četnici i ustaše, ali ovi su više išli na goloruki narod, skloništa naših ranjenika, baze, radionice i drugo. I ovim je trebalo dokazati da mogu i sami upasti u zamke, tim prije što je narod uz nas, i da se toga okanu.

Za formiranje i dejstva naših grupa bilo je i drugih razloga. Grupe su obično brojale osam do dvanaest boraca - starješina, dobrovoljaca koji su bili dobro poznati kao hrabri, odvažni i vješti, sa po jednim ili dva puškomitraljeza, jednom puškom za precizno gađanje, automatima i sa dosta ručnih bombi. Grupe nisu bile uočljive, brzo su se prebacile

vale na velika rastojanja, lako maskirale, snabdijevale i dr. Detaljne zadatke grupe nisu dobijale, a najčešće nisu ni mogle. Dobijale su orijentirni zadatak po vremenu trajanja približnom prostoru dejstva i eventualno mogućim objektima, a svaku konačnu odluku donosio je vođa grupe (uz prethodno konsultovanje drugih) na samom mjestu dejstva ili neposredno prije.

U Udarom bataljonu bio je prozvan Nikola Stetić Šteta da formira i vodi grupu. Šteta je već tada bio zamjenik komandira čete, a odranije je bio poznat kao jedan od najboljih boraca u brigadi i diviziji. Izašao je pred stroj i rekao da su mu potrebni dobrovoljci za borbene zadatke koje će izvršavati tamo preko reke Une i komunikacije D. Lapac - Srb - Knin i koji će trajati desetinu dana, možda i više. Izašlo je preko trideset dobrovoljaca, a njemu je tada trebalo samo osam, sa njim zajedno. Za ovaj pohod grupe odabrao je: Dacinu Majstorovića, delegata voda, Petra Dražića, vodnika voda, Momčila Lukića, desetara, Isu Sevara, desetara Jovu Đukića, desetara, Nikolu Mirića, desetara-puškomitraljesca, i Milana Babića, borca. Za kasnije pohode grupe od ovog jezgra uvijek je bilo po nekoliko drugova, a ostali borci su se mijenjali. Mijenjali smo se kasnije i u ulozi vođe grupe.

Ovog puta smo krenuli negdje preko Srbskog klanca u pravcu Velike Popine, ali čim smo stigli u selo Lički Osredci, iskrсну pred nas borbeni zadatak kome se niko nije nadao. Nedaleko odatle, na njivama ispod sela Kunovca, prinudno se spustio jedan saveznički avion - bombarder, koji je letio pogođen i oštećen još valjda negdje iznad Njemačke. Ovdje se mnogo oštetiо riljajući po zemlji, ali se nije zapalio. Piloti su izašli nepovrijeđeni i odmah se raspitivah: »Tito - partizani?« Narod ih je sklonio negdje u šumu iznad sela prije dolaska Nijemaca iz Srba sa brojnom vojskom, kamionima i motociklima. Pretražili su odmah selo (narod je uglavnom bio izbjegao) i okolinu, ali bez rezultata. Rasporedili su se po selu i okolini, valjda u nadi da će pilote ipak pronaći, a znali su da partizana ovdje nigde u blizini nema. Tako su vjerovatno riješili da prenoće i da za pilotima nastave narednog dana. Jedan terenski radnik i jedna žena, već u sami suton, rekli su nam tačno u kojim kućama i u približno kolikom broju su Nijemci raspoređeni i gdje su im položaji, patrole i straže. Jedna velika kuća pri kraju sela bila je »najposjećenija«. U njoj je bilo preko trideset vojnika a među njima i glavne stajješine. Stržara su postavili dosta isturenog, i to baš na pravcu jedinog mogućeg našeg prilaza kući.

Plan je brzo sačinjen i bio je jednostavan. Dacina i Momčilo će se izuti, uzeti noževe i puzeći približavati se stražaru svaki iz svog pravca. Ako stražar nekog od njih ranije primjeti i oglasi se, onaj drugi mora s leđa da ga nečujno likvidira. Likvidacija njemačkog stražara bila je brza i nečujna. Približili smo se svi nadomak kuće, a onda svi odjednom zasuli prozore i vrata bombama i vatrom iz automata. U kuću, u njene dvije do tri prostorije, uletilo je i eksplodiralo preko petnaest naših bombi. Nijemci iz ove kuće nisu ni uspjeli pružiti otpor, ali su iz drugih kuća i dijelova sela nasumice otvarali vatru u svim pravcima. Mi smo se zatim brzo povukli van sela, a Nijemci su se između sebe tukli i pucali sve do pred zoru. Pred svanuće smo krenuli u pravcu Ličke

Kaldrme da se odmorimo i nahranimo. Već oko podne u Kaldrmu su stigle i vijesti iz Kunovca: Nijemci su odvezli preko trideset mrtvih vojnika i starješina i napustili Kunovac. Piloti su sklonjeni negdje na sigurnom mjestu. A kad je narod saznao da je to uradilo nas osmorica, bili smo okruženi najvećom pažnjom i počastima.

Narednog dana smo krenuli put Velike Popine, po kojoj su već dugo vršljali četnici, jer tu, i sve do Knina, tada nije bilo naših jačih snaga. Javili smo se uz put jednom našem simpatizeru - obavještajcu na terenu, koji nam je odmah predložio bliži i konkretni cilj dejstva. Naime, u zaselak Đilasi u jednu kuću narednog dana i noći trebalo je da dođe grupica četnika na slavu kod domaćina, a i zbog toga što je jedan od četnika bio zaljubljen u njegovu kćerku i često je obilazio. Riješili smo da ove četnike pohvatamo. Došli smo negdje oko ponoći i izdaljeg opkolili kuću. Plan je bio da dvojica zakucaju na vrata, i čim se vrata otvore, da upadnemo sa automatima u kuću, a mi ostali da istovremeno otvorimo vatru sa svih strana i da time četnike ubjedimo da im je otpor uzaludan i da se predaju. Kad su drugovi zakucali na vrata, domaćin se, ne baš brzo, pojavio na jednom prozoru pitajući ko kuca, pa zatim na drugom prozoru pravdajući se da ne čuje, a za to vrijeme su se četvorica četnika već provukli kroz neki skriveni otvor u patosu i zatim kroz prolaz iz podruma napolje. Kad smo već shvatili da će nas nadmudriti, djelovah smo energičnije, ali četnici su već umicali u noć. Jednog smo ubili, a trojica su uspjela pobjeći.

U kući su bili ostaci slavlja, jelo i piće. Domaćin se pravdao da mu je slava, a da su četnici samozvano došli, te on za to nije kriv. Šteta mu je rekao da o njemu i četnicima »već dugo znamo«, da ne pokušava da nas laže, jer da za to treba da ga odmah ubijemo. Neki od drugova je, hvatajući se za oružje, odmah dodao: »Daj da ga ja likvidiram!« Počeo je da moli i leleče iz sveg glasa. Bile su u kući dvije - tri žene ili djevojke i sve su šćućurene plakale. Šteta mu reče da ga ovoga puta nećemo ubiti, ali da ćemo ga kazniti na jedan blaži način. Na panti iznad ognjišta visilo je više komada suve slanine. Šteta se pope gore, izvadi nož i počeo da presjeca alku - gužvu na kojoj je visio poveći komad slanine. Kad gužvu presječe, zanesse i stropošta zajedno sa slaninom dolje na ognjište sa preko dva metra visine i dobro se ugruva. Svi se nasmiјasmo, ali nam on nešto sočno opsova i reče da ćemo se kajati zbog ovog smijeha. Domaćinu reče da smo gladni i da mu za sada kao kaznu samo slaninu uzimamo, a ako četnici još ikada kod njega budu nalazili gostoprimstvo, biti će mu brzo i najstrožije presuđeno. Domaćin sa velikim olakšanjem počeo kleti četnike i obećavati kako mu nikad više u kuću neće zaviriti.

Krenuli smo dalje. Šteta je nosio slaninu, koje je bilo pet-šest kilograma. Uz put mu neko reče da ga zamjeni, ali on ne dade. Na zastanku, već ujutro, izvadi nož i počeo pomalo da zasijeca u slaninu i sam jede, valjda da nam pravi zazubice. Podsjeti nas na noćasnji smijeh kad se stropoštao na ognjište. Zatim smo napravili analizu noćasnje akcije i zaključili da smo svi slabo radili i dejstvovali, jer nam četnici nisu smijeh umaći. Najslabiji su bili Đukić i Babić koji su se na vratima, umjesto da ih odmah provale, dugo sa domaćinom raspravljali, a mi ostali

nismo shvatili što se zbiva. Šteta je zatim podijelio slaninu na ravne dijelove, jeli smo i krenuli dalje. Motali smo se još dva-tri dana na širem prostoru Velike Popine, i doznali da u jednom manjem zaseoku, u blizini Srba, često boravi manja grupa četnika. Krenuli smo tamo sa namjerom da za noći stignemo, u toku dana dobro izvidimo i naredne noći preduzmemo ono za što se odlučimo. Ali još u toku prve noći našli smo na zasjedu. Sreća je što smo tu zasjedu otkrili prije nego smo dospjeh nadohvat ručnih bombi. Prilegli smo odmah, uhvatili nekakve zaklone, a druga strana je tek tada otvorila snažnu vatru iz mitraljeza i automata. Praštale su i bombe, ali smo im bili van domašaja. Da ih nismo na vrijeme otkrili, bili bi nas pustili da pridemo i na desetak metara. Oni su se dobro ispucali, a mi ni metka da opalimo. Nastalo je zatišje. Oni su već mislili da su nas poubijali, ili da smo nekud otpuzali, pa su se počeli međusobno dozivati. Prepoznasmo mi po njihovim glasovima i načinu dozivanja da su to naši drugovi - udarna grupa kao i mi, iz jedne druge jedinice naše divizije. Javismo im se i uspostavismo kontakt. Zaključismo da je velika sreća što se međusobno ne poubijamo. Drugovi nam preneseše poruku da treba da se vratimo u svoj bataljon, a da i svi već u brigadi i diviziji znaju za našu uspješnu borbu u Kunovcima.

Krenuli smo natrag prema Drvaru. Rješili smo da komunikaciju između Srba i Klanca predemo u kasnijim noćnim satima. To vrijeme smo čekali kod nekih stogova sijena, nedaleko od komunikacije, a pošto smo već bili prilično umorni, svi smo zaspali, pa nas na spavanju i svanuće zateče. Kad smo se probudili, još onako bunovni, jurnuli smo preko ceste i odjednom se našli u samom streljačkom stroju Nijemaca. Njihov stroj je bio jako proređen i kretao se sa nekim drugim ciljem. Bili smo iznenađeni i mi i oni. Mi smo se prvi snašli, na svom pravcu ubili nekoliko Nijemaca i u najvećem trku produžili dalje. Dok su se oni snašli i otvorili vatru, mi smo već bili zamakli u neku uvalu u kojoj nas nisu mogli gađati. Kad su se malo bolje sredili, okrenuli su se za nama u potjeru. Štitio nas je kraće vrijeme Nikola Mirić vatrom puškomitraljeza, sasvim uspješno, pa se zatim i on povukao. Kad je trebalo mirno da krenemo dalje, on saopšti da mu je na posljednjem položaju ostao šaržer puškomitraljeza. Ubjeđivali smo ga da ima šaržera i da ga zaboravi, ali on krenu sam natrag. Našao ga je i kad je ponovo išao prema nama, iz daljine ga je uočio neki Švaba, vjerovatno snajperista, i teško ga ranio. Iznijeli smo ga, preživjeo je, ali je ostao invalid. Moglo je i bez toga, ali...

U jedinici smo bili dobro dočekani. Naša udarna grupa išla je još desetak puta u ovakve akcije i imala je sličnih borbenih uspjeha i doživljaja.

Sjećanje na četiri poginula druga

PETAR RAŠETA PEJO

Početkom decembra 1943. godine postavljen sam za komandira 1. čete bataljona »Stojan Matić«. U četi su se, između ostalih, nalazili: Đuro Bajić, komesar čete, rođen 1928. u selu Gajinama, Jovica Krtinić pomoćnik komesara čete, rođen 1922. u Kestenovim Koritima, Rade Opačić vodnik prvog voda, rođen 1917. u Mišljenovcu, i Ilija Kovačević Ile vodnik 2. voda, rođen 1922. u Kruzima. Poznao sam ih svu četvoricu još prije dolaska u četu, kao i ostade borce i starješine. jer smo bili duže vremena u istom bataljonu, a Đuru i Radu poznao sam još iz djetinjstva. To su bili vrlo hrabri borci, skromni, poštteni, pouzdani i dobre starješine. U četi su bili omiljeni, cijenjeni i poštovani. Žao mi je što je prošlo toliko dugo vremena, te nisam u stanju da navedem više primjera i detalja o njihovoj hrabrosti i požrtvovanosti. Zato se ograničavam samo na njihove posljednje časove života, jer mi je to ostalo u sjećanju.

*

Pred veće 15. decembra 1943. krenuli su 1. i 2. bataljon naše brigade iz rejonu Kupresa sa zadatkom da u toku noći zajedno sa Trećom krajiškom brigadom napadnu neprijatelja u mjestu Sujice. Prvi bataljon je marševao ispred Drugog, tako da se i 1. četa našla na čelu kolone, gdje se kretao i Stab bataljona. Vrijeme je bilo vrlo hladno, sa jakim mrazom i burom. Kad smo prešli jedan dio puta, naredio mi je komandant bataljona Tanković da uputim jedan vod u prethodnicu. Uputio sam prvi vod sa vodnikom Radom Opačićem, koji je bio na čelu čete, tako da kolona nije ni zastajala. Vod se kretao ispred nas na oko 100 - 150 metara.

Kad je čelo kolone stiglo do jedne usamljene kuće ispred sela Malovana, komandant bataljona je saopštio da ćemo tu sačekati vezu sa Trećom krajiškom brigadom. Naredio mi je da se obavijesti i vod u prethodnici da i on stane i da zauzme položaj na dostignutoj liniji. Potrčao sam i kad sam stigao, izvjestiše me da je vodnik naišao na minu. Stajao je između dvojice drugova koji su ga pridržavali. Na moje pitanje kako je, pribrano je odgovarao da je dobro. Međutim, kad sam ga pogledao, na donjem dijelu tijela odjeće nije bilo, mina ju je pokidala i odnijela. Noge sa unutrašnje strane i donji dio stomaka sve isječeno i pokidano, a u rane još nabijeno i zemlje. Da li su i koliko kosti oštećene, nije se

moglo utvrditi. U toku rata gledao sam dosta ranjenih i poginulih drugova, ali tako užasne rane nisam vidio. Prosto je nevjerovatno pri takvom ranjavanju da je ostao na nogama, makar i pridržavan od drugova

U tim trenucima nije mu se mogla ukazati pomoć, te je odmah uviđen u ćebad, stavljen na nosila i upućen u pozadinu. Stigao je do divizijske, dosta udaljene bolnice, gdje mu je rana djelimično obrađena, a nakon toga hitno upućen u korpusnu bolnicu, jer je trebalo izvršiti veći hirurški zahvat. Na žalost, tamo nije stigao, izdahnuo je na putu.

Još prije polaska na zadatak upozoreni smo da ćemo sigurno nailaziti na nagazne mine i da treba da budemo oprezni. I vodnik Rade Opačić je znao za opasnost, ali on se svjesno žrtvovao za drugove, govoreći im: »Ja idem naprijed i kud ja prođem vi možete sigurno, jer ja sam najteži«. Bio je visok, razvijen i izuzetno lijep mladić. Svi smo ga mnogo žalili. Njegova pogibija meni je posebno teško pala, jer iz djetinjstva smo se znali, bili dobri drugovi, prijatelji i kumovi, i baš da mi on bude prva žrtva kao komandiru ove čete. I njegov najmlađi brat Jovo poginuo je 1942. godine na Rakovici u Kordunu, a srednji Sava 1944. godine u istočnoj Bosni, kao delegat voda u našem bataljonu.

Poslije ranjavanja vodnika Rade Opačića, Stab bataljona je izmijenio odluku i uputio 3. četu naprijed, a 1. ostavio u rezervi. Pošto smo tu ostali izvjesno vreme, Stab bataljona se sklonio u podrum već pomenute usamljene kuće, gdje je došao i Štab 2. bataljona, a 2. četa se okupila u zaklonu oko kuće. Na mene su vršili pritisak i borci i stariješine, uključujući i komandu čete, da se i mi sklonimo od zime i vjetra oko kuće, ali to nisam dozvolio, što je izazvalo negodovanje kod boraca. Da je to bila pravilna odluka, pokazalo se kasnije. Kuća je bila minirana i poslije izvjesnog vremena od snažne eksplozije srušena sa zemljom, nanevši nam osjetne gubitke. Da se tamo sklonila još i 1. četa, gubici bi bili svakako još i veći. Da vodnik Opačić nije stradao i da nisam vidio njegove rane, vjerovatno bih i ja popustio.

*

Početkom februara 1944. godine krenuo je iz sela Palušci 1. i 4. bataljon naše brigade sa zadatkom da u toku noći likvidira četničko uporište u selu Dolina Opačić. Udaljenost je bila oko 15 - 20 kilometara.

Još prije polaska počela je da pada vrlo jaka i hladna kiša, koja nas je pratila 5 - 6 kilometara, a onda se pretvorila u gust i mokar snijeg. Bili smo potpuno mokri do kože. Dok smo stigli snijeg je napadao preko pola metra. Četvrti bataljon trebalo je da napada sa sjeverne, a Prvi sa južne strane. Prva četa bila je na lijevom krilu bataljona i imala glavni zadatak, te je i ojačana dijelovima prateće čete. Za početak napada raspored vodova bio je po dubini. Na čelu je bio prvi vod, čiji je tada vodnik bio Ilija Kovačević Ile. Sa tim vodom kretao sam se i ja. Dok smo još bili na maršu, borci su donekle i podnosili hladnoću, međutim kad smo stigli ispred neprijatelja, gdje je trebalo prebacivati se u skokovima i lijegati u snijeg počelo je da vedri i mrzne. Našli smo se u teškom položaju, ne zbog neprijateljske vatre, koja i nije bila mnogo jaka, već zbog opasnosti od smrzavanja, naročito kod prvog voda čiji su

borci ležali u snijegu ispred žičane prepreke. Iako je vodnik Kovačević, koji je pored hrabrosti bio i fizički jači i otporniji, sam napravio prolaz u žičanoj ogradi, nevrijeme i hladnoća učinili su svoje, te vod nije bio sposoban da krene na juriš. To su shvatili i u Štabu bataljona, te je stiglo naređenje da se odmah povlačimo.

U pokretu sam naišao na komandanta bataljona Paliju, koji me je obavijestio da je Jovica Krtinić, pomoćnik čete, poginuo, a komesar čete Đuro Bajić teško ranjen, da se ne zna šta je bilo sa Milanom Kosanović Mićom, sekretarom SKOJ-a u bataljonu. Obavjestili su ga takođe da je komandir čete Đuro, kad je ranjen, tražio komesara bataljona Iliju Miloševića i mene jer nam ima nešto važno reći, da je Ilija već otišao i da i ja požurim. Išao sam što sam brže mogao, pretičući borce koji se povlače. Uz put sam razmišljao kako baš da stradaju njih dvojica i na tom mjestu koje nije bilo mnogo izloženo neprijateljskoj vatri, gdje ima dovoljno zaklona, pogotovo kada iz voda koji je bio na čistini i najviše izložen neprijateljskoj vatri nije niko ni lakše ranjen.

Kad sam ušao u kuću u koju su unijeli Đuru on je bio izdahnuo. Pored njega sam zatekao samo komesara bataljona Miloševića kako maramicom briše suze. Milošević ga je zatekao živog, pri punoj svijesti, uputio je meni pozdrav, a posljednje riječi su bile važno otkriće - na njih je pucao izdajnik iz naših redova, Mamula. Iz istog puškomitraljeza pogođen je i Mićo Kosanović, ali srećom samo u lijevu ruku.

Dane Mamula rodom iz Plaškog star oko 25 - 28 godina, prije rata je bio policajac. Bio je dobro razvijen, snažan, spretan i sposoban. U četi je proveo nekoliko mjeseci i pokazao se kao dobar borac. Nikakve sumnje u njega nije bilo. Bio je puškomitraljezac i nosio je šarca. Koliko je bio drzak i samouvjeren i poslije ubistva pomoćnika komesara i ranjavanja komesara čete i skojevskog rukovodioca bataljona, vidi se i po tome što nije pobjegao već je ostao u jedinici misleći da neće biti otkriven, ali se to desilo poslije nekoliko sati. Stab bataljona odmah je donio odluku da se Mamula uhapsi. Istragom je potvrđena izjava komesara Bajića, mada u nju niko nije ni sumnjao, te je Mamula osuđen i streljan. Pogibija ove dvojice drugova za četetu je bila veliki gubitak. Tim prije što niko nije mogao ni pomisliti da će se poslije toliko borbi i juriša stradati od neprijatelja koji se u našoj četi toliko dugo prikrivao i predstavljao kao istinski borac. Mamula je do septembra 1943. godine bio u četnicima, što govori i o našoj nedovoljnoj budnosti. Najomraženijim ubicama su prvi na meti bili politkomesari, a što pokazuje i ovaj slučaj.

*

Bataljon »Stojan Matić« se 18. jula 1944. našao na položaju na južnim padinama planine Cincar kod Glamoča. Prva četa je bila na lijevom krilu do grebena planine, a 3. južno od 1. do sela Dolac, dok je 2. četa bila u rezervi. Dan je osvanuo sa gustom maglom mjestimično po dolinama, koju je jaki vjetar često podizao i tjerao sa jednog mjesta na drugo. Četa je bila razvučena na širem frontu, tako da su vodovi i odeljenja bili na većem rastojanju, te je pri onako jakom vjetru i magli bilo

teže održati vezu. Nijemci su napadali po grupama i pomalo nas potiskivali. Prvi vod je bio na lijevom krilu čete, sa jednom desetinom na grebenu planine, kontrolišući i dio šume, jer su greben i sjeverna strana Cincara pod šumom, a lijevo od nas nije bilo naših snaga. Sa tom desetinom bila je izgubljena veza. Vodnik Kovačević, kao uzoran starješina i vrlo hrabar borac, izašao je oko 40 - 50 metara ispred borbenog poretka da bi po dejstvu oružja ocijenio gdje bi mogla biti pomenuta desetina. Ja sam tada naišao i opomenuo ga da se odmah vrati, no on mi je odgovorio: »Komandire, ne pogađa svaka« i pozva me da dođem do njega, što sam i učinio. Čim sam stigao, pokazao mi je rukom u određenom pravcu i rekao: »Cuj, onaj puškomitraljez; to bi trebalo da bude naše!« Tog momenta vjetar je podigao maglu i tek tada ugledasmo veću grupu Nijemaca ispred nas na oko 20 - 30 metara. Ile je odmah bacio bombu među njih, te smo se dali u bekstvo, trčeći jedan pored drugog. On je bio sa moje lijeve strane. Najednom reče: »Komandire, pogodiše me«. Ja sam ga prihvatio lijevom rukom i tako smo išli oko 15-20 metara, do nekog zaklona i našeg položaja. Tu se našao komesar čete Obrad Rašeta sa jednom desetinom, te su zaustavili napad Nijemaca. Obrad je odmah priskočio da bi Ili ukazali pomoć, no on je tog momenta preminuo onako stojeći, pridržavan od nas dvojice. Rana je bila smrtonosna. Zakačio ga je rafal iz šarca i nekoliko metaka mu prošlo kroz pluća. I tako četa ostade bez još jednog izuzetno hrabrog borca, dobrog i pouzdanog druga i starješine. Od istog rafala jedan metak pogodio je i mene i prošao mi kroz lijevu ruku iza šake.

Tog dana poginuo je puškomitraljezac iz 2. čete Petar Počuča Pepa, rodnom iz sela Dnopolje, a iz 3. čete Dušan Rašeta (Jovandić), delegat voda iz sela Gajine i borac Marko Blanuša (Ružanov) iz Kruga (zaselak Jelovac). Njih dvojicu iz 3. čete Nijemci su žive uhvatili, tukli i masakrirali, tako da su izdahnuli u najtežim mukama.

Bućini brkovi

DRAGAN POPOVIĆ

Rođen je 1889. godine u selu Bunić. Svima nam je mogao biti otac, a borio se uvijek u prvim borbenim redovima. Po hrabrosti i izdržljivosti malo se ko mogao mjeriti sa njim. Do puške je došao 1941. otevši je od ustaškog žandarma koji je bio na službi u Buniću. Nije se od nje rastajao do 15. septembra 1944. godine u Beogradu, gdje je teško ranjen. O njemu bi se mogao napisati roman, ali ja ću pokušati u kratkom prikazu makar djelimično osvjetliti lik borca u poodmaklim godinama.

Buća neće u Partiju

Od formiranja bataljona »Mičo Radaković« Buća se nalazio u njemu kao borac. Odbijao je sve što mu je nuđeno van streljačkog stroja, a bilo je više pokušaja da se premeštanjem pri štabu ili u pozadinu malo poštedi.

Nalazili smo se u Gornjem Cvetniću kraj Drvara februara 1944. godine. U obilazak 3. omladinske čete došao je komesar bataljona Jovica Grković. Poveo se razgovor o Bući za kojeg je partijska organizacija čete i bataljona riješila da ga primi u svoje redove. Jovica to saopštava Bući - uz isticanje njegovih vrlina, a naročito poslovične lične hrabrosti, i izdržljivosti zbog čega mu je mjesto među najboljima. Na iznenađenje i Jovičino i ostalih prisutnih komunista, Buća ne prihvata ponudu. Bilo mu je očigledno drago što ga cijene, ali on iznosi i svoje razloge. Kaže da je on još prije rata bio proleter, da je pripadao Radničkoj partiji prije mnogih nas, koji smo dok se on nalazio na radu kao šumski radnik negdje u Srbiji još čuvali stada ovaca. Ali da sada ne bi želio u Partiju. Kaže da on vidi kako se ponašaju oni koji se krijući okupljaju u nekim šumarcima ili izdvojenim kućama, posebno cijeni njihovu hrabrost, ali i partijsku disciplinu, za koju on misli da nije dorastao. Poznato je bilo da Buća može dobro da pojede, ne voli biti gladan, a na koji sve način on puni svoj ranac, koji je zvao ambar, to niko nije znao. On je bio svjestan da kao komunista to ne smije i neće moći raditi. I pošteno je bilo sa njegove strane kad je rekao: »Rado bih ušao u Partiju, ali se bojim da čete me brzo morati kritikovati, a možda i kažnjavati, a to ne bih volio«. Na kraju razgovora on postavi komesaru jedno, zaista čudno pitanje.

»Jovice, ako vi meni želite nešto učiniti, onda pazi šta ja od vas tražim. Tražim da me, kad dođem u Beograd, postavite za ekonomu svih vojnih bolnica«. Jovicu i sve nas prisutne Buća je iznenadio takvim zahtjevom. Ma gdje je još Beograd! Jest da mi stalno govorimo kako ćemo u Srbiju, ali, eto. Buća ima i svoju viziju o Beogradu i svojoj novoj dužnosti. Jovica je odgovorio da će se to imati u vidu i volio bi da se to ostvari. Malo je ko od nas u to vjerovao, ali Buća je to želio, a izgleda i vjerovao u to.

Ostvarila se Bućina želja. U borbi za Beograd, upravo u borbi za širi rejon Slavije, Buća je teško ranjen u grudima. Ostaje na liječenju u Vojnoj bolnici, i što bi narod rekao »nelezi vraže«, Buća će se već polovinom 1945. godine naći na dužnosti intendanta VMA u Beogradu. Tu je dužnost uspješno obavijao i ostaće tu sve do demobilizacije. Koloniziran je u Kolut u Bačkoj i tamo umro prirodnom smrću.

Buća brije brkove

Polovinom novembra 1943. godine Druga brigada se nalazila na maršu od Drvara za Kupres. Marševanje je bilo dugo i naporno. Počelo je još početkom novembra od Gospića u Lici, sa uvjerenjem da se kreće u Srbiju. Prolazimo kroz sela Mokronoge, Rore, Pribelj i druga. Konji najteže podnose marševanje. Mnogi su već imali rame od samara i trebalo ih je zamjeniti. Ali kako, na koji način?

Stab bataljona je odlučio da se u selima, koja su listom partizanska, uz pomoć odbornika nađu zdravi konji i zamjene povređeni. Za taj zadatak određen je Buća sa nekolicinom drugova. Išlo je to, ali ne bez teškoća. Buća je izvršio zadatak, ali su mu ostala u sjećanju mrka lica nekih domaćina.

Nakon dva mjeseca brigada se vraćala od Livna i Kupresa istim pravcem za Drvar, u zaštitu Vrhovnog štaba i druga Tita. S nama na maršu se nalazilo nekoliko drugova iz Vrhovnog štaba. Kad je Buća vidio da ćemo prolaziti kroz ista sela, i to danju, donosi odluku da obrije brkove. A imao je zaista prave muške, velike i lijepe brkove. Svi smo se iznenadili zbog tog Bućinog maskiranja, ali smo vidjeli da je bio u pravu. Niko ga nije primjetio i put je prošao bez teškoća. Međutim, kroz bataljon i brigadu je prostrujala vest i od toga je napravljena senzacija. Dolazili su drugovi iz Štaba bataljona i brigade i šalili se na račun brkova. On je šalu prihvatio i bio zadovoljan što se sve time završava. Sjećam se, već smo se približavali Drvaru, kada našu četvu sačeka zamjenik komandanta brigade Ljubomir Medić Brzica i upita: »Ko je ovde Buća iz Bunića?« Buća isprsilivši se pred starješinom odgovori uz osmjeh i neskriven ponos da je on taj. Brzica je ostao s nama neko vrijeme u koloni šaleći se s Bućom na račun obrijanih brkova.

Siguran sam da bi Buća radije izvršio bilo koji borbeni zadatak nego obrijao brkove. Ali eto i na to je on bio spreman kad je to ocjenio korisnim. Mi koji poznajemo Buću bili smo sigurni da nema zadatka koji on ne bi izvršio, ali smo vidjeli da mu je ovaj sa zamjenom konja bio najmanje prijatan. Sa Bućom smo se ponosili, uz njega smo bili sigurniji u borbi i ostao nam je zaista u najprijatnijem sjećanju.

Moja prva radio-veza

MILAN L. BAŠIĆ

Po završetku radio-telegrafskog kursa pri Vrhovnom štabu NOVJ, raspoređen sam na dužnost u Drugu brigadu Seste proleterske divizije »N. Tesla«. Sa radio-stanicom natovarenom na jednom konju, 29. marta 1944. javio sam se u Stab brigade, koji se tada nalazio u Drvaru kao i radio-telegrafski kurs što sam ga upravo bio završio. Osjećao sam se osobito ponosnim što sam raspoređen u proletersku jedinicu, koja je uz to imala i izuzetan zadatak: borbeno obezbjeđenje Vrhovnog štaba NOVJ. Prva radio-veza između Štaba brigade i štaba Šeste divizije bila je zakazana za sljedeći dan - 30. marta. Kad sam stigao u brigadu drugovi iz Štaba su mi odredili smještaj i uključili me u jedinicu veze, koja se u to vrijeme sastojala od telefonskog i kurirskog dijela. Dao sam se odmah na posao, pri čemu su mi svesrdno pomagali nevješti, ali znatiželjni borci - kuriri i telefonisti. Soba je bila prostrana, bez namještaja, pa sam radio- stanicu postavio ispod samog prozora na nogare koje je ona imala u kompletu za rad u poljskim uslovima. Velika štap-antena je, sa nešto više muke, našla svoje mjesto na prozoru, iako su za taj tip radio-stanice postojali posebni nosači za antenu.

Prizor je bio pomalo svečan, ali i pun iščekivanja i neizvjesnosti. Tu noć uopšte nisam spavao. Kako se vrijeme za prvu radio-vezu bližilo, u meni su se sve više postavljala pitanja da li ću uspjeti, da li će me čuti i da li ću ja njega čuti. Po hiljadu puta su se postavljala ista pitanja. Na drugoj strani (u Štabu divizije) bio je drug Braco (**Simo** Narančić), već iskusan radio-telegrafista, i to mi je ulivalo malo više povjerenja i samopouzdanja.

Oko 8 časova 30. marta iz sveg glasa sam uzviknuo: »Evo ga, čujem ga!« a zatim sam odgovorio na poziv, sav uzbuđen, razmišljajući istovremeno da li će i on mene čuti. Neprekidno sam provjeravao da li sam predajnik tačno postavio na određenu frekvenciju i po ko zna koji put gledao u instrument koji je pokazivao izboj u anteni. Bracin je odgovor odmah uslijedio i ja sam onako presrećan još radosnije uzviknuo: »Imam ga, čuje me!« U sobi je bilo dosta znatiželjnih drugova vezista iz brigade, koje ja tada još nisam dobro ni poznavao. Vladao je tajac, kao da niko i ne diše. I tek na moju spontanu reakciju reagovali su i oni, svako na svoj način. Bilo je i smjeha i pošalica, uzbuđenja i radosti.

I dok sam završavao prvu radio-vezu između brigade i divizije, komandant brigade, drug Dragan Rakić, već je o tome bio obavešten. Prvi

mu je ovu važnu vest prenio štapski pisar (ujedno šifrant) drug Mirko Mileusnić, koji je takođe bio među posrnatračima i odjurio prije mene do komandanta. Međutim, ja sam se i pored toga javio komandantu i predao mu raport o uspostavljenoj radio-vezi. Tada sam upoznao i ostale članove Štaba brigade, koji su se odmah interesovali za način budućeg rada i pitanja koje bi trebalo rešiti radi nesmetanog rada radio-stanice.

S obzirom na to da se komplet radio-stanice morao prenositi na konju, a trebalo je za vrijeme rada predajnika okretati ručni generator, dodijelili su mi za stalno jednog borca za pomoćnika - konjovoca. Prvi od njih se zvao Tišma Stevo, koji mi je pomagao kraće vreme, a nešto kasnije je određen drugi borac, koji se zvao Prodan. Njihova je dužnost bila da se brinu o konju, da zajedno sa mnom toware i istovaraju, postavljaju i skidaju radio-stanicu i da za vrijeme predaje telegrama okreću ručni generator. Oni su to sve savjesno radili i naša mala ekipa uspješno je startovala pred sve veće i teže zadatke.

Prvi susret s drugom Titom*

(Bilješke iz ratnog dnevnika)

NIKJCA PEINOVIC

Ovog dana imam šta zapisati u svoj dnevnik. Današnji dan sigurno je najveći i najradosniji u mojem ratničkom životu.

Vraćali smo se s brigadom iz doline Une, gdje smo sudjelovali u akciji na komunikaciji Bihać - Knin, ponovo u Drvar. Jahali smo na čelu kolone Dragan¹, Ljubica², Jovo Kovač³ i ja. Vrijeme je bilo izuzetno lijepo i toplo. Pravi proljetni dan. Niske šikare počele su listati, proljetni cvjetovi privlačili su našu pažnju i bojom i mirisom. Po livadama bijelila su se stada ovaca sa jaganjcima. Put od Martin-Broda preko Bobuljske već smo dobro poznavali. Mislio sam koliko ćemo puta još proći ovim putem u očekivanju časa da krenemo prema Srbiji. Dosadio nam je ne samo zato što je strm, već i zato što nas on toliko podsjeća na glad, da će ga borci, vjerovatno, dobro zapamtiti.

Kad smo čelom izbili u selo Bastase, zaustavili smo kolonu radi kratkog predaha. Dok smo se odmarali, stigao je oficir u prekrojenoj engleskoj uniformi i pitao za komesara brigade. Budući da je Branko⁴ bio na kursu pri CK KPJ - javio sam se ja Saopćio mi je da Vrhovni komandant traži da mu se odmah javim. Za momenat me ovo zbuni i iznenadi. Krenuo sam za pratiocem strmim krivudavim putićem, ne znajući do tada ni gdje se tačno nalazi Vrhovni komandant. Uz put su mi navirala pitanja. Zašto me traži: da li na odgovornost, ili da nam da neki zadatak? Budući da nije zvao komandanta, pomišljao sam, da li smo gdje i kakvu političku grešku učinili. Nisam se ničega mogao sjetiti. Upitao sam oficira - pratioca zašto me traži, ali on ništa nije znao da mi kaže. Razmišljao sam da li je u pitanju raport i odgovornost, ili razgovor i prijem kakvog novog, važnog zadatka. Za nekoliko minuta našao sam se pod svodom prostrane pećine o kojoj više ništa - sem toga da je prostrana i da nalikuje na nekakvu salu - ne umijem da kažem. Cim smo ušli, oficir koji me vodio izgubio se, a na mene je počeo da laje i da mi se približava Titov vučjak. Priskočio je Tito, upozorio ga, ućutkao i otjerao na drugu stranu. Svu sam svoju pažnju usredsredio na Tita i na još dvojicu prisutnih, čiji sam razgovor sa Titom očigledno prekinuo svojim dolaskom. Ocjenjujući po fotografiji koju sam do tada

* Objavljeno u zborniku *Sesja proleterska divizija*.

¹¹ Dragan Rakić komandant brigade, narodni heroj - poginuo nesretnim slučajem u Beogradu.

Ljubica Purić, član Pelitodiela divizije - živi u Beogradu.

³¹ Jovo Kovač obavještajni oficir brigade, sada viši savjetnik SUP Jugoslavije.

⁴¹ Branko Damjanović komesar brigade, sada načelnik odjeljenja SUP Jugoslavije.

vidio čini mi se da je jedan od dvojice bio Josip Vidmar, dok drugog nisam prepoznao. Sačekao sam u mjestu i u stavu mirno, dok mi se Tito približio, te uzbuđen i zadihan raportirao: »Druže Maršale, javljam se po Vašem naređenju«. Povišenim tonom Maršal me je zapitao da li smo uspjeli brigadu nahraniti, dok smo bili u ličkim selima na lijevoj obali Une. Odgovorio sam potvrdno, poslije čega je slijedilo njegovo drugo pitanje o obući boraca u brigadi. Postajalo mi je poslije ovih pitanja jasno zašto je baš mene zvao i zašto je ovo pitao povišenim, a meni se učinilo i pomalo ljutitim tonom. Nastavio je da se moramo pobrinuti koliko god je više moguće - da borcima nabavimo hranu i obuću. Shvatio sam da je obaviješten o našim teškoćama u ishrani i obući, zbog čega smo imali i po kojeg dezertera, koji su prebjegli iz divizije u one naše jedinice što su ostale na teritoriji Like.

Zatim je Maršal prešao na drugu stvar, a ja sam se osjećao već znatno bolje pošto je prošlo prvo uzbuđenje i kada sam vidio o čemu je zapravo riječ. Saopćio mi je da je Vrhovni štab dobio obavještenje da Nijemci pripremaju vazdušni desant na Drvar sa ciljem napada na Vrhovni štab. Iako smo o tome bili već ranije obaviješteni i sličan zadatak dobili negdje polovinom marta, on je smatrao da stvar ponovo i lično postavi i da je tako do najveće mjere aktualizira. Ovo je vjerojatno povezano sa nailaskom proljeća i ljepših dana, kada su uslovi za padobransku operaciju povoljniji, a valjda i zato da dugim čekanjem ne pustimo naša budnost i da prerano ne zaključimo kako od desanta neće ništa biti.

- O tome treba obavijestiti sve rukovodioce i borce u brigadi i upoznati ih da je borba s padobrancima lakša nego s njemačkom pješadijom - rekao je drug Tito. - Treba im reći - nastavio je - da je padobranac kad iskoči iz aviona pa dok ne padne na zemlju bespomoćan, da ga je lako u zraku gađati, dok se ne može braniti. Brigadu treba da rasporedite tako da posjedne sve dominantne čuke sa obje strane Drvarske doline, da na najviša mjesta postavite mitraljeze i puškomitraljeze koji će otvoriti vatru na prvu pojavu aviona, a zatim će imati pregled i dosta vremena da padobrance unište još dok su u zraku.

U nastavku Tito mi je u najkraćim potezima iznio situaciju na široj prostoriji Bosne i Dalmacije, rekavši da obratimo pažnju na pravac od Prijedora, gdje naš Bosanski korpus vodi borbe i na pravce od Knina, gdje naš Osmi korpus odbija napade Nijemaca. Dok je on govorio, ja sam čitavo vrijeme stajao u stavu mirno, prenoseći težinu tijela čas na jednu, čas na drugu nogu. Promatrao sam njegovo lice koje je bilo mirno i pomalo blijedo i koje je ulijevalo neobičnu sigurnost i samopouzdanje. Sve mi je bilo savršeno jasno. Ni za kakvim pitanjem nisam osjećao potrebu. Kad je on završio, izgovorio sam »Razumijem, druže Maršale« i brzo se udaljio istom onom stazom kojom sam i došao - samo sada sam i bez njegova pratioca.

Našao sam svoje iz brigade na istom mjestu gdje sam ih i ostavio. Radoznalo su očekivali da saznaju šta je bilo. Ukratko sam im ispričao

sve što je Maršal rekao. Bili su ponosni što je baš našoj brigadi povjerio takav zadatak. Lično sam bio i posebno ponosan što sam baš ja bio taj koji je išao k Titu, što sam ga vidio i saslušao njegova naređenja i objašnjenja. Zaista časna i zahvalna uloga! O Titu sam do sada mnogo slušao i čitao, o njemu pišu sve sovjetske novine, govore i savezničke i neprijateljske radio-stanice, njega je naš narod učinio legendarnim junakom, koji je u najtežim časovima naše nacionalne historije poveo surovu i natčovječansku borbu protiv nadmoćnog i vjekovnog neprijatelja i vodi je evo već treću godinu s uspjehom, koji je zadivio svijet. S tim čovjekom razgovarati, izbliza ga promatrati, zaista je velika čast njegovom ratniku.

Rade Bubalo

PETAR N. HINIĆ

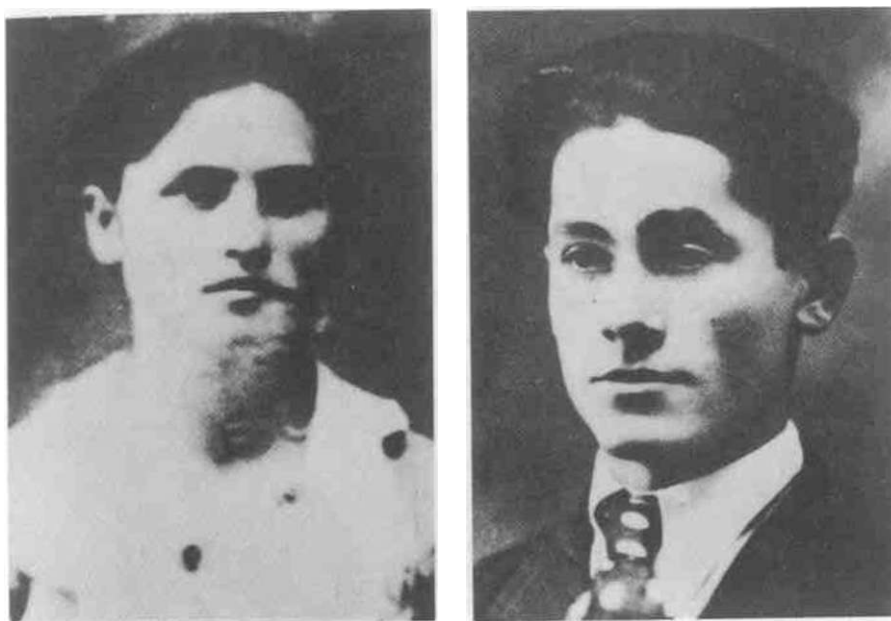
Rade Bubalo Laze rođen je u selu Cepačuša - Nebljusi, Donji Lapac. Od prvih dana ustanka bio je borac u svom kraju, a kasnije u bataljonu »Stojan Matić«. Prilikom formiranja čete za vezu došao je u njen sastav za desetara. Bio je visok, plav, vrlo lijep čovjek, izuzetna ljudska duša, skroman, dobroćudan, uvijek spreman na šalu. Veoma smo ga voljeli i cijenili. Pri izvršavanju zadataka bio je siguran i snalažljiv.

U proljeće 1943. godine dijelovi Druge brigade držali su položaj na Oštroj kod Gospića. Sa tim dijelovima održavana je telefonska veza Kablovskom linijom iz Smiljana, gde je bio Stab brigade. Jedno jutro po gustoj magli ustaše su se provukle kroz položaj naših jedinica, izbile na desetak metara od samog vrha Oštrea, gdje se nalazio načelnik Štaba brigade sa grupom vezista. Taj hrabri čovjek, brzo shvativši opasnost, naredi: »Bacite to sve i bježite za mnom«. U pitanju su bili minuti. Rade je ostao posljednji, uzeo telefon i počeo da namotava kabal. Motao je svega desetak metara, za više nije ošlo vremena, onda se otkotrljao zajedno sa kalemom do prvog grmlja i tu maskirao kalem. Drugu noć je sa dva borca iz svoje desetine, bez znanja komande, otišao i pokupio i posljednji kabal ispred nosa ustaša. Bili su toliko blizu da su čuli njihov razgovor. Da su ih ustaše primjetile, mogli su izgubiti glave zbog jednog kalema telefonskog kabla. Noć i magla bili su im saveznici.

Rade je bio pedantan i uredan čovjek. Imao je mašinu za šišanje i brijač, i čim bi za to bilo uslova i vremena, brijač je i podšišavao drugove. Bilo je tu ponekad i šala, s obzirom na to da je većina nas bila golobrada, a neki su htijeli da im brada i brkovi što prije porastu, pa bi ga zamolili da ih obrije. On bi to sa osmjehom prihvatio, nasapunjao ih, a zatim uzeo brijač okrenuo tupi dio i sastrugao sapunicu.

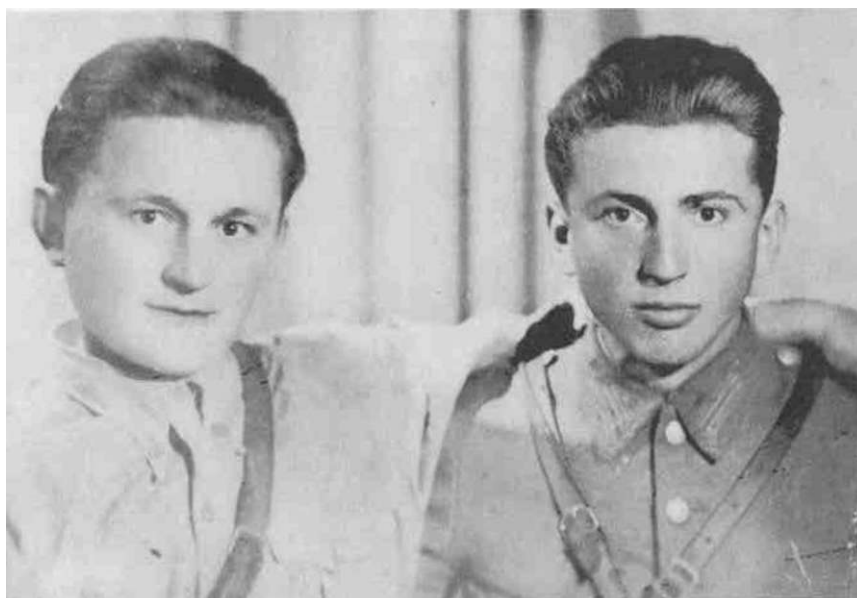
Aprila 1944. godine neprijatelj je držao komunikaciju Bihać - Donji Lapac. Dijelovi naše brigade vršili su prepade na tom prostoru. Sa jedinicama na položajima održavana je telefonska veza, linija je pružena u toku noći, a dobrim dijelom je prolazila prostorom koji je po danu mogao biti efikasno tučen sa neprijateljskih položaja. Bio je veliki rizik kontrolisati i osposobljavati liniju po danu. Jednog dana linija je bila prekinuta i trebalo je nitno da se osposobi. Rade je bio desetar, mogao je da nekog drugog odredi za izvršavanje zadatka. Kao da je strahovao za druge, sam je pošao. Ovog puta hrabrost je bila kobna za njega. Idući niz liniju, poginuo je izrešetanim mitraljeskim rafalom kod Dobrosela, nedaleko od svog rodnog sela.

Bio sam sekretar partijske ćelije kad smo ga primali u Partiju, bio je neobičan i radostan i uzbuđen. »E sad ne žalim poginuti«, rekao je. Drago mi je bilo čestitati tako divnom čovjeku, čiji se lik nikad ne može zaboraviti.

Sestra i brat Mara i Boto Rapajić. Mara je poginula u Dr'aru 1944, a Bozo u Kamenskom 1943.

Milan Orlić i Vlado Ćuić, dvojica preživjelih boraca Druge ličke brigade

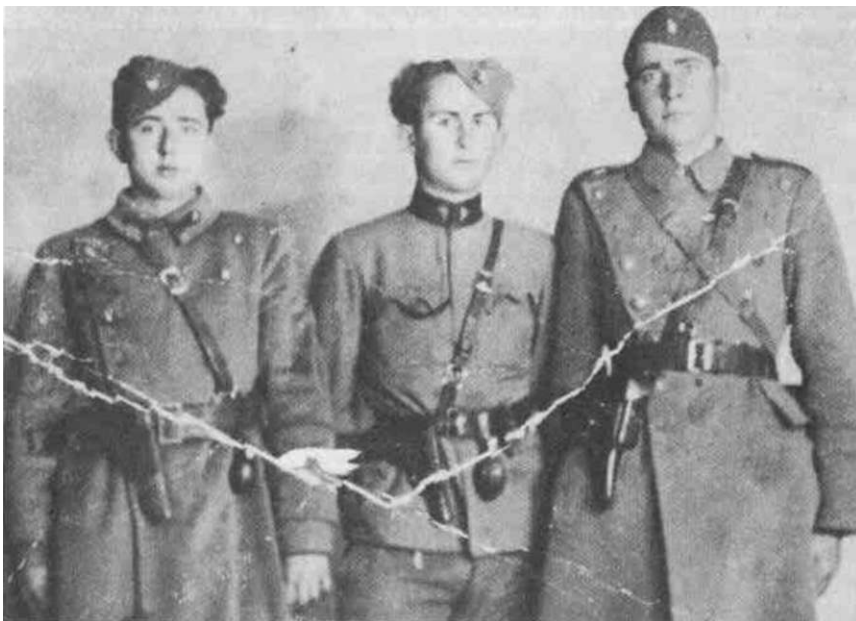

*Petar Mrda, borac Udarnog bataljona
Druge ličke brigade*

*Sa zavojem na komandom menu.
Simo Galin, komandant bataljona
»Mičo Radaković« •*

*Komandiri četa Druge brigade. Sleva nadesno: Dane Kovač, komandir 3. čete
bataljona »Mičo Radaković«, Slavko Sladič, komandir 2. čete bataljona »Ognjen
Priča« i Nikola Duraković, komandir čete bataljona »Stojan Matić'*

U oslobođenom Valjevu septembra 1944. Intendanti Druge ličke brigade. Stoje sleva nadesno: Rade Delić, zamjenik intendanta brigade, Dako Kosanović, intendant 3. bataljona, Proko Dmitrajinovič, intendant 1. bataljona i Branko Vujnović Zlatonja, intendant 2. bataljona. Sedi: Vlado Čuić Mali. intendant 4. bataljona.

Grupa boraca Druge ličke brigade

Grupa boraca Druge brigade. Zdesna nalevo: braća Kneževići, Petar i Nikola, i Mićo Delić, borac I. čete bataljona »Ognjen Priča«

U oslobođenom Beogradu. Grupa boraca 4. bataljona Druge ličke brigade. Sleva nadesno: Branko Vukmirović, pomoćnik političkog komesara 2. čete, Mile Plečas, pomoćnik pol. komesara čete i Milan Umiljendić, politički komesar čete, poginuo na Sremskom frontu 1945.

